

Friluftsliv, sikkerhet og ansvar

**Rapport fra seminar om sikkerhet i utdanning og opplæring
Annette Bischoff (red)
Høgskolen i Telemark og Norges Idrettshøgskole 1998**

Forord

Friluftsliv i Norge er under endring. Flere driver med spesialiserte og krevende aktiviteter, det etableres firma som driver føring og tilbyr opplevelsesaktiviteter, kursvirksomheten tiltar og nye læreplaner legger opp til mer friluftsliv i skolen. Samtidig tyder mye på at forutsetningene i befolkningen for friluftsliv er blitt dårligere. Trolig vil dette føre til at vi får flere uhell og ulykker, og det reises spørsmål omkring ansvar, sikkerhet og opplæring.

Disse tendenser har vært viktige diskusjons tema innen den formelle utdanningen i friluftsliv. Seminaret var et resultat av et samarbeide mellom Høgskolen i Telemark og Norges Idrettshøgskole. Vi etablerte i desember 1997 en arbeidsgruppe som skulle gå dypere inn i problematikken. Arbeidsgruppen bestod av:

Ivar Mytting
Alf Odden
Fredrik Christoffersen
Geir Grimeland
Bjørn Tordsson
Christian Dinger
Ståle Ljungstrøm
Annette Bischoff

Det blev til 2 to-dagers arbeidsmøter i januar og april 1998. Arbeidsmøtene var bassert på presentasjon av refleksjoner rundt ulike tema fulgt opp av en grundig dialog og videre bearbeiding. Innholdet i seminaret har primært vært en presentasjon av arbeidsgruppens refleksjoner bortsett fra to av innleggene. Nils Faarlund har arbeidet med friluftsliv i en menneskealder og har stått for normen "tur etter evne" dette ønsket vi at han fikk en mulighet for å utdype. Børge Dahle var i Australia og på New Zealand i 1997/98 og ønsket å bidra med sine erfaringer derfra.

Målet med seminaret var å sette fokus på temaet i et forum av fagfolk som driver opplæring innen friluftsliv. Vi ønsket først og fremst å få i gang en nyansert

diskusjon av hvordan vi kan bidra i det skadeforebyggende arbeidet og hvordan vi forholder oss til sikkerhet i opplærings situasjoner. Sikkerheten i egen opplæring, samt den som våre kursdeltakere og studenter bringer med seg i sitt videre virke stod sentralt.

Til seminaret hadde vi valgt kun å invitere følgende: høgskolene som jobber med friluftslivsutdanning, høgskolene som gir faglærerutdanning i kroppsøving/idrett, lærerorganisasjonene, FRIFO, DNT, Forbundet Kysten, utvalgte forbund i NIF, Norsk Fjellsporforum, Norges Speiderforbund, Norges Røde Kors samt KUF. Bakgrunnen for utvalget var at vi ønsket å begrense deltakerantall av hensyn til diskusjonen etter hvert innlegg. På seminaret var 40 deltakere og 9 innleggsholdere.

En stor takk til alle i arbeidsgruppen som har gjort et stort stykke arbeide for at seminaret skulle bli en realitet. En takk til Alf Odden og studentene i 3. klasse friluftsliv (Anna Aleberg, Kristian Helgesen og Erlend Solvang) for det store arbeide med å lytte gjennom og skrive ut spørsmål og kommentarer etter innleggene fra tape.

Det er ikke alle spørsmål og kommentarer som er tatt med i rapporten. Vi har tatt med de som handler om sikkerhet - det ble sakt mye annet fornuftig om friluftsliv i skolen, om utdanning etc. men det høre hjemme i et annet seminar... Jeg har forsøkt under endelig redigering å rydde litt i talespråket og har forenklet språket i noen kommentarer, men har hatt som mål å være så nært det sakte som mulig. En del kommentarer kom under innleggene - ikke alt er tatt opp på tape. Der hvor jeg har hatt disse kommentarer er de tatt med.

Annette Bischoff
Bø 12.2.1999

Innhold

Gjør vi det sikkert nok? - trenger vi en debatt om sikkerhet? Annette Bischoff, HIT	Sikkerhet i fjell, skog og nærmiljø Ståle Ljungstrøm, HIT
side 5	side 46
Sikkerhetens betydning i norsk friluftslivstradisjon - filosofiske aspekter. Bjørn Tordsson, HIT	Sikkerhet ved kysten Christian Dinger, HIT
side 9	side 52
Sikkerhet i norsk flt.tradisjon i lyset av "risk-management" i internasjonal sammenheng. Børge Dahle, NIH	Sikkerhet på vann og vassdrag Fredrik Christoffersen, HIT Ivar Mytting, NIH
side 16	side 54
Standardisering av krav og kompetanse - erfaringer fra norsk fjellsport Geir Grimeland, NIH	Friluftsliv i skolen - planer, krav til kompetanse. Geir Grimeland, NIH
siden 19	side 61
Hva fører til sikkerhet? "Tur etter evne" Nils Faarlund, Norges Høgfjellsskole	Juridiske perspektiver Ivar Mytting, NIH
side 23	side 66
Hva fører til sikkerhet? Kan ulykker forebygges gjennom holdningspåvirkning? Ivar Mytting, NIH	Sikkerhet, opplevelse og læring Annette Bischoff, HIT
side 30	side 80
Kan sikkerhet planlegges? Friluftsliv i vinterfjellet som eksempel. Ivar Mytting, NIH	Avsluttende kommentarer Annette Bischoff, HIT
side 39	side 81

Gjør vi det sikkert nok? - trenger vi en debatt om sikkerhet?

An Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark

Sikkerhet er et stadig viktigere tema innen friluftsliv; rutiner, ansvar, internkontroll er dagligdags problemstillinger i de fleste skoleslag. Friluftsliv er en del av skolehverdagen, friluftsliv brukes innen opplæring i mange sammenheng osv. De fleste steder tales det om sikkerhet som en viktig forutsetning for å drive med friluftsliv, likevel ser vi ettevert flere eksempler på at ulykker forekommer. Kongsberg Videregående Skole har vært rammet av to dødsulykker knyttet til undervisningen i friluftsliv, en i skred og en drukneulykke.

I mars 1995 er en skoleklasse fra Kongsberg Vdg. på snøhuleturn ved Rjukan, de hadde overnattet i snøhule ikke så langt fra merka løype. Da de skal ned neste morgen er det en del vind, tiltykning til snø og dårlig sikt. Ulykken skjer da de skal ta seg ned til merka løype på veg ned en li bevokst med glissen bjørkeskog og så går skredet. Skredet er 250 meter bredt. Flere av elevene er delvis begravd, 3 er helt begravd, 1 omkommer og alle er gravd fram etter max. 20 minutter. Etterpå viser det seg at max heldingsvinkel er 33 grader, snittet på skredbanen er 25 grader, maksimal henghøyde er 10-20 meter.

Torsdag 2.10 1997 er tre gutter fra idrettslinje sendt ut på padletur på Eikeren. De hadde ikke vært med på en obligatorisk tur på grunn av en viktig fotballkamp og skulle nå ta igjen det forsømte. De var tre i en kano, padlet i sterk medvind, vannet var 12-13 grader varmt, alle hadde på seg redningsvest. Kanoen kantrer 75 meter fra Holtøya og to av guttene klarer å ta seg i land på øya, men siste mann omkommer. De to på øya er sterkt nedkjølt når redningsmannskaperne kommer fram.

For meg setter de to ovenstående eksempler i høy grad fokus på nødvendigheten av en dialog omkring sikkerhet og de forutsetninger lærere bør ha for å ta med seg grupper ut på tur.

MEN det er sjelden at vi som gir utdanning og opplæring innen feltet diskuterer hvordan sikkerheten egentlig håndteres. Hvordan skjer opplæringen knyttet til sikkerhetsaspektet? Hva mener vi egentlig, når vi taler om sikkerhet? Er det nok å repetere fjellvettreglene? Løfte pekefingeren og si "tur etter evne" Eller?

Dette er en del av bakgrunnen for seminaret. Målet er først og fremst å få igang en nyansert dialog omkring sikkerhet - hva er sikkerhet og hvordan vi forholder oss til det i opplæringssituasjoner. Både når det gjelder den opplæringen vi selv er ansvarlige for i våre respektive skoler og den opplæringen studenter får på høyskolene for at de til sin tid skal kunne ivareta sikkerheten for andre folks barn.

Hva er sikkerhet egentlig?

Hva er det at noe er sikkert? Hvor er balansen mellom det sikre og det risikable? Taler vi om fysisk sikkerhet som fravær av skader, å unngå ulykker eller livstruende situasjoner? og kan vi også tale om en form for psykisk sikkerhet og hva er det da i tilfelle? Det sikre kan også stilles lik med det kjente - forstått sånn at vi beveger oss innen rammene for det psykisk og fysisk behagelige, velkjente - det sikre. Men hvor sikkert skal det bli? Skal vi unngå utfordringer, det spennende, det som kilder i maven eller det ubehagelige, det ubekvemme - og her tenker jeg ikke kun i fysisk forstand men også psykisk - utfordrende samarbeide, opplevelsen av ikke å tørre, av å være usikker etc.

Når vi diskuterer sikkerhet i forbindelse med friluftsliv knyttes det ofte til diskusjon om relasjonen til f.eks. risiko, spenning, uhell, ulykker, utfordring, sjanse og fare. Hva som legges mere presist i de ulike begrep og hvordan relatere de seg til hver andre er i mellomtiden ikke alltid like klart, som et grunnlag for diskusjonen på dette seminar tar jeg utgangspunkt i nedenstående begrepsavklaringer¹:

Risiko: synonymt med sjanse / sansynlighet. En risiko kan være fysisk, følelsesmessig eller materiell, men i vår sammenheng refererer vi ofte til muligheten for å bli skadet fysisk altså *sannsynligheten for at en situasjon kan føre til alvorlig skade og tap av liv.*

Uhell: uflaks! Det hendelige uhell, når en tryner og kommer til skade. Når noe uforutsett skjer, ingen store skader, men kan være en situasjon som kan føre til ulykke, hvis den ikke håndteres korrekt.

¹ Begrepsavklaringene er med noen tilføyelser resultatet av en lengere diskusjon på møte om sikkerhet hvor det deltok lærere knyttet til friluftslivsstudiene ved HIT og NIH, januar 1998

Ulykke: uventet hendelse med alvorlige konsekvenser i form av omfattende fysiske skader og tap av liv.

Utfordring: en situasjon som krever noe mer enn det du yter til vanlig. Ha utført noe en ikke kunne eller trodde at en kunne. Utfordring knytter seg både til det fysiske og det psykiske.

Spenning: følelsesmessig tilstand som skyldes stor interesse for noe eller en spennet forventning f.eks. når en ikke er sikker på utfallet av noe en skal eller holder på med. Det kan jo i virkeligheten spenne fra forventningen om "å få fisk" til kilden i maven før padling av et stryk...

Sikkerhet: forebygge og kunne håndtere en hendelse eller et uhell, slik at det ikke får alvorlige konsekvenser.

Når vi taler om sikkerhet taler vi altså om å unngå skader og ulykker i fysisk forstand og om å unngå livstruende situasjoner. Grensen for det sikre ligger i skjæringspunktet mellom det vanskelige og det dumdristige, det tåpelige. Risiko eller fare for fysisk eller følelsesmessig skade oppstår først når vi mister kontroll eller overblikk over det vi holder på med. Overblikk og kontroll er derfor viktige faktorer for å kunne skjelve mellom *når* noe er vanskelig og *når* noe er dumdristig. Det kan derfor også vanskelig for *oss* å avgjøre om *andre* har kontroll i en given situasjon! Et er ens egen opplevelse av om noe er sikkert eller ikke, noe annet er andres opplevelse av samme situasjon.

Det sikre og det risikable kan betraktes som to ytterpunkt på en glidende skala. Når vi taler om sikkerhet fokuseres på alle de foranstaltninger og refleksjoner vi knytter til de forebyggende tiltak vi setter i verk for å unngå skader og ulykker. Når vi taler om risiko er dette knyttet til analyse og vurdering av situasjoner som forventes at kunne oppstå og som krever at vi setter i verk sikkerhetstiltak. Det ene betinger det andre. Både sikkerhet og risiko er relative og de oppleves og håndteres forskjellig fra person til person og forskjellig fra situasjon til situasjon.

Risiko.

Risiko består av både av en subjektiv og en objektiv dimensjon. Subjektiv risiko er et uttrykk for den enkeltes opplevelse av og erkjennelse av *når* noe er risikabelt henholdsvis sikkert. Den objektive risiko relaterer seg til en analyse av de objektive faktorer - lad mig ta friluftsliv ved kysten som eksempel. De objektive risikofaktorer når vi ferdes i båt ved kysten er: vind, strøm, bølger,

skjær og grunner, mørke, dårlig sikt og andre fartøy. Det er objektivt mere risikofyllt å ferdes i en liten åpen båt ut for Starvern i mye vær enn inne i skjærgården ved Bamble. Men selvom en aktivitet / et miljø er forbundet med stor objektiv risiko er dermed ikke sakt at også den statistiske risiko er stor. Den statistiske risiko er uttrykk for sansynligheten for at noe skal skje. F.eks. er brevandring forbundet med stor objektiv risiko, men lav statistisk risiko.

Sikkerhet.

Når det gjelder sikkerhet kan vi på samme måte tale om en subjektiv og en objektiv sikkerhet. Den subjektive sikkerhet er det samme som den subjektive risiko. Hvorimot den objektive sikkerhet er forskjellig fra den objektive risiko da den er en analyse av faktorer som er med på å øke sikkerheten og minske den objektive risiko. Objektiv sikkerhet relaterer seg til den erfaringen og kunnskapen den enkelte har i relasjon til det en holder på med, bruk av sikkerhetsutstyr, ulike normer, avtaler og regler samt det fysiske miljø og eventuell tilrettelegging av det fysiske miljø (sette opp tau, sperre av stup, fyller opp båten med flytemiddel mm).

Men vi kan analysere så meget vi vil, men i siste ende er det er den *subjektive følelse og erkjennelse* av når noe er sikkert henholdsvis risikabelt som viser seg å være avgjørende for våre endelige valg av handling. Sikkerheten henger sammen med utøverens personlige forutsetninger (både de fysiske, tekniske og psykiske), evne til å tenke i konsekvenser, evne til å ta de rette beslutninger og til å handle deretter. Med stigende ferdighet og erfaring bliver følelsen av kontroll stadig mere omfattende og viktigere og evnen til å tenke i konsekvenser blir det som styrer ens handlinger.

Er det sikkert, det vi driver med?

Det vi holder på med i våre utdannelser og det våre studenter holder på med etter endt utdanning, med barn og unge i skole, leirskole og folkehøgskole er i utgangspunktet ikke "sikkert" i ordets egentlige betydning. Det inngår alltid elementer av spenning og utfordring. Det er aktiviteter, hvor det alltid finnes en mulighet potensiell mulighet for å bli skadet og hvor det hendelige uhellet ikke kan unngås....

Samspeillet mellom de subjektive og objektive faktorer avgjør om noe er sikkert i vårt tilfelle kan det ses som samspeillet mellom AKTIVITET - MILJØ - INDIVID. Og det er her vi må spørre os hva vi kan gjøre noe med når det gjelder sikkerheten.

Det synes i vårt samfunn å være en tro på at tilrettelegging, sikring og utstyr i seg selv gjør ting sikrere. Vi kan gjøre noe med aktiviteten f.eks. oppdriftsmiddel i kano/båt, bestemte regler for utstyr og handlingsforløp mm. Vi kan gjøre noe med miljøet gjennom tilrettelegging som å merke løyper, bygge hytter, evt. sprengte vekk skred mm. Denne fokus på tilrettelegging og valg av sikkerhetsutstyr med henblikk på å øke sikkerheten kan i værste fall gi en falsk trygghet (eks. mobiltelefon). Det finns etterhvert *mye* sikkerhetsutstyr på markedet og her finns det en potensiell fare for at en flytter fokus fra *handlinger* til *utstyr*. Sikkerheten ligger nettopp i de handlingene vi foretar og ikke i det utstyret vi har med oss. Fokuseringen kan lett frata det enkelte individ ansvaret for handlinger og atferd. Vi møter ofte holdninger som "jeg trenger ikke å kunne bruke kart og kompass, jeg går jo kun i merket løype" og det kan brukes som bebrejdelse når noe skjer: "hvorfør gikk de ikke i merket løype!"

Det siste vi kan gjøre noe med er individet, og det er kanskje her vi i høyere grad bør sette kreftene inn, netopp fordi en grunnleggende faktor i sikkerheten avhenger av individets faktiske handlinger, opplevelse av sikkerhet, personlige forutsetninger (fysisk, teknisk og psykisk), evne til å tenke i konsekvenser, evne til å ta de rette beslutninger og til å handle deretter.

Vi velger og utvikler alltid aktiviteter med stigende vanskelighetsgrad og det er alltid et element av usikkerhet eller uforutsigelighet i det vi holder på med. Å øke vanskelighetsgraden eller spenning og utfordring i de tingene vi gjør, er ikke bevisst søken etter risiko diktert av skjebne eller sjanse. Utfallet av en aktivitet henger som sakt nært sammen med utøveren og i vårt tilfelle henger det naturligvis sammen med hvordan vi som lærere og veiledere styrer det som foregår.

Naturligvis handler det om å gjøre våre aktiviteter og atferd så sikker som mulig ut fra de givene omstendigheter, men å tro at alt kan gjøres fullstendig sikkert til enhver tid er en illusjon. Vi kan skjelve mellom handlinger og aktiviteter som er fullstendig sikre, aktiviteter og handlinger som inneholder spenning og utfordring og handlinger og aktiviteter som *reelt* er risikable. Eller sakt på en anden måte, vi må skjelve mellom det overforsiktige, det forsiktige og det *uforsiktige/dumdristige*. Er vi overforsiktige blir det kjedelig og er lite utviklende og er vi dumdristige har vi gått over grensen og gjør ting hvor risikoen er reel og vi bringer oss selv og/eller andre i fare. Vi beveger oss på grensene mellom handlinger som er sikre, men som inneholder elementer av

spenning og utfordring og handlinger hvor det er en reel risiko. Vi må naturligvis sikre at vi holder oss på rett side av grensen således at vi ikke bevisst utsetter oss selv og andre for en reel risiko.

Når det gjelder sikkerhet må vi også skjelve mellom forskjellige sammenheng; et er når vi er på tur med oss selv og andre likesinnede, et annet er når vi er ansvarlige lærere og veiledere. De grunnleggende forutsetningen for når noe er sikkert henholdsvis risikabelt er naturligvis de samme, men vurderinger og beslutninger taes på forskjellige grunnlag.

Når vi er sammen med likesinnede tar vi beslutninger i fellesskap og alle i gruppen har forutsetninger for å kunne vurdere situasjonen og egen kompetanse. Når vi står som lærere og veiledere er det oss som vurderer og tar beslutninger for alle som er med. Deltagerne selv har ikke kompetansen og muligheten for å kunne vurdere hva som er sikkert og hva som ikke er sikkert. Dette innebærer enda et usikkerhetsmoment fordi vi som lærere ikke alltid kan vite hvordan "Peter oppfører og reagerer i en given situasjon".

Sikkerhet er altså ikke bare sikkerhet!

Sikkerhet og gruppen

En del normer / regler som har vært god latin i friluftslivsmiljøet mener jeg kan være tilslørende for den faktiske sikkerhet og for fullt ut å forstå konsekvensene av ens handlinger. Det gjelder f.eks. reglene om små gruppestørrelser og tur etter evne.

Ofte står vi overfor relativt store heterogene grupper, hvor forutsetningene hos elevene er til dels meget sprikende. Dette er en kjent problemstilling som vi alle løser på forskjellige synlige eller usynlige måter, men ingen av oss har noen fasitsvar på hvordan en gjør dette best.

En god regel har fokusert på gruppestørrelse - flere steder angis gruppestørrelser på mellom 3 og 8 deltakere som *sikkerhetsmessig forsvarlig* gruppestørrelse. Her mener jeg en lett mister nyansene gjennom å oppsette en slik regel og at den kan være misvisende (- i hvert fald av sikkerhetsmessige årsaker), idet den tilslører det viktigste: sikkerheten ligger i våre handlinger! Sikkerheten ligger ikke i gruppestørrelsen, men i *hva* en gjør med en given gruppe. En liten gruppe er ikke nødvendigvis sikrere enn en stor - kanskje en faktisk tar større sjanser med en liten

overskuelig gruppe enn en gjør med en større gruppe? Det jeg vil frem til er at det finns ikke noen god regel eller et fasit på dette område - en må nødvendigvis alltid sette gruppestørrelsen i relasjon til det en driver med! Det er derfor kun det vi foretar oss som avgjør om det er gruppestørrelsen som er den viktigste sikkerhetsmessige faktor, eller om noe annet er viktigere.

Tur etter evne

Hva betyr egentlig "tur etter evne"?

Skal vi følge den bokstavelig må det bli kjedelig, uten sprell og utvikling, eller? "Etter evne" må jo bokstavelig tatt bety at vi *kun gjør det vi vet vi kan*, her er altså ikke noe overlatt til tilfældighetene. Når er noe *over evne*? og hvordan skal vi kunne vurdere og sette grensene mellom dem? Hvis jeg gjør noe jeg ikke helt vet om lykkes - er det da ikke over evne? eller?

Hvor god en regel er det med henblikk på læring / opplæring i forbindelse med sikkerhet og hvordan forventer vi oss at våre elever og studenter skal forholde seg til denne norm?

Tur etter evne er kanskje likevel en av de beste reglene vi har - vel å merke når en først har lært og følt på kroppen *hva* den egentlig betyr. Jeg ser det som en regel vi ikke kan ta bokstavelig, men som et slags idiom i språket som egentlig betyr: "*du skal tenke deg om før du handler, og tenke på hvilke konsekvenser dine handlinger vil medføre umiddelbart og på lengere sikt*" og implisitt ligger også det i det at: "*du skal øve deg på vanskelige ting når det ikke er fare for at dine handlinger får alvorlige konsekvenser*"

Dette forutsetter at vi arbeider bevisst med *meningsinnholdet* når vi bruker regelen i opplæring, gjør vi ikke det finns det en risiko for at "tur etter evne" bare forblir en *floskel*.

Å bruke reglen i lærings og undervisningssituasjoner gir derimot mening, når den er relatert til det levende, kroppslige, praktiske og levde friluftslivet. Reglen retter nettopp oppmerksomheten mot evnen til å tenke i konsekvenser og handle deretter, som i siste ende er den viktigste sikkerhetsmessige faktor.

Hva gjør vi med våre studenter?

Kan vi forvente at våre studenter mestre balansegangene mellom de forskjellige faktorer? og hvordan ruster vi dem best mulig?

I utdannelsen av våre veiledere opererer vi med to systemer for å oppnå sikkerhet den ene baserer seg på at vi styrer vår atferd etter normer, regler, sikkerhetsrutiner og prosedyrer, det annet at vi styrer våre handlinger gjennom erfaring og konsekvenstenking.

Hittil har det meste opplæring innen friluftsliv basert seg på å opplære studentene i å følge regler og prosedyrer som utgangspunkt for å ferdes i ulike miljø. Men glemmer kanskje at regler og rutiner er ingen snarvei til erfaring og utnytter ikke fullt ut muligheten for å jobbe problembasert med å lære studentene å se og tenke i konsekvenser.

I opplærings situasjoner blir derfor lærerens rolle todelt ut fra et sikkerhets perspektiv. For det første skal hun sørge for at sikkerheten er ivaretatt der og da. For det andre skal hun arbeide mot å bevisstgjøre muligheter og konsekvenser av forskjellige valg, legge til rette for at elevene problematiserer situasjonene og få dem til å tenke i konsekvenser. Dette gjøres kun gjennom gradvis å gi fra seg ansvar - kun gjennom erfaring bevisstgjøres vi og lærer.

Det hendelige uhell

En faktor vi aldri unngår er det hendelige uhell. Vi håper naturligvis på at vi aldri kommer i den situasjon hvor uhellet er ute, men det skjer! En behøver ikke å lengere tilbake enn til 1.år friluftsliv 1996/97 og se på de to redningsaksjonene vi måtte sette igang da. Den første var tre studenter som ikke kom tilbake etter en orienteringsøkt på Haukelisetter - dette var ut på ettermiddagen, de hadde valgt et høyereliggende terreng og vind og vær tok til. De hadde med seg nødvendig utstyr og de gjorde det de skulle - gravde seg ned og ventet på det ble lyst. Lensmann og røde kors ble varslet ut på kvelden og de lete hele natten. Jeg har spurt mig selv mange ganger og dette kunne vært unngått, om jeg gjorde noe jeg ikke skulle ha gjort, men nå i ettertid finner jeg stadig ikke noe jeg ville gjort annerledes. Dertil kommer også den sidegevinst som en får opp i det hele - det finns en uvurderlig læringseffekt når situasjonen plutselig er reel forutsatt at alle gjør det de skal vel å merke.

Den annen situasjon var på ski, et vridd kne (mitt) - kunne det ha vært unngått? Tja, jeg kunne ha blitt hjemme..

For mig blir konklusjonen at vi kan ikke unngå det hendelige uheldet, men vi kan forberede oss selv og studentene best mulig på hvordan vi bør handle når det skjer.

God tur!
Om sikkerhet, utfordring og vennskap med natur i nordisk friluftslivstradisjon

Av Bjørn Tordsson, Høgskolen i Telemark

Jeg skal belyse tre tema som hører sammen. Det første er ulike forestillinger om nasjonal identitet og mentalitet som ligger bak henholdsvis norsk og amerikansk friluftslivstradisjon og særlig synet på utfordring, risiko og sikkerhet. Det andre temaet er hvordan utfordring og sikkerhet kan forenes i en friluftslivsfilosofi, som bygger på nordisk tradisjon og arven fra Arne Næss (den eldre). Det tredje er å vise at friluftsliv som *identifikasjon med naturen* og som *vei til personlig utvikling gjennom utfordring* kan forstås som to sider av samme sak.

(For noen kan det virke overdramatisk og i dårlig forstand *akademisk* å på alvor drøfte ideologi og filosofi i friluftsliv. For de fleste er friluftsliv vel en ukontroversiell og uskyldig måte å bruke sin fritid på: en sfære, hvor livet skal få lov til å være enkelt og ureflektert. Men for den som studerer friluftslivets historie blir det åpenbart at tanker om og i friluftslivet *også og samtidig* er noe annet og mye mer. For mange er friluftsliv et bilde av *livet slik det burte være*, og oppfatninger om friluftsliv rommer svært viktige meninger om menneske, natur og samfunn. Slike spørsmål gjelder oss alle, og en åpen samtale om disse profiterer på forsøk til overblikk, systematisering og perspektivering.)

Nasjon, natur og holdning i friluftsliv

Den gryende forskningen om nordisk friluftslivstradisjon har vist at friluftsliv i stor grad bygger på de idealer og forestillinger om nasjonal særart, som ble utviklet fra forrige århundre og fremover mot vår egen tid. En av de mest sentrale av disse er at en ekte nordmann *hører hjemme i naturen*: nordmennene er Europas siste naturfolk.

Disse oppfatningene har sine røtter i 1800-tallets dyrking av fri natur og usivilisert kultur –tanker, idealer og følelser som stod helt sentralt i europeisk kulturliv i den tid når den unge nasjonen søkte sin identitet. Ski, vinter, fjell og friluftsliv ble nasjonalsymboler, som selv byborgere måtte identifisere seg med, skulle de være nordmenn i tråd med tidens idealer.

Selv i dag opplever mange av oss at vi går tilbake til det opprinnelige, til en ekte kulturell og personlig identitet, når vi lever i naturen. Det blir hevdet å være typisk for nordmenn, at opplevelsen av at en *hører hjemme et sted* mer er knytt til hytta enn til leiligheten, rekkehuset eller villaen.

Forestillingene om et nært forhold mellom natur, nasjonal identitet og kulturell tilhørighet har dannet mønster for forståelse og handling, som vi mer eller mindre ureflektert overtar og fører videre. Disse mønster *skaper* også sin egen virkelighet. Vi oppfatter gjerne påsketuren som noe typisk norsk, nesten en nasjonal symbolhandling, med røtter tilbake til tidenes begynnelse. Men fjellturen på vinteren er en moderne foreteelse; for hundre år siden var det svært uvanlig at noen "gikk over fjellet" vinterstid. Nansens skitur fra Bergen til Kristiania var en sensasjon, som en skrev om i avisene! OL i Lillehammer demonstrerte er disse idealene og forestillingene levende også i vår tid: en *laget virkelighet* av forestillingene om Norge som et vinterland med dramatisk natur og eksotisk folkekultur. "Vi viste verden vinterveien!"

I andre land ser sambandet mellom nasjonal identitet og holdning til natur annerledes ut. I USA er en grunnleggende forestilling den, at "nasjonalkarakteren" er skapt gjennom at folket har lagt under seg og kontrollert nytt land. I møtet med Wild West, i sivilisasjonsprosjektet, ble immigranten en *Pioneer* og dermed en amerikaner. Møtet med villmarken fremelsket egenskaper som handlekraft, harde never, stahet, individualisme, familielejalitet. (I den slitesterke filmgenren *Western* blir historien gjenfortalt gang på gang: slik ble det ville kontinentet til USA, og slik ble alle immigrantene støpt sammen til *amerikanere*.)

Når landet var erobret fra kyst til kyst var en redd etterkommende generasjoner skulle bestå av karaktersløse puser uten skaperevne og tiltaksløst. Når en ikke lengre hadde villmark å erobre, hvordan skulle en da kunne utvikle de personlige egenskaper som kjennetegnet en amerikaner?! Løsningen ble "Outdoor Life". Det som sto igjen av vill natur ble avsatt som *National Parks*, og nasjonens ledende menn propaganderte for øvelser og leirliv i naturen for ungdommens fostring.

Allerede i utgangspunktet ligger forestillingen at amerikaneren er en *fremmed* i villmarken. Han kommer fra det siviliserte øst og havner mer eller mindre uforberedt i "Western" og villmarken. Der tvinger utfordringene ham til å sprengne egne grenser og utvikle offensive karakterstrekk. Disse gir ham en ny identitet og utvikler evner, som gir ham mulighet til å slå seg frem også i sivilisasjonsjungelen og konkurransesamfunnet.

I Norge rår altså helt andre naturmyter. Intellektuelle i forrige århundre og i vårt eget har forstått *naturen som kulturens hjem*, for å sitere Nils Faarlund. Bygdemennesket var allerede en riktig nordmann, men det var verre med borgere og andre bybor; de måtte bruke fritiden for å bli riktige nordmenn. Friluftsliv var

derfor et viktig redskap for fornorskingen av Norge, for "egentlig" hørte en jo hjemme i bygda. Byen ble mer eller mindre avvist fra nordmennenes moralske univers.

Dette har betydning også for *holdningen* til naturen i friluftslivet. En spørreundersøkelse fra 1993 viser at i norsk friluftsliv er det de indre verdiene som teller: oppleve ro og stillhet, nærhet og tilhørighet, få rom for refleksjon og ettertanke. I motsetning til i USA er prestasjon og konkurranse underordnet. Norsk natur blir ikke i første rekke forstått som en "sparring partner" eller utfordrer, men noe vi knytter store og positive følelser til, og som for mange har en dyp eksistensiell verdi.

Men norsk natur er krevende; har alltid vært det. Såvel i det tradisjonelle dagliglivet i bygdene som i friluftsliv, har en måttet leve med momenter av utfordring og lært å håndtere faremomenter. Utfordring *er* et element i friluftslivet, som verken kan eller bør bli helt tatt vekk, men derimot forenes med idealet eller normen om sikkerhet. Her er kjernen i det problem vi drøfter.

I norsk friluftslivstradisjon har en hittil i stort sett betraktet det som en selvfølge, at sikker ferdsel er et gode, at ulykker skal unngås og at en bør oppdra folk til ikke å ta sjanser. Selv Nansen, som hadde en god del å si om at "det er i villmarken som personligheter formes" advarer mot "herr Uansvarlig" og sjansespill. Visst stiller naturen krav på oss og gir utfordringer, men i norsk friluftsliv handler det ikke om å *overleve*, men sågar å *trives*, også under krevende forhold. En skal ha det godt, selv i motbakker, selv når en svetter, bærer tungt på ryggen og har gnagsår på helene; momentet av overskudd er viktig. Du kan godt gjøre store ting, men du må vise at det du gjør, det gjør du med sikkerhet og eleganse. Det som vekker beundring er ikke så mye at du tar sjanser, som dine bakenforliggende evner: at du *har noe å fare med*, at du *skjønner hva du driver med*. Skal du gjøre noe vanskelig, skal du kunne gjøre det med et smil.

Dette er selvsagt et generalisert bilde, og min hensikt er ikke å fremstille norsk friluftslivstradisjon som prektig og god og amerikansk som fremmed og tvilsom. Poenget er at *meningen i friluftsliv* alltid oppstår og må forstås i en *kulturell sammenheng*. Forskjellig kulturell bakgrunn gjør at samme handlinger blir forstått i forskjellige termer, dermed blir *meningen* med det en driver med også ulikt forstått og opplevd av den enkelte.

"Risikotaking" - "risikosport"

I dag finner vi at de "norske" holdninger som er skissert ovenfor ikke er allene på banen. Det er ikke et selvfølge for alle at sikkerhet er et gode i friluftslivet.

"Risikosporter" og "risikotakere" blir presentert i media, får anerkjennelse – eller kritikk – men uansett: oppmerksomhet.

De amerikanske, engelske og kontinentale oppfatningene om friluftsliv har nemlig i de siste årtier vært innflytelsesrike, og har gitt opphav til en rekke teorier, en del forskning og ikke minst en hel flora av kurs og programmer. Disse bygger ofte nettopp på idéen at møtet med natur i første rekke og handler om "utfordring", "eventyr" og "spenning", og at de utvikler en hel rekke offensive karaktertrekk gjennom at den enkelte må sprengne sine egne grenser. Ikke minst går disse tema igjen i "overlevelseskurs" (survival training) og kurs i personlig utvikling, hvor utfordringer i natur skal gi en rekke kvaliteter: rehabilitering fra drogmisbruk, lederskapsevne, selvtillit og handlekraft etc.

En hevder at det moderne samfunnet er så trygt, trist og trekkfritt, at det ikke gir oss mulighet for å møte utfordringer, og at det dermed hindrer vår vekst og modning. Videre blir det hevdet at en del av befolkningen er "høgstimulisøkere" som har behov av sterke sensasjoner. Hvis samfunnet hindrer en å søke opp risikosituasjoner, da kan jakten på spenning føre til ikke-akseptabel adferd som droger og kriminalitet.

Her finnes alle forutsetninger for en opphisset og forvirret debatt. Vi kan ikke se bort fra at vi står foran fundamentale meningsmotsetninger når det gjelder menneskesyn og natursyn. Men debatten blir gjerne ekstra klar fordi en legger ulik betydning i ordene. Vi misforstår gjerne hva amerikanerne mener med risiko og utfordring, og glemmer, at hvis liv i natur allerede i utgangspunktet forstås som noe fremmede og svært krevende, da blir også svært hverdagslige former for liv i naturen forstått i et slikt perspektiv: å dele telt med andre, å unnvære baderommet, å spise uten bord og stol...

Uansett møter vi i dag mennesker som selv betegner seg som risikotakere, og som hevder at en må ta sjanser og leve farlig, skal en få det beste ut av friluftslivet.

De møter steil motstand fra tradisjonelt norsk friluftsliv, som mener at en ekte nordmann fortsatt hører hjemme i naturen. Dermed kan en neppe ha lov til å

oppleve natur som utfordrende, for da gjør en hjemmet sitt til en motstander og seg selv til en oppblåst og selvsentrert tåpehelt, blir det hevdet.

Selvfølgelig må deltakerne i en ærlig og åpen debatt fritt få gi uttrykk for sin oppriktige mening. Men *for friluftslivets skyld* er det ikke likegyldig hvilke oppfatninger som kommer til uttrykk. De tanker, teorier og ideologier som gjør seg gjeldende i tiden utgjør også tankemønster og forbilder, som styrer vår opplevelse og vår handling. Blir opplest og vedtatt at i friluftsliv er risiko noe godt og verdifullt, eller at risikotakere har en spesiell og beundringsverdige personlighet, da vil det også bli flere som forstår det slik. Og dermed flere som oppsøker risiko. Og dermed, trolig, flere alvorlige ulykker.

På den andre siden må norsk friluftsliv begynner å ta innover seg, at vi er blitt en nasjon av bymennesker, og at liv i naturen stiller krav på oss, som er fremmed og utfordrende for de fleste. Få av oss skulle benekte at et ungt menneske oppdager seg selv når hun møter utfordringer, og at utvikling hører sammen med å overvinne indre og ytre motstand. Allikevel har personlighetsutvikling gjennom utfordringer i naturen i sentrale kretser blitt oppfattet som snevert, menneskesentret og et altfor moralsk suspekt tema for å bli gjenstand for en ærlig diskusjon.

Vi trenger derfor en "nordisk" lære om sikkerhet og utfordring i friluftslivet,

- for å gi holdninger og verdier, som i seg selv minimerer ulykker.
- for å være et alternativ til risikoideologien, et *tankemønster* som leder annensteds hen og til poenger, som kan gi den enkelte noe verdifullt.
- for å skissere en rimelig teori om forholdet mellom sikkerhet, utfordring, naturopplevelse og utvikling ut fra et nordisk perspektiv og for bruk i pedagogisk arbeid.

Arne Næss' klatrefilosofi

Vår tid er ikke den første hvor nordisk syn på friluftsliv, og sikkerhet i friluftsliv, møter en utenlandsk virkelighet og forståelse. Filosofiprofessor Arne Næss skriver i en selvbiografisk skisse:

”Klatremiljøet i Østerrike, slik jeg opplevde det, var preget av dødsromantikk, konkurranse, 'otherdirectedness' og heltedyrkelse /.../ Jeg dro aldri tilbake til Alpene for å klatre”. ”I Østerrike 1943 og 1945 fikk jeg den idé at vi i Norge skulle bli like teknisk dyktige, men innenfor rammen av en helt annen klatrefilosofi /.../. Profesjonelt sett var denne filosofien inspirert av Spinoza og Gandhi.”

Her kan vi spore, tror jeg, en av grunnsteinene i norsk friluftsliv, nemlig tanken at friluftsliv dreier seg om et såvel *konkret* som *symbolsk* forhold til naturen, og at dette forholdet skal preges av ydmykhet, identifikasjon og åpning for livets dypere verdier: et slags *pedagogisk* potensiale. Her er en av røttene til friluftslivspedagogikken, men også til dypøkologi: en miljøbevegelse, tuftet på innlevelse i og solidaritet med natur.

La meg gi noen stikkord i Næss' klatre- og sikkerhetsfilosofi, illustrert med sitater fra samme artikkel som er sitert fra ovenfor:

- * **Naturen i sentrum.** ”I midtpunktet skulle fjellet stå - ikke klatrerne, fjellformasjonene, klatreruten”. ”Ruter skulle ikke få navn av førstegangsbestigere.”
- * **Teknikk, og prestasjon underordnet naturopplevelsen.** ”Klatring var for oss en del av meningsfullt opphold i fjellet”. ”Klatring må ikke bli en blott og bart teknikk, en slags ateistisk turning på Guds apparater, men bør forbindes med opplevelsen i fjellet, slik at den fullendte klatrer samtidig er den fullendte reseptor (mottaker) for inntrykkene av fjellnaturen”.
- * **Naturen er ikke en motstander.** ”Fjellet selv var på vår og livets side, og aldri en motstander, aldri noe som burde betvinges eller overvinnes”. ”Klatring som hyldet og pilegrimsferd”. ”Typisk for den mytologi jeg føler meg hjemme i var fjellet som noe meget stort og meget godt. Altså ikke som noe truende, farlig, grusomt eller provoserende.”
- * **Overskudd, livsglede og sikkerhet.** ”Uhell og ulykker /er/ tegn på mangel ved selve innstillingen.” ”Klatring burde alltid skje med stor sikkerhetsmargin.” ”Sikkerhets-følelse er en nødvendig betingelse for klatregleden.” ”Ta sjanser - aldri berettiget”.

* **Perfeksjon og spesialisering kun som avart og en variant. Nei til allmen norm om teknikk og spesialisering.** ”Perfeksjoneringsiver kan altså være temmelig uskyldig. Dette gjelder imidlertid ikke mye i vårt nåværende samfunn. Klatre- og konkurransesamfunnets utvikling gjør det ønskelig, i alle fall inntil videre, å dempe alle eller praktisk talt alle nåværende perfeksjons- og konkurranseformer.” ”Hva man er verd personlig og sosialt har ikke med prestasjon å gjøre, og slett ikke med prestasjon i fjellet.”

* **Nei til otherdirectedness og ”klatrepornografi”.** (”Otherdirectedness” innebærer at en, grunnet omgivelsenes holdninger til det en driver med, ikke kan holde fast ved sin egen oppfatning om mål, verdier og mening.) ”Man overdriver bratthetsgrad, dveler ved risikomomenter og prestasjoner”. ”Hva vi høstet av erfaring, innsikt og opplevelse under klatring var imidlertid noe helt annet /enn dumdristig og vanvittig/. Klatrepornografien besto i å trekke ned i støvet det vi kom å sette umåtelig høgt.”

En ”norsk” lære om sikkerhet

Den gode professoren selv har vel neppe i alle stykker vært en helt konsekvent representant for den holdning han forkynner. La oss ikke diskutere dette. Hans utgangspunkter kan systematiseres til en filosofi om utfordring og trygghet i friluftsliv. Jeg skulle ville skissere noen momenter slik:

- A. *Et vesentlig moment i turglede er å oppleve samstemmighet med naturen.*
- B. *Samstemmighet med naturen forutsetter at en lærer naturen å kjenne, har oppmerksomheten rettet mot naturen, og tilpasser ferden etter egen evne og naturens krav: Tur etter evne.*
- C. *Naturen stiller krav på oss.* Vil vi oppleve mer av natur, må vi ydmykt og våkent, trinn for trinn, dels lære naturen mer å kjenne, dels forbedre vår egen evne og ferdighet. Vi utvikler oss, får bruk for flere sider av vår personlighet. Selvrealisering.
- D. *Gjennom dette identifiserer vi oss med naturen.* Vi blir lik den naturtype som vi omgås. De krav som naturen stiller blir vår styrke.

Av dette følger for eksempel, at den som velger tur *over* evne *ikke* opplever samstemmighet med naturen, men forvandler naturen til motstander og trussel. Negative, aggressive holdninger tar over, samtidig som sikkerhetsmarginen går mot null. Utrygghetsfølelse ødelegger turgleden.

Den vanskelige eller krevende turen har i seg selv ikke egenverdi. Turglede er avhengig av at en velger tur etter evne. Da er opplevelsene resultat av ens egne begrunnede vurderinger og ansvarlige valg, ikke av hell, slump eller tilfeldigheter. En er medskapende, fri og *på nivå med den natur en opplever*.

Hva som er ”risikabelt” eller ikke, avhenger ikke bare av *hva* en gjør men også på *hvem* som gjør det: vedkommendes erfaring, vurderingsevne, forståelse, overskudd. En kan få verdifulle utfordringer - uten reell risiko - så å si helt uavhengig av ferdighetsnivå, forutsatt at en velger tur etter evne.

Det er helt greit å gjøre det ”vanskelige”, når en har den ferdighet, overskudd og forståelse, som gjør det helt naturlig å gjøre det ”vanskelige”. Derimot er det *misforstått* å gjøre det vanskelige *fordi* det er vanskelig.

For den som har oppmerksomheten rettet mot fjellet, elven, sjøen eller hva slags natur det nå gjelder, kommer utfordringer ikke helt overraskende. Ulykker kan komme av mangel på oppmerksomhet eller erfaring. Andre mulige årsaker: ubegrunnet selvheldelse og/eller streben etter erkjennelse fra andre. Uansett: *Ulykker må forstås som en irettesettelse fra naturen*.

Elementene av utfordring og utvikling er allikevel sentrale. Opplevelsens intensitet tenderer å svekkes ved gjentakelse. Veien til mer kvalifiserte turer med nye arter opplevelser går via økt erfaring og forbedret ferdighet.

Ja til utfordring forstått som ”motbakkens pedagogikk”: å kunne *stå på*, klare motbør, tåle strev og slit, ta i og holde det gående selv med en del indre og ytre motstand og plager. Det *er* når det ”bærer imot som det går oppover”: egen selvpått anstrengelse bidrar til positivt til personlighetsutvikling.

Ja til perfektionering av ferdigheter som et middel til dypere, mer intense naturopplevelser – og som bevegelsesglede, perfektioneringsglede. Gjennom å stå på ski, seile, padle, klatre etc åpner en alle erkjennelsesveier for å oppleve natur.

Seilerens hav er et annet enn fergepassasjererens; klatrerens fjell et annet enn fjellet til den som kom med taubanen; skiløperens Hardangervidda et annet enn scooterkjørerens. Helt og fullt opplever vi naturens kvaliteter kun under egen anstrengelse. Snarveier til naturopplevelse innebærer reduserte opplevelseskvaliteter.

Naturen er ikke en kvalitet eller produkt, som kan fordeles like til alle og enhver, uavhengig av den enkeltes engasjement. Det kreves noe av den som vil oppleve natur. En må utvikle sin naturforståelse, innlevelsessevne, vurderingsevne, selvforståelse. ”Innenfra” kan dette oppleves slik: naturen fostrer oss, får oss å ta flere sider av vår personlighet i bruk, naturen gir oss en plass i et meget stort sammenheng.

Nei til en filosofi som ser på *reell* fare for liv og helse som en verdi. En slik vil resultere i flere alvorlige ulykker. Videre vil den forvandle natur til noe som bør bekjempes. Dermed *forhindrer* den identifikasjon med naturen og legger dermed også hindringer i veien for en sund personlighetsutvikling. Å søke selvfølelse på *bekostning* av natur, gjennom å overvinne og beseire natur, er i det lange løp en blindvei og en selvmotsigelse.

En konkurranseinnstilling og prestasjons holdning til livet i naturen kan *i forlengelsen* lede til en tvilsom heltedyrløse, som i sin tur kan gi grunnlag for forakt for svakhet, og dermed åpne for et menneskesyn, som strir imot humanistiske grunnverdier. Vi får ikke glemme at historien lærer oss at *idealet mennesket bør leve farlig har* gitt opphav til übermensch-dyrking og tanker om den sterke rett til å sette seg over interessene til den svakere.

Det er rimelig at den som skal veilede andre har et høgt ferdighetsnivå. Men det er minst like viktig at vedkommende ser ferdighet og dyktighet ikke som et mål i sig selv, eller som bidrag til jakten på sosial anerkjennelse, men som i første rekke relatert til målet å oppleve samstemmighet med natur, med de kvaliteter dette kan gi den enkelte.

Naturfokusering og fokusering på personlig utvikling er to sider av samme sak

Det kan synes som om mye av nordisk friluftslivstradisjon i de siste årtier har fokusert på *forholdet til naturen* – romantisk-estetisk, gjennom nøkkelordet

”naturopplevelse”, men også pedagogisk: friluftsliv er legitimert som en vei til vennskap med natur og til et samfunn, som ikke tar kvelertak på naturen. På den andre siden kan det synes som om temaet *personlig utvikling* lenge har vært overlatt til amerikansk og engelsk friluftslivstradisjon – selv om Fridtjof Nansen ikke var fremmed for at friluftsliv skulle ”forme karakterer”: skape originale, selvstendige og sterke ”personligheter”.

En *ensidig* vektlegging på det ene eller det andre kan lede til forståelsen, at det er en motsetning mellom fokusering på henholdsvis natur og personlig utvikling. En nordisk leser av amerikansk friluftslivslitteratur kan oppleve at en *over there* har et ”instrumentalistisk” natursyn, basert på et slags selvvalgt fremmedhet for naturen. Men på en liknende måte finnes det en risiko for at en utfra en ensidig fokusering på forholdet til naturen mistolker aspekter av personlig utvikling i og gjennom friluftsliv som ”sjøldigging” og ego-sentrering.

Et viktig poeng med Næss’ sikkerhetstenking fra 1930-1940-årene er at det foregriper holdninger og tanker i hans ”økosofi”, og ikke minst de momenter som gjelder den enkeltes identitet og selvrealisering. *Selvrealisering* betyr for Næss nettopp å identifisere seg med andre og annet, og med det som en er en ekte del av, med Naturen (ned stor N).

En må altså skille mellom ego-realiserings og Selv-realiserings. ”Ego” er det *lille* begrepet for ”jeg”: mennesket i seg selv, *isolert* fra hennes relasjoner og identifikasjoner. ”Selv” står for *alt det som den enkelte identifiserer seg med*.

Næss’ lære innebærer at identiteten, oppfatningen at en *er* noe, oppstår i og gjennom relasjoner med den enkeltes omgivelse. Dette er en etablert teori i sosiologi og sosialpsykologi. Næss utvider teorien til å gjelde også miljøet, naturen. Vi *er* slik, mener Næss, at vi ikke kan unngå å identifisere oss med andre og annet. ”Jeget vokser”, i en prosess, som i prinsippet ikke har noen grenser.

Motsetningen mellom *egoisme* (kjærlighet til seg selv) og *altruisme* (kjærlighet til andre/annet) er derfor uriktig, mener Næss. Den modne personligheten er den som opplever at andres og annets vel og ve er en forutsetning for den egne selvrealiseringen.

Næss mener, at for at arbeid med naturvern og endring av livsstil skal bli noe annet enn en gledeløs plikt, en oppofring, så må vi oppleve denne dype

identifikasjonen med naturen og med andre menneskers og levende vesens kår. Arbeid for naturens selvrealisering blir da en del av egen selvrealisering.

I tråd med dette er det på ingen måte en motsetning mellom *friluftsliv som vei til selvutvikling* og en som *vei til et nytt forhold til naturen*. En av veiene til selvrealisering går gjennom å identifisere seg med natur gjennom friluftsliv. Men denne veien forutsetter også en sikkerhetsfilosofi i tråd med den vi har skissert. Hvis en derimot opplever en motsetning mellom den enkelte og naturen, hvor den sistnevnte forstås som en truende motstander, så kan veien til identifikasjon og dermed til Selv-realisering bli blokkert.

Vår oppgave er derfor å være representanter for, ordlegge og tydeliggjøre en friluftslivsfilosofi, som gir rom for lek, spontanitet, utfordring og utvikling, men som samtidig bærer innen seg et dypere budskap, som jeg med Næss’ ord skulle ville uttrykke slik:

Når du ser stjernehimmelen, når du ser fjellet, så føler du deg forferdelig liten. Men dette er bare et overgangsstadium, for etterhvert som du lærer fjellet å kjenne, så identifiserer du deg med det. Fra å føle seg veldig liten, så føler en seg mye større. En blir slik en opplever fjellet: sterk, solid i det en gjør.

Kommentert litteratur:

Naturens rolle i norsk kultur og ”mentalitet” er drøftet av mange. En av de seneste i rekken er Nina Witoszecz: *Norske Naturmytologier* (Oslo 1998) - svært rik på iakttagelser og perspektiver, selv om tonen til tider kan være plagsom, liksom at en kunne ønske en bedre dokumentasjon bak alle oppslagsrike utsagn. Vinterfriluftslivets betydning for norsk nasjonal identitetsdannelse er skildret med fin ironi i Tor Bomann-Larsen: *Den evige sne. En skihistorie om Norge* (Oslo 1993), og mer akademisk traust og saklig i Olav Christensen: *Skiidrett før Sondre. Vinterveien til et nasjonalt selvbilde* (Oslo 1993). Se også Matti Goksøyr: ”Nasjonal identitetsbygging rundt 1900 gjennom idrett og friluftsliv” i *Nytt Norsk Tidsskrift* (1994). Mer generelt om forholdet mellom nasjon og natur i Gunnar Skirbekks nå klassiske ”Nasjon og Natur”, i *Eit vaper mot vanen. Nye norske Essay* (Oslo 1981).

”Mentaliteten” i norsk friluftslivstradisjon er drøftet av Tove Nedreliid i *Etnologica Scandinavica* vol 21: ”Use of Nature as Norwegian Characteristics – Myths and Reality” og i boken *Ut på tur på nordmenns vis* (Oslo 1993). Se også

Tordsson, Bjørn: "Barbari och romantik – ett mytologiskt perspektiv på nordiskt friluftsliv" i antologien *Friluftslivshistoria* redigert av Klas Sandell og Sverker Sørlin (under publisering). Den spørreundersøkelse som jeg refererer til er laget av Ola Waagbø ved MMI, den heter *Den norske turkulturen* og er utgitt av Friluftslivets Fellesorganisasjon (FRIFO). Norsk hyttekultur er for eksempel drøftet av Gunnar Rosander i *Rotfast turism. Fritidsmentalitetens betydning for dagliglivets kultur* (Stiftelsen Norsk etnologisk granskning, Oslo 1992).

Klassikeren om amerikansk naturmytologi og friluftslivstradisjon er Roderick Nash: *Wilderness and the American Mind*, Yale 1973. På norsk blir amerikansk teori om friluftslivets betydning for personlighetsutvikling presentert og i noen grad drøftet av Mari-Lise Sjong i *Friluftsliv i behandlingen av belastede grupper* (Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim 1990). Ellers er norsk friluftsliv belyst fra et amerikansk perspektiv i Peter Reed og David Rothenberg (red): *Wisdom of the Open Air – the Norwegian Roots of Deep Ecology* (Minneapolis/London 1992). Også Annette Bischoff drøfter forholdet mellom amerikansk og nordisk friluftslivstradisjon når det gjelder personlig utvikling i sin hovedoppgave: *Friluftsliv – ungdom og personlig utvikling* (Københavns Universitet/Høgskolen i Telemark 1996).

Fremfor noen annen er det Gunnar Breivik som har applisert de amerikanske idéene om risikotaking på norske sammenhenger. Følgende rapporter er utgitt av Norges Idrettshøgskole, Oslo: *Risikotaking i sport; litteratur og teori* (1983); *Personality and Sensation Seeking Risk Sports* (1992); *Empirical Studies of Sensation Seeking and Sports* (1994); *Personality and Sensation Seeking and Arousal in High Risk Sports* (1995). Se også boken *Stoffmissbrukere og fysisk aktivitet* (Oslo 1990) av samme forfattere.

Fridtjof Nansens artikler om friluftsliv er samlet i tobindsverket *Nansens Røst* (Oslo 1943).

Arne Næss' syn på klatring og den nordiske klatrefilosofien er sitert fra tidsskriftet *mestre fjellet* nr 22-23 (Hemsedal 1975); se også viktige korrigeringer i påfølgende nummer. Personlig og populært men med dybde og innlevelse skriver Næss om sin fjell- og friluftslivsfilosofi i boken: *Det gode livs far. Hallingskarvet sett fra Tvcergastein* (Oslo 1995). Næss' økofilosofi er populært presentert av David Rothenberg i boken *Arne Næss. Gjør det vont å tenke* (1992). Ellers er identifikasjonsfilosofien til Næss utviklet i en artikkel, *Self-Realization. An Ecological Approach to Being in the World*. (Murdoch University, Australia,

1986). Sitatet fra Næss som avslutter artikkelen er hentet fra en intervju jeg gjorde med ham i tidsskriftet *Friluftsliv – en livsstil*, nr 3 1981 (Klockrike, Sverige).

Spørsmål og kommentarer til innlegget av Bjørn Tordsson (Nalle)

Ivar Mytting

Et spørsmål til Nalle kan jo være: Da du var inne på hvordan da mytologierne blir til virkelighet, er det nå en myte du presenterer oss for, er det faktisk sånn at det er et trekk i utviklingen av norsk friluftsliv at du rekrutterer folk til spenningssøking? Altså forstått som oppsøking av fare. Her sitter mange som har utgangspunkt i klatring og sjøl har vært aktive på den biten. Er dette gjenkjennbart i det norske friluftsliv? Stemmer påstanden eller beskrivelsen til Nalle, er det faren og er det dødsromantikken som rår?

Geir Grimeland

Jeg tror vel det i hovedsak er i etterkant av en tur at det blir konkret fare og dødspotensielle. Det er min erfaring at underveis på klatretur så er ikke folk så veldig opptatt av å oppsøke risiko, da er de opptatt av å minimalisere risiko, men i etterkant kan det være veldig fengende å fortelle om det de har utsatt seg for så det er vel kanskje der det blir poengtert.

Sikkerhet i norsk friluftslivstradisjon i lyset av "risk-management" i internasjonal sammenheng.

Av Børge Dahle, Norges Idrettshøgskole

Sammendrag av foredrag:

Vi finner to "hovedtradisjoner" i "normenns bruk av natur i fritidssammenheng" friluftsliv:

- 1 - fritidsbruk av natur som bygger på "etablerte tradisjoner". Formene blir omtalt som "Naturliv" og "Klassisk friluftsliv" eller "Landsbygdas

friluftsliv" og "Byens friluftsliv". Naturliv eller landsbygdas friluftsliv fokuserer spesielt på gjøremål i natur, å høste av natur, men naturopplevelsen og andre motiv er selvfølgelig også viktige motiv i Naturlivet.

Klassisk friluftsliv eller byens friluftsliv fokuserer spesielt på naturopplevelsen selv om helseaspektet også er et sentralt motiv.

2. - fritidsbruk av natur som et resultat av moderne trender og/eller kommersielle interesser. Formene blir omtalt som friluftaktiviteter, utendørsidretter/sport mm. Disse formene fokuserer spesielt på selve aktiviteten, selv om også andre motiv også er viktig. (se vedlegg om "traditional Naturelife" and Outdoor Recreation)

I et sikkerhetsperspektiv er det viktig å forstå sikkerhet og risiko i de ulike friluftslivformene med bakgrunn i de forskjeller i motiv som det spesielt fokuseres på i utøvelsen. Ingen av formene er risikofri. Men det sier seg selv at former for friluftsliv som fokuserer på aktiviteten vil kunne ha høyere risiko, spesielt når aktiviteten stiller store krav til mestring på et akseptabelt sikkerhetsnivå, enn om en fokuserer på naturopplevelsen.

Friluftslivutøvere vil også befinne seg i ulike situasjoner i forhold til naturelementer som en følge av utøvelse av ulike friluftslivsformer. Når et "uhell" eller en farefull situasjon oppstår kan følgelig de umiddelbare konsekvensene for utøveren være høyst forskjellig. Skadeomfanget vil kunne være dramatisk forskjellig som en følge av at utøveren gjør en feil - som f.eks. "mister taket" i fjellveggen, e elvekajakken, på isøksa, på bærspanna, fiskestanga eller på kikkerten.

Norsk friluftslivsutøvelse har vært og er fortsatt i hovedsak utøvelse av ulike former for friluftsliv i kjente naturområder. I et internasjonalt perspektiv er dette fenomenet interessant og har sin bakgrunn i vårt spredte bosettingsmønster og tilgang på natur i umiddelbar nærhet til bosted, samt en mangfoldig hyttetradisjon.

En ny side av den moderne fritidstrenden er at en oppsøker stadig nye naturområder og ulike naturtyper med ukjente utfordringer. Dette "forbruket" av naturområder har desværre kanskje våre utdanningsinstitusjoner ført an i. Man har "krydret" undervisningen med nye aktivitetsformer i stadig nye naturområder. Mine Australiske kolleger fra La Trobe University omtalte dette fenomenet i sitt eget heimland på følgende måte:

Britene kom til Australia og okkuperte de fastboenes land. Senere har australierne stadig "okkuperte" nye landområder gjennom sitt forbruk av natur i fritid. Nytt land erobres stadig - for "jeg drar da ikke til områder som jeg har vært i før". Dette er en del av forbrukskulturen i den moderne samfunn. Ingen tilhørighet. Stadig nye fjell må bestiges.

Jeg tror det er en blindgate i friluftslivspedagogikken å imøtekomme ungdommens rastløshet og søken etter stadig nye "kick" ved å forbruke nye områder og gi mulighet til nye aktivitetsformer. Denne pedagogikk vil også medføre høyere risiko. Jeg stiller meg videre tvilende til at dette er en effektiv sosialisering til et livslangt friluftsliv. Videre er jeg i tvil om styrke og varighet i bygging av personlig identitet basert på mestring av risikoaktiviteter i forhold til å tilrettelegge for at utøveren etablerer en "klangbunn" for natur. En klangbunn for natur er en indre kvalitet som må bygges opp over tid gjennom varierte og rike møter med natur og vil følgelig berøre personligheten dypt og bli boende varig i det enkelte individ.

I et økologisk perspektiv er et "omstreifende friluftslivet" meget ressurskrevende og bør ikke forsvares som en "pedagogisk vei" for å bli venn med naturen. I et sikkerhetsperspektiv er utdanningsinstitusjoner med på å smuldre opp en viktig side av den norske friluftslivstradisjonen - en tradisjon som ivaretok sikkerheten ved å gjøre enhver friluftslivsutøver til kjentmann i sitt eget naturområde.

I en utdanningssituasjon er det derfor, med henblikk også på sikkerhet, viktig å få studentene til å føle en tilhørighet til natur ved å bli kjent med et naturområde og lære et område å kjenne ved å utøve de tradisjonelle friluftslivsformene for nettopp dette området. Å kjenne det naturområdet som brukes i undervisningen, vil også øke kvaliteten i de pedagogiske opplegg som gjennomføres. Kjennskap til natur, lokalkultur, historie og kulturminner vil gi et bedre innhold i kursopplegget samt at en kan arbeide innen "friere rammer" med henblikk på sikkerhet blant annet potensielle farer, lokale værforhold og snøforhold er kjent. Friluftslivsutdanning organisert til en nærrområde er også mest i harmoni med de intensjoner som ligger i eksisterende skoleplaner:

Elevane skal oppleve og lære å utforske naturen og utvikle kreativitet og glede over å vere i naturen og oppleve seg som en del av naturen. Dei skal bli kjende med nærmiljøet sitt og ta vare på det (L97. kroppsøving 1-4 klasse)

Det er gått mer enn 20 år siden jeg først begynte å arbeide med problemstillinger for å se på de skadevirkninger friluftslivet kunne påføre naturen. (Mye kunnskap har desverre ikke blitt tilført dette området i ettertid, selv om vi har vært tilskuere til at en friluftslivavdeling har blitt bygd opp og "lagt ned" både i NINA og DN). Idag er jeg fortsatt like bekymret for hva det kommersielle friluftslivet og det naturbaserte reiselivet kan forårsake av skader på antur. Men jeg er kanskje mere bekymret for følgende av at utdanningsinstitusjoner har vært medvirkende til en utvikling av friluftslivet som har ført til en sportifisering av friluftslivet og blitt en trussel mot godt etablerte overføringsmekanismer i samfunnet av et kulturfenomen som friluftsliv, som også ivaretok sikkerheten.

I et internasjonalt og økologisk perspektiv kan en kanskje se det stadige stigende behovet for å komme ut i natur i nye former uten tanke på skadevirkninger på natur og på bekostning av etablerte overføringsmekanismer, som en del av en "grådighetskultur". Dette gjelder spesielt for oss nordmenn som har rike nok muligheter i vår etablerte friluftslivskultur. Blir tradisjonelle former som fotturer og skiturer i naturen for lite spennende? Har man tenkt godt nok over konsekvensene for natur, videreføring av et kulturfenomen og sikkerhet når en motiverer nye turformer som for eksempel bruk av kano? Jeg har en bedre forståelse for at en tar i bruk kanoen i dansk og svensk friluftsliv ut fra naturforhold og tilgjengelighet til natur, men hva har konsekvensene for naturen vært - og for sikkerheten? Hva vil skje i forhold til sikkerhet og slitasje på natur dersom en skulle lykkes i å motivere store deler av befolkningen til å bruke kanoen for å komme ut i natur? Å nå størst mulig grupper av befolkningen er ven en av intensjonene når en vektlegger dette i utdanningen av store studentgrupper?

Kanskje burde en være noe mer forsiktig med å "innføre nye arter", friluftslivsformer i norsk natur?

I forhold til sikkerhet er det en økende tendens til at det oppstår ulykker i de organiserte friluftslivskurser. Kanskje burde akademiske utdanningsinstitusjoner i friluftsliv opptre spesielt ydmykt i forhold til de etablerte tradisjoner i friluftsliv? Hvis ikke - tror jeg med dyp beklagelse - at historien vil kunne fortelle at kanskje ble akademiseringen og sportifiseringen av friluftsliv det frie friluftslivets banesår. Og kanskje vil fremtidens historikere da fortelle:

at det var ikke annet å vente fordi friluftslivet ble organisert sammen med idretten i de akademiske institusjoner. Disse institusjonene hadde en kultur for aktiviteteglede, fysiske prestasjoner og konkurranse, noe de overførte til

friluftslivet. Den tids professorer og amanuenser så seg kanskje blind på egen aktivitetsglede og glemte at ikke alle andre var like godt utrustet for utfordrende fysiske ferdigheter og/eller hadde nødvendige økonomiske ressurser og fysiske forutsetninger til å mestre nye aktivitetsformer. En konsekvens ble at friluftslivet fikk en negativ samfunnsoppmerksomhet fordi stadig flere pådro seg skader som en følge av at de utfordret naturen på stadig nye måter.

Spørsmål og kommentarer til innlegget av Børge Dahle

Rune Storli

Jeg synes Børge kom med en del interessante spørsmål her. Det får meg til å referere til en meget subjektiv undersøkelse fra klatrekurs i Innerdalen og hva som er skjedd der. DNT har stått og står som arrangør for disse kursene og rekrutteringen til disse kursene. Tidligere skjedde dette gjennom bekjentskapet til instruktørene. De fikk med seg folk som de viste passet inn i kulturen der, og til å bringe kursene videre. DNT har hevet seg på utdanningskarusellen av forskjellig kurs. Det oppleves som om Innerdalskulturen har forsvunnet, for de som er instruktører på kursene de har ikke trått sine barnesko i Innerdalen, de kommer fra bregruppa i Oslo. I beste fall har de gått et kurs for å holde klatrekurs i Innerdalen og i nest beste fall har de hatt folk med ut. Det betyr du har fjernet noe til fordel for sikkerhet og du har mistet noe av kulturen og det tror jeg skyldes i dag at det går i ball opp i der, og der er jo en side av det her å utdanne folk formelt hele tida og det er ikke bestefars overføringa som kan lede an.

Børge Dahle

Poenget er at dette har med det mest tradisjonelle og fundamentale i forhold til sikkerhet å gjøre, at man har tillært seg og er blitt kjent med et område, blitt kjente folk, kjente aktiviteter. Problemene med sikkerhet er når man går ut over det her og begynner med nye aktiviteter i nye naturomgivelser med fremmede mennesker.

Ivar Mytting

Det er litt interessant å problematisere det som lå under hos Nalle og som til dels ligger under hos deg Børge, med det før-nå perspektivet, altså "før var det bedre", altså sikkerheten ble bedre ivaretatt. Er nå det så sikkert? Jeg tror at hvis vi ser litt på der det skjer ulykker og uhell i nærmiljøet. Hvis man ser statistisk på uhell og ettersøkinger osv, så er det typisk at det som detter igjennom er nærmiljø-aktivitetene som har den største forekomsten av uhell. Jeg er derfor usikker på hva dere bygger på. Underforstått sier dere, at hvis vi velger nærmiljø-aktiviteter og det som er knytta til ski i lokalanlegget, er det sikkert. Hva er sammenhengen mellom forekomsten av ulykker og en del av disse forhold i nærmiljøet?

Annette Bischoff

Børge du er så bange for at det skal bli slik som det er på New Zealand og andre steder. Det tror jeg er helt riktig, men jeg tror, fremfor å si: "vi må ta selvkritikk på å ha valgt feil aktiviteter innenfor høgskolene - at vi må begynne med noe annet, at vi må gå ut med blåbærspann i nærmiljøet!", så tror jeg vi heller er nødt til å tenke på hvordan vi skal finne en annen måte å håndtere sikkerheten på. En måte som er et minst like så godt system, men ikke så formalisert og standardisert som i andre land. Nettopp fordi vi opplever deres systemer begrensede og tror det ikke vil fungere i vårt friluftsliv, og fordi vi mener vi har noen verdier i vårt friluftsliv som vi ønsker å bibeholde også i skolene. Vi må hellere tenke på hvordan skal vi møte de kravene som noen av oss allerede merker kommer omkring krav til kompetanse og sertifisering.

- Jeg blir usikker når du (Børge) sier "alle de nye aktiviteter", jeg vet ikke helt hva du hentyder til, men jeg har forstått at det bla. gjelder kano og kajakk. Jeg oppfatter ikke disse som nye aktiviteter og tror de kommer til å bli værende i vårt friluftsliv. Derfor må vi kanskje hellere vende det om og spørre hvordan kan vi tross alt bruke de aktivitetene også i det friluftsliv vi har og hellere tenke på hvordan lage et godt system som ivaretar en sikkerhet. Et system vi kan løfte frem som alternativ til en type sertifiseringsordning som vi tror kan ødelegge friluftslivet.

Men jeg opplever allerede at mange både på høgskolene, i folkehøgskolen vdg.skole er i en stadig prosess, hvor man reflekterer og hvor man forsøker å

demme opp for de tingene og gjør våkne vegvalg. Jeg tror hellere det er der vi skal vi skal begynne når det gjelder sikkerheten. Vi skal tydeliggjøre et annet mønster og løfte det inn i våre utdannelser så tydelig som mulig.

Norsk Fjellsportforum

*Standardisering av krav og kompetanse
- erfaringer fra norsk fjellsport.*

Av Geir Grimeland, Norges Idrettshøgskole

På seminaret i Bø fikk presentasjonen av arbeidet med Norsk Fjellsportforum(NF) en historisk vinkling som kanskje er mindre interessant enn hvilke føringer NF virkelig har lagt for norske fjellsportorganisasjoner sitt arbeid med sikkerhet. Jeg gir derfor ikke noe fylldig historisk referat her. Spesielt interesserte kan lese min hovedfagsoppgave; Norsk klatring i historisk perspektiv, når den blir ferdig. På seminaret kom det fram noen synspunkter på generell standardisering av friluftslivet. Behovet vil variere med form og innhold og fjellsport har vist seg som et område hvor det måtte gjøres noen grep. Det hadde imidlertid vært interessant å hørt flere synspunkter fra de ulike miljøene som var representert. Sånn sett var nok beklageligvis monologen mer framtredd enn dialogen. Dialog er jo nettopp et nøkkelord i NF sitt arbeid, og generelt for å få fram en felles forståelse.

Også for mangfoldet som var samla i Bø vil jeg tro det er av avgjørende betydning at det gjennom dialog både vokser fram kjennskap til hverandres virke, respekt og felles forståelse for innholdet i en sikkerhetstenkning. Men det forutsetter naturligvis at en grunnleggende interesse for en sameksistens med gjensidig utveksling er til stede. Slik jeg ser det var det så mange ressurser samla at alle miljøene har en spore til videre utvikling gjennom utveksling av tanker og holdninger, erfaringer og praksis.

Ved å legge bort forutinntatte holdninger og skru på lyttfrekvensen er det kanskje mulig? Sånn sett var parallellen til NF påfallende. Det gir rom for optimisme, men folk må regne med at det tar litt tid, selv med en velvillig innstilling. Noen snakket om en oppfølging av seminaret i Bø, men om det blir, evt. i hvilken form er vel ikke avklart.

Norsk Fjellsportforum

Fjellsportmiljøet i Norge har i flere årtier vært svært mangfoldig. Det har nærmest sprikt i helt fundamentalt ulike retninger. Det kan i aller høyeste grad sies å være og ha vært et fargerikt fellesskap. Lenge var frontene sterke, men forsoning skulle likevel vise seg å være mulig. Ikke bare forsoning, men også et nivå videre; konstruktiv samhandling.

NF sin nasjonale standard har ikke vært i bruk lenger enn siden 1995. I et perspektiv der det har vært drevet opplæring i fjellsport siden slutten av 1950-årene er det kort tid. Det vil derfor være for tidlig å kunne si noe omfattende om konsekvensene av NF sitt arbeid. Noe kan man allerede nå likevel se ganske klart. Den viktigste konsekvensen så langt er et fokus på hva som skal kreves for å bli instruktør på bre og på klatrefjell. Tidligere har dette vært svært tilfeldig. Mange har vært solide, men det er også eksempler på meget uprofesjonell opptreden. Kvalitetssikring har vært et fremmedord. NF sitt arbeid har dessuten vært av en slik faglig standard at det nå danner grunnlaget for all betydelig instruktør opplæring på bre og klatring i Norge.

Foreløpig kan vi ikke si så mye mer om konsekvensene, men vi kan si mer om hvilke erfaringer vi har gjort oss med tanke på å samle fjellsportnorge om en felles standard og i tillegg få skrevet det ned. Gjennom dialog fikk vi en utveksling og vi fikk tid til å fordøye ulikhetene. Ved å krype ut av skyttergravene ble det også rom for å finne berøringspunkter og felles mål. Det viste seg overraskende lett å enes om et felles overordnet mål: *Naturvennlig og sikker ferdsel i tråd med norsk*

friluftslivstradisjon. På detaljnivå gikk naturligvis diskusjonene lenger, men siden det var snakk om felles minimumskrav ville hver kursarrangør stå fritt til å gå mer i dybden der det var ønskelig.

Antall ulykker økte dramatisk utover på 1980- tallet og noen bærende holdninger knyttet til sikkerhet sto i fare for å gå tapt.

Vi var flere som så et prekært behov for å øke sikkerheten i forbindelse med opplæring spesielt, men også i fjellsportmiljøet generelt. Det var derfor viktig å inkludere hele fjellsportmiljøet. Utfordringene ville da bli større, men muligheten for å nå et høyere bevissthetsnivå ville også være tilstede.

Gamle motsetninger ble underordnet behovet for økt kompetanse. Jeg vil gå så langt som å si at i enkelte tilfeller ble arbeidet til og med gjensidig inspirerende.

Arbeidet med NF startet i 1988 og i årene fram til 1995 hadde vi arbeidet oss fram til enighet om en felles standard. Det innebar godkjenningsordning og kompetansestandard for instruktører, godkjenning av NF arrangører og standard for kvalifiserende kurs. I tillegg ble det utarbeidet eksempler på gjennomføring av kvalifiserende kurs.

Så kan man jo stille seg det relevante spørsmålet: Hva vinner man og hva taper man på veien med en standardisering av krav og kompetanse? I NF sin "Nasjonal standard for instruktører, førere og kursarrangører i fjellsport, 1995" kan vi i innledningen lese følgende:

"Mye av det som overføres "fra generasjon til generasjon" lar seg ikke så lett nedskrive eller verbalisere. Det overføres og bearbeides ofte over flere år, og elementer av det kan betegnes som "taus kunnskap". Innenfor normen om naturvennlig og sikker ferdsel har det også vært rom for individuelle forskjeller og ulik kurspraksis. Dette mangfoldet har vært en styrke for fjellsportmiljøet i Norge".(NF, 1995, s.4)

Når vi i dag snakker om opplæring i fjellsport eller friluftsliv generelt, er det i et så stort omfang at overføring av ferdigheter kun fra generasjon til generasjon umulig kan nå ønskelig nivå. Det er simpelthen for mange som ønsker slik opplæring til at en bestefar, mor, far, eller venner i et lokalt miljø uten videre kan ta hånd om det på en naturvennlig og sikker måte. Dessuten var det da NF ble initiert et tiltagende antall kursarrangører hvor det var nødvendig å stille spørsmål vedrørende norm for sikkerhet. I NF var det intensjonen å ta konsekvensen av disse forholdene.

”Behovet for å opprettholde standarden på kurs medfører behov for klarere retningslinjer for virksomheten...Det vil også virke forebyggende mot ulykker”(NF, 1995, s.4)

Fra å være basert på personlig overføring av ferdigheter har fjellsportmiljøet blitt tvunget til å opprette standarder for å sikre minimumskrav. Ideelt sett uønsket, men vi kunne ikke sitte med hendene i fanget å se på alle ulykkene. Det var venner som døde. Dessuten var juridiske spørsmål som erstatningsansvar ved ulykker i forbindelse med føring eller opplæring en aktuell problemstilling.

Forumet var helt fra starten klar over utfordringene og dilemmaene. Vi skulle ikke revolusjonere verden, men bygge videre på norsk friluftslivstradisjon.

”Forumet skal fremme naturvennlig og sikker ferdsel i tråd med norske friluftslivstradisjoner...å møte utviklingen åpent og kritisk. Siktemålet er at mangfoldet og den tause kunnskapen ikke går tapt når det nå har vært nødvendig å utvikle standarder”.(NF, 1995, s.4).

Kort om NF- standarden

NF- standarden innebærer to ulike kompetansenivåer, nivå 1 som er bre og klatreinstruktør og nivå 2 som kalles nasjonal fjellkursleder. Bre og klatreinstruktører kan virke på innføringskurs og som fører, nasjonal fjellkursleder kan i tillegg virke på kvalifiserende kurs. NF- godkjente kursarrangører må benytte godkjente instruktører til det aktuelle nivået og gjennomføre kurs på det nivået, med det innholdet som NF- standarden tilsier.

Enhver som ønsker å bli instruktør må dokumentere egenerfaring og ferdighet på et gitt nivå før man kan begynne på kvalifiseringen. Dette gjelder også pedagogisk erfaring. På nivå 1 må man så gjennomføre henholdsvis bre- eller klatreinstruktørkurs. Innholdet i disse er bl.a. Tur etter evne, Taulagsrutiner, Kameratredning, Naturkjennskap, Valg og bruk av arbeidsmåter, Verdier/ normer, Historie og tradisjoner.

På nivå 2 kreves et høyere egenferdighetsnivå. I tillegg må man gjennomføre Fjellredningskurs på bre og på klatrefjell, Veivalg i skredfarlig fjell og Redning fra skred. Et metodisk perspektiv følger hele veien.

NF- standarden danner direkte grunnlag for den delen av opplæringen til Norges Klatreforbund/NIF som omfatter fjellklatring. D.v.s. at den setter standarden for ca. 70 lokale klatreklubber i Norge i tillegg til de organisasjonene som er direkte medlem av NF.

Norsk Fjellsportforum har kommet et stykke på vei, men det er ikke fullendt. De ulike miljøene som har vært representert har hatt ulik evne til å formidle arbeidet videre til sine klubber og foreninger. Forumet har vært rådgivende og primært et diskusjonsforum. Mye er blitt gjort på komitemøter og til årsmøter, men når Nasjonal standard var ferdig utformet stilnet noe av arbeidet av. For det enkelte medlem i de lokale foreningene har standarden hatt svært ulik praktisk betydning. Mange lokale klatreklubber, som er de jeg kjenner best har brydd seg lite om hva som har foregått i NF. NF har ikke helt klart å nå fram til fotfolket, det har ikke i tilstrekkelig grad blitt et aktivum på bred basis. Et annet problem som har oppstått er at godkjente instruktører har kommet til et etablert miljø for å holde kurs uten lokal tilknytning eller kjennskap til kurs- stedet. Dette kan virke kunstig og i verste fall pulverisere et lokalt miljø.

Det har også vært stilt spørsmål om NF har vært drevet etter gode demokratiske prinsipper. Representasjon i de ulike komiteene og i styret har ikke vært gjort etter medlemsforeningens størrelse. Noen større grupper har også blitt slått sammen og kun fått en representant i hver komite.

Slik jeg imidlertid ser det vil de ulike foreningene og organisasjonene ha ulike kvaliteter som man må ta hensyn til når et slikt forum skal settes sammen. Noen har et bredt nedslagsfelt og en solid administrasjonsressurs som en åpenbar kvalitet, andre har spisskompetanse på sentrale faglige områder som sin fremste kvalitet. Gjennom konstruktiv samhandling har man da muligheten til å benytte hverandre som støttespillere.

Sikkerhetskomiteen i NF utarbeidet eksempelvis et godt skjema for ulykkesrapportering, men det var først når samarbeidet med Norges Klatreforbund ble innledet at reell bruk av skjemaet ble iverksatt. Selv om noe av årsaken var manglende administrativ kapasitet hos NF er det et lite, men godt eksempel på hvordan man kan dra nytte av ulike kvaliteter. Et annet eksempel er hvordan Klatreforbundet bruker NF- standarden som mal for sin opplæring.

Hvis man ser litt større på dette kan Norsk Fjellsportforum sies å være et fagforum hvor det er samlet mye spisskompetanse på de fleste relevante områder innen fjellsport. Et slikt forum behøver ikke i seg selv å ta hånd om hver enkelt person i de lokale miljøene, men snarere være en ressurs og fungere rådgivende for

medlemsforeningene. Det var også tanken når kun organisasjoner og ikke enkeltpersoner kunne være medlem.

Standarden i dag og i morgen

Pr. i dag er det ferd med å skje endringer i NF sin administrative struktur. DNT-fjellsport kommer inn og tar et betydelig ansvar. Det kan også tenkes at Nasjonal standard videreutvikles noe. Det er også tenkt å vitalisere forumet gjennom årlige seminar holdt på rundgang hos de ulike medlemsorganisasjonene.

Det er et viktig moment som jeg vil trekke inn helt avslutningsvis. Prosessen med å få utformet Nasjonal standard til et hefte med et innhold alle kunne slutte seg til var stort og viktig. Men slik jeg ser det er selve heftet, produktet relativt verdiløst i seg selv. Det er når arbeidet virkelig nedfeller seg i praksis at vi kan se verdien av det. Får vi færre ulykker, blir kursene bedre, tenker folk mer konsekvens o.s.v. Det er oppfølgingen av intensjonen med Nasjonal standard som vil gi oss de største utfordringene; møte utviklingen åpent og kritisk samtidig som vi vil ha naturvennlig og sikker ferdsel i tråd med norsk friluftslivstradisjon.

Sluttord

Konklusjonen må bli optimistisk: Det er mulig. Å samle ulike kulturer til konstruktiv samhandling kan være en spore til å nå et høyere bevissthetsnivå. Det krever at folk går ydmykt inn i en dialog med det for øye å lære, utvide sin horisont. Respekt for hverandres egenart og kompetanse er en forutsetning. Felles faglige interesser en annen. Da kan vi begynne å nærme oss seminarets kjerne; behovet for en felles sikkerhetsnorm i utdanning og opplæring. I utfordrende samhandlings- konstellasjoner må man være oppmerksom på andres konstruktive bidrag. Din autoritet får du gjennom å heve andre, ikke gjennom å framheve deg selv.

GG/ 1999

PS. For spesielt interesserte kan Nasjonal Standard bestilles fra Sivert Kalvik, DNT.

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Geir Grimeland

Øyvind Thomassen

Jeg kommer fra Norges speiderforbund. Vi har ca 20.000 speidere fra 6 til 16 år i Norge. Det som er et mål for oss, som er verdigrunnet vårt og som vi bygger hele speider-ideen på, er at barn skal ta ansvar for seg sjøl og barn på sin egen alder. Målet er at de kanskje skal bli blaute, at de skal bli sultne, ta ansvaret for seg sjøl og lære av det. Hvis vi må sertifiseres som speiderledere, hvis vi må ha et sånn monopol på det å ta ansvar for en speidertropp eller speidergruppe vil det kunne ødelegge vårt idégrunnlag. Vi som da er en ideell barne og ungdomsorganisasjon kjemper med nebb og klør for at barn og ungdom fortsatt skal kunne reise i skauen uten å være sertifisert for å lage bål. Så hvis utviklingen går i den retningen ser vi med stor skepsis til det.

Ivar Mytting

Tidligere var klatremiljøet såpass lite at en hadde en intern opplæring og formidling av ferdigheter og verdier. Problemet oppstod da antall klatrer økte og det gamle miljøet ikke kunne makte å sosialisere alle og drive opplæring sjølv. Derfor ble det tilfeldig hva mange lærte og resultatet ble mange ulykker. Som et svar på denne utviklingen fikk man formaliserte standarder som skulle sikre at alle fikk en god opplæring.

Geir Grimeland

Det jeg sier nå har ikke bakgrunn i empiri. Men om antall ulykker ikke har gått ned ennå så har bevisstheten om sikkerhet økt. Klatreforbundet har nå stilt krav om en sikkerhetsansvarlig i hver klubb og vedkommende har også ansvaret for å registrer ulykker på et fast skjema og sende disse inn til forbundet.

Nils Faarlund

Flere av de gruppene som nå samarbeider i NF har lenge stått hardt mot hverandre i en kulturkamp som tidvis har liknet en krig. Dette tok til etter Mardølaaksjonen i 1971 og varte i allefall til 1987. Da var det felles interesse i å beskytte seg mot de kommersielle interessene som fikk stort innpass innen fjellsporten.

Ellers vil jeg påpeke at vi i Norge trenger et miljø av profesjonelle som også tilhører et internasjonalt miljø. Da er det mulig å hente inn ideer utenfra og det er mulig for oss å gi tilbake elementer fra norsk friluftslivstradisjon.

Det er heller ikke min mening at alle som tar med seg folk i fjellet skal være profesjonelle. Det er fint med mange frivillige, men det er ikke fint at disse tar seg betalt. Det er en uheldig utvikling at frivillige organisasjoner som DNT og Klatreforbundet tar seg betalt for kurs.

Bjørn Tordsson

Er det slik at klatring er såpass spesielt og at det drives av så få at det er OK med standarder. Eller er det ønskelig at også andre og mer allmene grener av friluftslivet (f.eks kano og seiling) også lager seg standarder.

Geir Grimeland

Personlig mener jeg det ikke er nødvendig. Vi må være forsiktige med å lage sertifiseringsordninger over alt. Klatring er litt spesielt ettersom det var en kraftig økning i antall ulykker som var utgangspunktet for standardiseringen.

Bjørn Tordsson

En prosess fram mot en standardisering gir også en bevisstgjøring rundt kravene og dette er absolutt aktuelt innen flere grener av friluftslivet. Dette vil nok likevel stride såpass mot tradisjonen innen friluftslivet at det ikke er mulig å gjennomføre.

Ivar Mytting

Innen klatring hadde en ikke noe annet valg p.g.a alle ulykkene og de nye aktørene som ikke hadde nødvendig bakgrunn. Miljøet tok sjølv tak i problemet og vi har sett noe liknende skje innenfor Rafting. Likevel er det forståelig at en ikke vil havne i "sertifiseringsklemma" når det gjelder andre deler av friluftslivet.

Frank Thomassen

NF-standarden har også hatt noen uheldige utslag. Tidligere var det et lite, men aktivt bremiljø innen speiderbevegelsen som bl.a. arrangerte egne instruktørkurs.

Når alt måtte formaliseres gjennom NF fikk dette miljøet problemer med å kvalifisere sine egne instruktører og er nå nesten borte.

Et annet problem gjelder breførerene. Gjennom NF-standarden kreves det breinstruktørkurs for å kunne føre på bre. Sjølv om en bare skal over en brearm mellom to turisthytter gjelder dette kravet. DNT har derfor vært nødt til å avlyse flere slike fellesturer p.g.a. instruktør mangel. Og førere som har ført en rute i 20-30 år er plutselig ikke lengere kvalifisert. Dette søker en nå å endre på.

Ellers gir en i opptaket til breinstruktørkurs ekstra poeng for klatreefaring. Dette har enkelte år ført til at folk med bred fjellerfaring og interesse for bre, har hatt problemer med å komme inn på kursene.

Nils Faarlund

Trusselen mot sikkerheten innenfor friluftslivet kommer i første rekke fra kommersielt hold. Det gjelder presset fra mediene, fra utstyrsprodusentene og turistnæringen. Og mot denne trusselen er det viktig med et godt samarbeide mellom de profesjonelle og de frivillige.

Annette Bischoff

Det er viktig at man har noen som arbeider profesjonelt med friluftsliv. En skal likevel være klar over at jo flere profesjonelle miljøer en får jo sterkere blir kravene om standardiseringer. Opplæring i det enkle friluftslivet må også kunne gjennomføres av de glade amatører.

Kirsten Bache Dahl

Dersom det foreligger skrevne konkrete krav og standarder vil det bli lettere å vurdere om en leder har opptrådt aktsomt eller ikke ved en ulykke.

Børge Dahle

Det er en fare i det at dersom et miljø innenfor en aktivitet utarbeider krav og standarder for aktiviteten, vil disse også bli gjort gjeldene for andre som driver aktiviteten dersom det skjer en ulykke. Jeg skjønner at klatremiljøet har utviklet standarder, men håper at det ikke skjer innenfor andre aktiviteter.

Ivar Mytting

Det finnes veilederstudier i friluftsliv bl.a ved NIH. Dette er på mange måter en parallell til utviklingen innen klatremiljøet med standardisering av opplæring. Er

det meningen at de som gjennomgår en slik utdanning skal ha noen fortrinnsrett når den gjelder arbeidsoppgaver innen friluftsliv f.eks. innen skoleverket.

Bjørn Tordsson

Uansett om du er profesjonell eller amatør er det noe som heter god fjellskikk. Kravene vinterfjellet stiller er de samme uansett hvem du er. Derfor skulle det være mulig å sette opp objektive krav for hva en som har med seg folk i vinterfjellet skal kunne. Det samme gjelder også for kanopadling og seiling med bruksbåter.

Friluftsliv - ferd etter evne og det skadeforebyggende arbeidet

Av Nils Faarlund, Norges Høgfjellsskole

*Når vi har mistet evnen til å lære oss vegvalg
i retning av et liv i lage i møtet med farene
i fri natur, har vi forspilt vår siste mulighet*

I. Innledende kommentar til utviklingen av sikkerhetstenkning i friluftsliv

Med det formål "å få i gang en nyansert diskusjon av hvordan vi kan bidra i det skadeforebyggende arbeidet og hvordan vi forholder oss til sikkerhet i opplærings situasjoner" i friluftsliv inviterte Høgskolen i Telemark og Norges Idrettshøgskole de ulike høgskolene som gir fagutdanning i kroppsøving/ idrett, læreorganisasjonene. Medlemmer af Friluftslivets Fellesorganisasjon (FRIFO) og Forbundet Kysten senhøstes 1998. "Friluftsliv i Norge er under endring. Flere driver med spesialiserte og krevende aktiviteter.... Trolig vil dette føre til at vi får flere uhell og ulykker, og det reises spørsmål omkring ansvar, sikkerhet og opplæring", het det i programmet for seminaret.

Initiativ av dette slaget har hittil kommet fra andre hold enn høgskolemiljøene, så som Norges Røde Kors Hjelpekorps (NRKH), Norsk Fjellsportforum, FOR-UT og NORSKE TINDEVEGLEDERE (1,2,3,4). Seminaret i Bø var derfor et betimelig og fortjenestefullt tiltak overfor den utvalgte målgruppen. Ikke minst fordi publisiteten om "risikoaktiviteter", "grensesprengning" og halsbrekkende, nye former for "stunt" i natur (5,6) antas å ha påvirket forventningene i ungdomsskulene som utgjør den aktuelle deltakergruppen i friluftsliv i skoleverket, ungdomsorganisasjoner og rekrutteringen til tradisjonelle friluftslivsorganisasjoner for voksne. På grunn av at det i vår rastløse tid er et visst

konkurransforhold mellom institusjonene og foreningene om oppmerksomheten, fører dette til at man forsøker å overby hverandre med tilbud som man har registrert som særlig "fristende" for den aktuelle aldersklassen - nettopp de media-markedsførte, spenningspregede aktivitetene (7)

Logisk - men fundamentalt galt!

Prisen for å "markedsføre" spenningspregede aktiviteter er, ikke overraskende, at risikoen øker for at noe skal gå galt. Risikoen øker ikke minst fordi man gjerne overbyr hverandre også med antallet av aktivitetsformer. Når man så, som f.eks. i folkehøgskolen ansetter lærere etter formell skolekompetanse, ender man alt for lett i en uholdbar situasjon. Læreren mangler veglederkyndighet til det forespeilede nivå og med en elevgruppe som mangler tålmodighet og tid til å forberede seg til sine "grensesprengende" aktiviteter, ender det lett med ferd over evne. Skolens styre og rektor, som ansvarlige selgere, oppdager imidlertid snart at dette er et høyt spill. Skolens navn og rykte står på spill. Uten å rådføre seg med "konkurrentene" griper man etter tidens rådende fornuft til *tekniske løsninger* som mobiltelefon, eller til *byråkratiske løsninger* fra næringslivets kvalitetssikrings- og internkontroll-verden. Norsk friluftslivstradisjon settes dermed over styr i iveren etter å sikre inntektssiden i regnskapet, for å kunne parere juristenes gapestokk etter en eventuell skade.

Heldigvis er gode krefter i folkehøgskolene i ferd med å rydde opp i det uføre skoleslaget har havnet i. Takket være en liten gruppe våkne lærere med bakgrunn som vegledere i friluftsliv, er en prosess i gang med sikte på å finne frem igjen til det gode naturmøtet (8). Imidlertid ser vi nå samme tilløp i ungdomsorganisasjonene med friluftslivsengasjement. En ellers lovende L'97, der friluftslivet er kommet inn med "elevene skal"-formuleringer, ser også ut til å utløse en angst blant mange av lærerene (37). En angst som mest sannsynlig utløses av manglende veglederkyndighet hos en læreprofesjon med formell kompetanse knyttet til teorifagene. Nærmest automatisk griper man da, ut fra teoriens etablerte tankesett, nettopp til de samme tekniske og byråkratiske løsningene som folkehøgskole-miljøet gjorde i sine pioner-situasjon.

Med DNT-lederen Øystein Dahles ord for åpningsforedraget til FRIFO's landskonferanse om friluftsliv og forskning i Stjørdal høsten 1998 (9), må min kommentar til valg av skadeforebyggende arbeidsmåte i enkelte norske skole- og friluftslivsorganisasjonsmiljø være "Logisk - men fundamentalt galt!"

Norsk friluftslivstradisjon står jo for *naturmøte* - et møte som i sitt vesen er uegennyttig. Menneske- og naturverdet ga kjøll og ror til vegvalgene (10). Mer enn hundre års utvikling, der den mekanistiske tenkemåten stadig har fått dominere mer og mer, har på ingen måte gjort vårt tradisjonelle, norske friluftsliv “gammeldags”. Med dikteren og politikeren Vaclav Havels ord (11):

Den nye tids menneske er stolt over at det, takket være sin avpersonifiserte forstand, har maktet å slippe en gigantsik ånd ut av flasken, og fastslår nå bare upersonlig at det ikke er istand til å drive den inn i flasken igjen... Alt tyder på at det her ikke går noen vei.

Den byråkratiske tenkemåten karakteriserte en av sosiologiens store bidragsytere, Max Weber (12), forlengst som et utslag av den “avpersonifiserte forstand”:

En livløs maskin er størknet ånd. Den gir makt til å tvinge menneskene i sin tjeneste... Størknet ånd er også den levende maskin: Den Byråkratiske organisasjon med faglig spesialisering, kompetanseavgrensning, reglement og lydighetshieraki.

Det Havel betegner som den “avpersonifiserte forstand”, har gitt oss Webers “livløse maskin”. DNT-formannen i Stjørdal påpekte friluftsliv i tradisjonell form som en veg til endring, og kommersialiseringen som en trussel. Kommersialiseringen gir seg jo nettopp utslag ved aktivitets- og spenningsfokuseringen. Svarer vi på denne utviklingen med å “surfe” på motebølgen, og garderer oss med tekniske og byråkratiske tiltak for sikkerhetens skyld, bliver forholdet mellom vegen og målet “fundamentalt galt”.

II Fra “fjellsikring” til FERD ETTER EVNE

- fra (fjell)regel-tenkning til vegledning i friluftsliv

På “sikkerhetsseminaret” i Bø var mitt oppdrag egentlig å gjøre rede for FERD-ETTER-EVNE-tenkningen i norsk vegledning i friluftsliv. Ut fra programmet for seminaret og en tendens til en sikkerhetstenkning på ingeniøres og juristers vis som kom frem i innlegg og diskusjoner, har jeg føyd til en innledende kommentar til utviklingen innen enkelte, norske miljø. Tilsynelatende ser vi her en tendens til en progressiv eller innovativ tenkning. I betydningen modernistisk er det nok tilfellet, men som historien om “fjellsikring” og “fjellregler” viser, er dette egentlig gammelt nytt fra 1950-årenes Norge (13).

Ny giv i tindefriluftslivet i Norge og spørsmål om ansvar

Høsten 1959 tok Per Vigerust, Ralph Høibakk og forfatteren initiativet til den første åpne sammenslutningen for tindernes friluftsliv i Norge - “Tindegruppen” (14). Siden 1908 hadde Norsk Tindeklub vært organisasjonen for mannlige amatører som “paa betrygende maade kunde tage ledelsen på vanskeligere turer”. I ungdommelig - og teknokratisk overmot (!) - sprenget vi en grense her til lands ved å invitere mer eller mindre fjellfremmede til å ferdes blant tinderne. Reaksjonene kom snart. Dette er livsfarlig! Dette er uansvarlig!

For Per som hadde studert i Graz i Østrike, og for meg med en stipendiat-periode bak meg i Hannover i Tyskland, var det selvsagt, at interesserte ble invitert med til tinder og breer. Slik hadde vi lært “Alpenverein”-miljøet å kjenne. Selv om vi syntes at våre landsmenn overdrev når de utmalte farene, kom vi til at vi burde ta våre forholdsregler. I tillegg til at jeg som den ansvarlige for å hjelpe begynnerne, minnet om Fridtjof Nansens advarsel om fristeren “Herr Uansvarlig” (15), begynte vi, typisk nok for ingeniør-tenkemåten, å regne på dimensioneringen av sikringsmidlene (16) (og ble dermed de første i verden som fant frem til tallfesting av krav til sikringsmidler og sikringsmetoder). Men vi tok også som en selvfølge at man utviklet sin kyndighet til fjells, holdt seg innenfor sine forutsetninger. Så mye hadde vi fått med oss av den alpine klatretradisjonen og den norske holdningen til risiko. Vågemot ble verdsatt, forutsatt at man var dyktig, ikke dumdristig (17).

“Tindegruppen” kom snart til å sette sitt preg på det norske klatremiljøet. Først og fremst spredde Trondheimsmiljøets innstilling seg om at det var turføre året rundt, og at alt vær var turvær. Blandt de yngre spredde også nye sikringsmidler og sikringsmetoder seg (to uavhengige selvforankringer, kryssforankring, strømpetau, brystsele o s v). Et annet tegn på den nye sikringsbevisstheten var klatrehjelmen.

Ulykkespåskan 1967 - “Fjellsikring” ble til “Fjellvett”

Påskan 1967 kom til å gå inn i Norges-historien som “Ulykkespåskan”. Folk flest var rystet og turfolk fikk en dramatisk påminnelse om at fjellvandthet ikke lenger var en selvsagt del av folkeskikken (18). Den Norske Turistforening og Norges Røde Kors Hjelpekorps tok straks opp arbeidet med å utrede tiltak med henblikk på å forebygge nye ulykker i vinterfjellet. Fordi jeg på denne tiden var i ferd med å avslutte det forberedende arbeidet til NORGES HØGFJELLSKOLE (19), og derfor hadde nær kontakt med de aktuelle institusjonene, ble jeg oppfordret til å arbeide som utredningsgruppens sekretær. I NRKH- og DNT-miljøet ble jeg

kjent med tidligere tiltak for å forebygge ulykkes til fjells vinterstid. Opptakten ble gjort i 1937, men først satt ut i livet vinteren 1954 etter forarbeid ved "fjellsikringsnemda" av 1951 (13).

I tråd med tidens kontrollerende samfunnsplanlegging (20) la man opp til "fjellsikring" med kvisting av ruter, meld-fra-hvor-du-går, utstasjonering av sambands- og fjellredningsmannskaper, tåkelurer på turisthyttene, m v. Fjellsikringsnemda utarbeidet også "De 9 Fjellregler" til bruk i "fjellsikringen" (13). Med henvisning til erfaringene fra "Tindegruppen" og forarbeidet til kursvirksomheten ved høgfjellskolen tok jeg til orde for "tur etter evne", og for å avskaffe fjellreglene. Likeens argumenterte jeg mot "sikring av fjellet" (21). Med de værforholdene som førte til de mange omkomne påsken 1967, hjalp jo hverken kvisting, utstasjonering av hjelpemannskaper eller oversikt over hvem som var på veg hvor. Bare ved å velge veg etter forholdene, eventuelt ved å søke ly i tide, var det mulig å komme levende fra de stormfulle dagene. Fjellreglene har forøvrig den svakheten at de ikke omtaler skredfare eller isforhold på vann og vassdrag. Og - hvem av de mindre fjellvandre vil innrømme at reglene skulle gjelde for dem. Det ville jo gå på selvbildet løs.

Naturvennlig friluftsliv i det forebyggende arbeidet

Med den senere generalsekretæren i Norges Røde Kors, Odd Grann, som kampanje-maker forlot man "fjellsikringen" og satset på "fjellvett". Mottoet ble "Ta ansvaret selv" (22). I høgfjellsskolens kursvirksomhet som fikk en flyvende start etter hendelsene vinteren i forvegen, inviterte vi til "trivsel og sikkerhet i fjellet" - trivsel sto for fjellglede og krevde sporløs ferdse, og sikkerheten lå i "ferd etter evne". Med oppdrag fra fjellredningstjenesten, Forsvaret, skoleverket, lærerutdanning (NIH, senere høgskolene), ungdomsledere (speidere o a) og åpne kurs nådde vi snart ut med vegledning i friluftsliv i vinterfjellet som arbeidsmåte i det skadeforebyggende arbeidet (23).

I løpet av få år kom friluftsliv i vinterfjellet med i lærerutdanningen, og fjellkjennskap og vinterferdigheter fikk plass i de fleste skoleslag. "Fjellsikring" forsvant mer og mer, og "det gode liv" i "fri natur" i vinterfjellet tok over som ledemotiv.

Den grønne bølgen i Norge som fikk sin bærebølge i mediene med Maradøla-aksjonen (1970) og kampen mot EF (med avstemningen høsten 1972), ga friluftslivet etter norsk tradisjon de beste vilkår for utbredelse fra fjord til fjell. Året rundt. Selv om urbaniseringen skjøt fart i disse årene og spesialiseringen av

idrettene gjorde det stadig vanskeligere å få tak i hensiktsmessig turutstyr, slapp vi noen gjenntakelse av 1967-påsken (24).

Det hører med til historien at fjellreglene nøy stor popularitet blant journalistene, og bokstavelig talt til kjedsommelighet ble gravet frem til vinter- og påskeferier. Fra mitt virke som rådgiver for Landsrådet i NRKH fra 1970 innenfor skredredning, senere alpin fjellredning og fjellredning i sin almindelighet, minnes jeg hvordan DNT, men også NRKH hadde vanskelig for å skille seg av med regeltenkningen. Vinteren 1982 gjennomførte imidlertid NRK/NRKH sin "Fjellskikk- kampanje" bygget på normen om *Ferd etter evne* og vegledning i friluftsliv (25). Etter lengre forhandlinger gikk også DNT med på å oppgi regelbetegnelsen for "de ni", og erstatte den med "gode fjellråd" (26).

En helhetlig og balansert redningstjeneste og sikkerheten

Forøvrig er det ikke selvinnsende for en fjellredningsorganisasjon at man skal bruke krefter på å drive skadeforebyggende arbeid. Særlig gjelder det institusjoner som driver på kommersiell basis. Som norsk delegat for NRK(H) til Den internasjonale Fjellredningskommisjonen (IKAR) fikk jeg i midlertid i løpet av 1970-årene anledning til å utvikle et mønster under betegnelsen en *helhetlig og balansert* fjellredningstjeneste (27). I en *helhetlig* redningstjeneste går det skadeforebyggende arbeidet hånd i hånd med beredskapsinnsatsen. Bare på denne måten kan fjellredningstjenesten bidra effektivt i forhold til fall i bresprekk uten tau eller i forbindelse med snøskred, ettersom varslings-, utryknings- og søketid ofte vil overskride den nødstedtes overlevingstid. Dersom redningspersonell skal bli troverdige i det forebyggende arbeidet, må de imidlertid være kjent for å være kjent i fjellet. Det vil si at de må ferdes i de fjellområdene de sogner til. Dermed får de i pose og sekk ved at de bliver istand til å komme til unnsetning også når de motoriserte hjelpemidlene ikke kan ta seg frem (f.eks. i dyp løssnø eller i tåke der snøscootere og helikopter må melde pass). Slik bliver fjellredningstjenesten *balansert* gjennom et mangfoldig friluftsliv.

Sikkerhet og ansvar i friluftsliv og tidens trender

Skadeforebyggende arbeid i friluftsliv bygget på *ferd etter evne* har nå 30 års tradisjon i Norge, mens en (fjell)redningstjeneste bygget på helhet og balanse har vært under utvikling i rundt 20 år. Hvor virksomme disse mønstrene er, avhenger selvsagt av utbredelsen, men også av hvordan mentaliteten endrer seg med tiden. "Fjellsikring" var tilpasset "Gjennreisningstenkningen" etter 2. Verdenskrig (20) mens vegledning i natur(venn)lig friluftsliv hadde sin første, store periode utover i 1970-årene. I 1980-årene kom det stadig tekniske forbedringer i redningsutstyret

(helikopter, elektronisk søkeutstyr, radiosamband, m m). Det siste ti-året har også prestasjonsjaget og risikodyrkningen kommet i fokus (mediene, reklamen, idrettifisering av friluftslivet, o s v) (28).

Vi står idag åpenbart overfor et vegvalg. Enhver som levedegjør det norske friluftslivets tradisjonelle verdier, velger midler som er forenlig med det *naturlige* friluftslivets egenart. Med *naturverd* og *menneskeverd* som grunnverdier faller objektivismen/naturvitenskapen/teknikken og knapphets-verdsettingen /konkuranse-motiveringen/markedføringstenkningen som løsningsmuligheter. Det vil i videste forstand si alle former for tilrettelegging av fri natur, såvel som friluftslivsfremmede hjelpemidler (som elektroniske sambands- og søkemidler) velges bort. Det vil også si at vi velger bort teoretiseringen/ *kunnskapen* om fri natur - naturvitenskapen - i det skadeforbyggende arbeidet, og tar i bruk *naturkjennskapen* i form av møtet med fri natur som vår veg. Fordi fri natur er u-middelbart forståelig (Konrad Lorenz, 29) kan vi nå frem til alle med ferd etter evne - alle slik som vår offentlige friluftslivspolitik tilsier (30).

Det skadeforebyggende arbeidet mellom kontroll og vegledning - et utfordrende vegvalg!

Som vanlig i modernismens tid, krever et vegvalg som inbefatter, at vi åpenbart går mot strømmen, hovedstrømmen, "*the main stream*", at vi utviser personlig mot. Modernismens tid har jo ført med seg at vi stadig må bearbeide vår identitet. Et vegvalg mellom sterkere - raskere - høyere og menneskeverd/naturverd-orientering er ikke bare et valg mellom modernismens og naturverdlivets forståelse. Det er også et valg av identitetsbekreftelse og gruppetilhørighet, et valg av en rolle som i mange kretser kan bety valget mellom *attgløyme* og *up to date*.

I en samtid med målstyring, kvalitetssikring og internkontroll som sterke strømdrag i næringsliv og tjenesteyting, dominerer standardisering og rutinisering av arbeidet - av sevilingeniøren og forfatteren av fagboken "kvalitetssikring og internkontroll", Preben H. Lindøe, (31) betegnet "McDonaldization". Lindøe skriver i 1996 at "sentrale myndigheter, planleggere og ledere i deres iver etter å modernisere og reformere helseinstitusjoner, skoleverket og forvaltning" ikke ser ut til å ha fanget opp at dette "kan føre til en svekkelse av det faglige og verdimessige fundament som en profesjon bygger på". Han bemerker videre at "kravet om markedsdekning og større kostnadseffektivitet øker i takt med behovet for å stramme inn på offentlige budsjetter. Når dette kobles sammen med en byråkratisk styring og kontroll, står vi overfor sterke krefter". Lindøe frykter for at

"de sterke krefter" vil føre til at "tjenesteyting skal lære (etterape?) industriell produksjon". Samtidig viser han imidlertid til at "kvalitetssikring og internkontroll er organisatoriske verktøy som kan utvikles og brukes på svært forskjellig måte". Lindøe tenker her på den humanistiske forskningstradisjonen, der subjekt/objekttenkningen er erstattet med forskeren som deltaker og observatør på samme tid (se også Nils Bohr og hans kvantemekanisk funderte betraktninger, 32).

Under henvisning til Lindøes gjennomgåelse av kvalitetssikringen og internkontrollens idehistorie og aktuelle anvendelse, og til den samarbeidsmåten vi i Norge betegner vegledning i friluftsliv (sml FOR-UTs Trantjern-seminar 1979, 33), må vi kunne hevde at vi har skapt et alternativ til "byråkratisering og kontroll"-tenkningen. Ved å søke *naturkjennskap*, utvikle ferdighet og vurderingsevne i fri natur, vokser det frem en følelse av å høre hjemme, høre til. Dermed åpner vi for en mestringsglede som knytter seg til *her-været*, *møtet*, og som står i grell kontrast til en rastløs flukt mot "målet", et overspent jag etter attraksjoner, en *trendy* "high sensation seeking". Et *naturlig* friluftsliv som levedegjør det tradisjonelle friluftslivets verdier, er ikke teknisk og mål-streversk. Det skaper en *veg-glede*. Det er et naturmøte på en "svært forskjellig måte" (Lindøe), i den humanistiske tradisjonens tenkning, befridd fra det mekanistiske verdensbildets adskillende subjekt/objekt-tenkning (34,35). Det er hevet over gammeldags/innovativt. Et naturlig friluftsliv søker den frie naturens veg-glede. Fare er ikke farlig, for den som farer vårlig - den kyndige deler *veg-gleden* med andre ved å ferdes etter evne - ved å *vegled*e.

Stillheten er en måte den frie naturen
taler til oss på ved å tie (36)

Litteraturhenvisninger

- (1) NRK(H) (red): Fjellsikk-84 i RØDE KORS-bladet (1984) 1:12-51
- (2) Faarlund, N.: Utkast til en offentlig friluftslivspolitik, risiko og ulykker i Vurdering av en offentlig Friluftslivspolitik, FOR-UT Studie og debathefte (1977) 3:17-18 og 27
- (3) Faarlund, N.(red): Sikkerhet i fjellet - norsk alpinsenters 1. seminar 26-28 januar 1968 i mestre fjellet (1968) 2:15-16
- (4) Faarlund, N.: Bergführer und Unfallvorbeugung i BULLETIN des IVBV (1988) høstnummer
- (5) Austheim, H. (red): Edge Magazine (1996) 3:8-76 (viser eksempel på mentaliteten)

- (6) Langset, M.: 5 adrenalin-KICK i VG (1998) 19/6:31-33
- (7) Hole, A.: På jakt etter kick`et i Aftenposten (1998) 19/6:13
- (8) Michaelsen, B.(red): Rapport fra seminaret Friluftsliv og Sikkerhet på Øytun Folkehøgskole (1996)
- (9) Dahle, Ø.: Åpningsforedrag i Rapport fra FRIFOs Landskonferanse om Friluftsliv og Forskning i Stjørdal (1998) - under trykking
- (10) Faarlund, N.: Askeladden i Ydegaard, T. (red) Om å gripe og bli grepet av fjellet. Nordisk Forum for Veiledning i Natur- og Friluftsliv, Aabenraa, Krylbo, Hemsedal, 2.udg. 1995
- (11) Havel, V.: Kommunismens endeligt i Aftenposten (1992) 28/2
- (12) Weber, M.: Makt og byråkrati. Gyldendal, Oslo 1971, sitert i (31) p 249
- (13) Hanoa, L.: Fjellsikringstjenesten. Etterlatte rapporter etter hjelpekorpsjefen i 1950- og -60 årene (tilgjengelig på Norges Røde Kors bibliotek)
- (14) Faarlund, N.: Tindegruppen - en fornyelse av Hu-og-Hei-tradisjonen i Klubbavisa (1960) 7:1-2, delvis sitert i mestre fjellet 19(1994)13-14
- (15) Nansen, F.: Eventyrlyst. Nansenskolen, Lillehammer 1961, p27-28
- (16) Sievertsen, E. og Glad, A.: Konstruksjon av klatrekile. Diplomoppgave. Institutt for Maskinkonstruksjon og Materialteknikk, NTNU Trondheim 1998 p.IV
- (17) Nansen, F.: i (15) p 27ff
- (18) se (3)
- (19) Faarlund, N.: Orientering om norsk alpintenter - Høgfjellskolen i Hemsedal i mestrefjellet (1968) 1:9
- (20) Slagstad, R.: De nasjonale strateger. PAX, Oslo 1998 - se "Arbeiderpartistaten"
- (21) Faarlund, N.: En fjellregel - velg tur etter evne i mestre fjellet (1971)3-4:21-22
- (22) Forbrukerrapporten: Fjellvett (1968)2:3ff
- (23) Friedli, E. (red): Konzept det alpinen Unfallverhütung und Bergrettung i IKAR-INFORMATION 1984 (1984)4:1-2
- (24) Faarlund, N. (red): Sikkerhet i fjellet - Seminar-referat 1978 i mestre fjellet 29(1980)5-11
- (25) Norges Røde Kors (red): Veiledning i Fjellsikring. Brosjyre. Oslo 1982 p1-11
- (26) Den norske Turistforening og Norges Røde Kors (red): Velkommen til fjells. Brosjyre. Oslo 1983 og 1984
- (27) Norges Røde Kors IKAR-Delegasjon (red): NRC-MRC Accident Prevention Concept. Brosjyre 1997
- (28) Faarlund, N.: Reklame produserer angst i mestre fjellet 39-40 (1992)9-11
- (29) Lorenz, K.: Der Abbau des Menschlichen. Piper, Munchen 1983
- (30) Stortingsmelding nr. 40 (1986-87) Om Friluftsliv
- (31) Lindøe, P.: Kvalitetssikring og internkontroll. Gyldendal, Oslo 1996, p249, 49-50 og 94
- (32) Bohr, N.: Atomfysik og menneskelig erkendelse. Schulz, København 1983
- (33) FOR-UT (red): Krav til vegledere i friluftsliv - Trantjern 1979 i mestre fjellet 29 (1980)13-14
- (34) Faarlund, N.: A Way Home i Reed og Rothenburg, D. (red): Wisdom in the Open Air - The Norwegian Roots of Deep Ecology. University of Minnesota Press, London 1993 p155-175
- (35) Faarlund, N.: Vegledning i friluftsliv - Askeladdens skole i Aarsand, P.J. og Haugen, K. (red): Pedagogikk - Årbok 1998. Hallingdal folkehøgskule, Gol 1998, p46-51
- (36) Faarlund, N.: Støy og Stillhet i Friluftsliv. Statens forurensningstilsyn, Rapport nr 92:39, Oslo 1992
- (37) John Lund (red): Læreren tør ikke ta elevene med ut i balder (1998)3:1

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Nils Faarlund

Bjørn Tordsson

Til det siste Nils sa om at faren var den siste muligheten for mennesket til å skjønne hvordan ting hører sammen. Det har lenge vært en tendens til at faren skal tas vekk, den er umenneskelig og udemokratisk. Men du sier at faren er viktig. Ikke fordi at mennesket skal leve farlig, men fordi ingeniørene har tatt faren vekk slik at vi ikke lengere kan lære noe av den. Har jeg forstått deg riktig slik.

Nils Faarlund

Ja, men det er ikke i kampen og overvinnelsen av faren at veien går.

Bjørn Tordsson

Jeg har sympati med tanken av at faren kan lære oss noe. At vi må oppsøke faren for å lære den å kjenne. Men det er også en fare i dette med at det kan oppfattes som en oppfordring til å leve farlig. Fordi at en der kan få kvaliteter og egenskaper som er spesielt beundringsverdige. Har du sett denne faren

Nils Faarlund

Ja bevars. Men dette kan være et større problem i andre land enn her. I Norge har vi tradisjonelt aldri hatt noen beundring for de som dyrker fare. Gjennom media har vi i det siste fått inntrykk av det gjelder mange, men friluftslivsundersøkelsen fra 1993 viser at dette er en marginal gruppe. Men vi skal likevel ikke lene oss til bake og si "Bare la dem holde på ". Vi må være vare for utviklingen og forsøke å levendegjøre de trekk i friluftslivstradisjonen som gir andre verdier. I Norge har vi gode muligheter til å tøyse de krefter som forfekter dødsromantikken.

Ivar Mytting

For det første sier du at vi i Norge ikke beundrer dødsromantikken. Hva da med beundringen for Nansen, Amundsen og Heyerdahl som ikke akkurat var forsiktige.

For det andre sier du at ting var bedre før. At det var mer moralsk riktig å leve nær naturen. Men med hensyn til ulykker som skjedde blant de som ferdes i naturen på den tiden og hadde et nært forhold til den. Hvordan mener du at det er en sammenheng mellom den naturnære livsformen og mindre ulykker. At dersom du har den rette holdningen til natur så vil det bli færre ulykker.

Nils Faarlund

Amundsen var ikke noe godt forbilde, en typisk ingeniør. Nansen var både en ingeniør og en nasjonsbygger. Det er riktig å se på disse i lys av nasjonsbyggingsprosjektet og ikke som gode forbilder når det gjelder sikkert friluftsliv. Nansen har sagt mye fint om friluftsliv, men han er ingen levendegjøring av friluftslivstradisjonens og romantikkens verdier. De kan heller ses på nasjonale ikoner.

Jeg lukker ikke øynene for at det kan skje ulykker innen friluftslivet selv om man bruker all sin kyndighet og farer varlig. Men da gjelder det å ha ordnet seg slik at en er i stand til å hjelpe.

Det jeg mener er at det som gav de naturnære kulturer kjøl og ror kan også gi oss kjøl og ror selv om vi lever i en helt annen situasjon. Vi må kunne svømme med i det moderne samfunnet sjølv om vi svømmer mot strømmen. Det er viktig å være oppmerksom på de vårtegn som finnes. Det er vesentlig å kunne som Askeladden

la seg inspirere av de naturnære kulturer skapende løsninger. Vi lager ikke heltre ski fordi vi er nostalgiske, men fordi vi vil samtale med tidligere generasjoners om hvordan de fant sine veier og løsninger og hvordan de skapte sine liv.

Børge Dahle

Vi har utviklet et tradisjon for sikker ferdsel, tur etter evne, det å være kjent med naturen. Dette er den grønne tråden vi må holde fast ved. Det er også opplagt at en vil bli bedre kjent med naturen i et lite område en bruker ofte. Dette å være kjent i området man skal undervise er et viktig en må bringe videre.

Nils Faarlund

Trygghet i tradisjonen er sentralt. Vi må tørre å gjøre ting på vår måte og ikke la oss påvirke av uheldige sider av amerikansk og svensk friluftsliv.

Ståle Ljungstrøm

Hva blir utfordringen med tur etter evne begrepet i dag. Hva er det vi egentlig kan hente ut fra tradisjonen ?

Nils Faarlund

Det er i møtet med den levende man lærer og ferdes der, og dette er en prosess som krever tid.

Det er derfor jeg har vært misfornøyd med deler av lærerutdanningen. En har kanskje gjennomgått en modul på 15 timer og vært på en snøhuleovernatting og da skal man kunne det med friluftsliv. Så her skader det ikke å være storkjeftet og kreve mer på friluftslivets vegene. Vi lever i Per og Pål tider og det vi trenger mer av er Askeladdskolen. Friluftslivet er en form for Askeladdskole som til de grader går i mot "Den sorte skole".

Geir Grimeland

Fare fordrer mestring. Og vi har forholdet mellom forutsetninger og krav. Derfor blir spørsmålet i hvilken grad skal man legge vekt på ferdigheter innen friluftslivsooplæringen ?

Nils Faarlund

Vi kan ikke ferdes etter evne uten ferdigheter. Spørsmålet blir hva vi gjør ferdighetene til. Dersom vi idrettifisere ferdighetene og trekker de ut av sammenhengen de blir vi medløpere i det moderne samfunn. Ferdighetene er det som bærer vegen til kjennskap samtidig som vegen til kjennskap utvikler ferdighetene våre. Man kan faktisk bli veldig god uten å bryte

grenser uten å være en "High sensation seeker". Dersom man går for fort fram mister man tryggheten. Det handler om i Askeladdskolen er å gjøre ting så mange ganger at de sitter i situasjoner som er trygge. Vi skal være håndverkere og ikke ingeniører.

Refleksjoner over temaet: Kan vi forebygge ulykker gjennom holdningspåvirkning?*

Av Ivar Mytting, Norges idrettshøgskole

*(artikkelen bygger i flere partier på publisert materiale fra HEMIL-senteret ved UiB (aktuell teori om holdninger og påvirkning, og relevante studier av skadeforebyggende tiltak); i rapport 5-96 fra Skadeforebyggende Forum)

Er feil holdninger årsak til ulykker?

Vårt tema og anliggende er sikkerhet i opplæring og virksomhet med friluftsliv. De problemstillinger som reises rundt dette tema er ikke nye. Meningene har vært mange og sterke når ulykker i friluftsliv har vært dagsorden.

"Dårlig folkeskikk i fjellet og manglende ydmykhet for naturen er årsak til de fleste ulykkene i fjellet" (Nils Faarlund i Dagsavisen etter påska 1997 (01.04.97))

Ulykkene ses som resultat av at de driver "feil friluftsliv med feil holdninger", holdningsendring er det som må til "*.. folk må ønske og ville forandre seg selv, føle seg forpliktet til å endre sine holdninger og sin atferd*" (IBID)

Også på dette seminaret leser jeg slike underliggende premisser i diskusjonen, det det gjelder er å holde fast ved den norske friluftslivstradisjonen - at problemet er moderne trender med nye turformer og nye aktivitetsformer ("risikoaktiviteter"). Ulykkene kommer som følger av at utøverne søker utfordring, tar bevisste sjanser, søker risiko og fare.

Men det er atferden som er feil..!

Min påstand er at dette er en for unyansert oppfatning, at den primært reflekterer debatten om friluftslivets verdigrunnlag, med fokus på hvem som har de "rette" verdier og holdninger, mer enn på hvilken *atferd* som henger sammen med risiko for ulykker og skader.

For på samme måte som en bevisst risikohandling ikke trenger å føre til en ulykke, kan en person med bevisste holdninger til å ferdes sikkert, komme til skade. Dersom vårt endemål er å *forebygge at skader skjer*, må søke etter hvilke faktorer som innvirker på at en skadevoldende ulykke skjer, forstå hvordan disse faktorene er relatert med hverandre og henger sammen med ulykker og skader, og identifisere hvilke tiltak som *vi* kan gjøre for å redusere ulykkeshendinger og skader.

For hva hjelper det om vi får folk til å gå rundt og uttrykke de ønskede holdningene, om de har en atferd som gjør at de utsetter seg for ulykker og skader.

- ulykke
- skade
- konsekvens

(etter Aarø 1996)

Risiko kan forstås på flere måter:

Opplevd risiko (subjektiv risiko), det en person føler uavhengig av om det reelt foreligger en fare eller farefull situasjon (klatring på godt sikret og stramt topptau oppleves av de fleste nybegynnere som "psykende" selv om det er minimal sjanse for at noe går galt)

Faktisk risiko (objektiv risiko) er der det foreligger en reell mulighet for alvorlig skade og død (på de fleste breer vil brevandring har høy faktisk risiko).

Statistisk risiko er sannsynligheten for at alvorlig skade og død skal hende en utøver basert på statistikk over antall ulykker pr tur eller tid utøvd.. (den statistiske risikoen ved brevandring er lav)

Risiko fører ikke alltid til ulykke, en ulykke ikke alltid til en skade..

Før vi kan slutte at holdningene er den kritiske variabelen i det skadeforebyggende arbeidet, trenger vi å se nærmere på hvilke andre faktorer som spiller inn og på hvilken måte holdninger inngår i at en skade oppstår og de konsekvenser ulykken får.

Fire begreper er sentrale når ulykker skjer;

- fare

Holdning: lærte disposisjoner til å tenke, føle og handle på et bestemt vis overfor kjente objekt (konkrete og abstrakte)

Holdninger er evaluerende, en holdning er ikke bare noe som er en god følelse eller en dårlig følelse - men en vurdering av oppfatningene om at bestemme ideell, spesifikke måter å oppføre seg på er å foretrekke framfor andre - feks ærlig, høflig., og at bestemte, ideelle eksistensielle slutttilstander er å foretrekke - feks likhet, lykke, en fredelig verden, selv- respekt osv. Verdier er enkeltstående oppfatninger, mens holdninger referer seg til en organisering av mange oppfatninger. Det eksisterer et begrenset sett av verdier, mens holdninger er nærmest uttallige (en konfronteres stadig med nye objekt og situasjoner). verdier er mer sentrale enn holdninger for et menneskets personlighet.

En **norm** er fellesskapets vurdering, mens en holdning er individets vurdering. Når vi møter klare forventninger fra de fleste rundt oss, taler vi om en sosial norm. dersom vi observerer at alle handler på en bestemt måte, kalles dette en atferdsnorm.

En ulykke som fører til en skade vil vanligvis ha et forløp som det følgende: (se vedlegg 1)

Personen utsetter seg for en fare eller farlig situasjon med potensiale for at en ulykke skal skje. (Faren kan være å padle et stort åpent vann seinhøstes, det er kaldt i vannet og det blåser opp med kraftige bølger, gå på ski i et terreng med trange bekkedaler etter kraftig vind og snøfall., klatre en vanskelig isrute med dårlige sikringsmuligheter...)

Vi kan velge å aktivt unngå faren og ingen ting skjer. Faren kan oppsøkes frivillig eller det er ufrivillig/ikke planlagt at en utsetter seg for den farlige situasjonen.

Avhengig av om mennesket mestrer utfordringene - har tilstrekkelige forutsetninger (ferdigheter og utstyr m m) - eller om forholdene der og da var gunstige/ugunstige, kan ulykken unngås eller den inntreffer..

En ulykke er en "ufrivillig, ikke planlagt og plutselig hendelse, karakterisert ved en plutselig påkjenning eller kraft som kan medføre skade på person og/eller materiell" (Aarø 96) Ulykke er uavhengig av menneskets vilje (selvmord regnes ikke som ulykke).

Vi løser ut et snøskred og begraves i snømassene.. - ulykkeshendelsen kan, men trenger ikke, føre til en *skade*: Skade er det konkrete, påvisbare resultat av en ulykke. (Vi vil i denne sammenheng avgrense oss til personskader, ikke materiellskader).

Konsekvensene av skadene varierer fra død til bagateller som skrubbsår og forstuet finger. (..Den skredtatte ble funnet etter ½ times leting, i live og med bare et strukket leddbånd.. Fallet påførte hjernerystelse, komplisert brudd i ankel med avslitt leddbånd og en store indre blødninger..) De fører til liggedøgn på sykehus, kostnader til legebehandling, erstatningsutbetalinger o l I tillegg kommer de velferdsmessige konsekvensene ved uførhet, etterreaksjoner i form av psykiske reaksjoner m m .

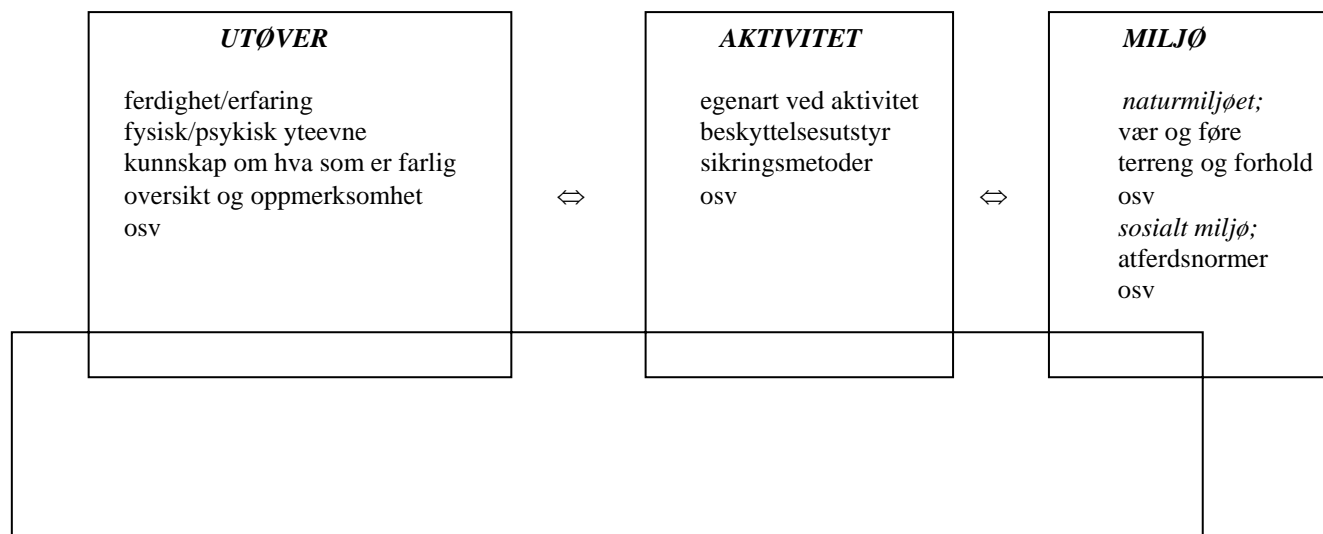
Til nå er det bare fokusert på *utøveren* som årsaksfaktor til ulykkeshendingene.

I en analytisk tilnærming til ulykken som fenomen, vil vi kunne skille ut og karakterisere også andre forhold som spiller inn. I friluftsliv er det særlig forhold ved (natur)*miljøet* der tur og aktivitetene utøves, som får betydning.

Aktivitetene har gjennom sin egenart ulikt farepotensiale, de skiller seg m h t om bruk av sikkerhetsutstyr og sikringsprosedyrer kan virke skadeforebyggende

En fjerde faktor er den *organiserte redning*; hvor fort og med hvilke ressurser som hjelp kommer til etter en ulykke, kan ha betydning for konsekvensene.

I ulykkesforebyggende tiltak må en se på hele det komplekse samvirke mellom faktorene:

ORGANISERT REDNING

utstyr og materiell, personellkompetanse, transport, beredskap osv.

Kommentarer til modellen:

UTØVEREN

Det som er en *risiko*, en fare eller potensielt farlig situasjon, for en person trenger ikke å være det for en annen.

En utøver som har høy ferdighet og solid erfaring fra den aktuelle situasjon, vil både kunne registrere og bedømme faremomentene, og mestre disse på en måte som gir større sikkerhetsmarginer enn en som står uten slike forutsetninger (f.eks. ved padling av et høyt gradert elvestryk).

AKTIVITETENE er forskjellige, risikoen ulik (Et uhell i klatring vil oftest få langt alvorligere konsekvenser enn under en fottur. Seilas i båt på kysten er vanskeligere å avbryte for å søke trygg havn når uværet bryter løs, enn det er å ta på land med kano på padleturer i innlandet).

Aktivitetene er forskjellige i forhold til om utøverne kan beskytte seg mot skader (i brevandring er det f.eks. få ulykker og skader - tau og sikringsmidler kan brukes slik at utsklidning fanges opp, fall blir korte. Skikjørerer som ferdes i brattthengene har få mulighet for å sikre seg mot skred...)

MILJØENE er ulike, havet stiller større krav enn skogen, fjellet om vinteren har større farepotensiale enn det samme fjellet om sommeren.

Men ikke bare naturmiljøet har betydning, men også det sosiale miljø som omgir utøver og aktivitet. Finnes det en "risikokultur" - det er feigt å snu, alkoholinntak før og under turer er OK m m - kan dette bidra til å føre utøveren inn i situasjoner med større sannsynlighet for at en ulykke oppstår og en skade skjer.

ORGANISERT REDNING kan "dempe" virkningene av en ulykke/skade: Et skred går og skiløpere blir begravd under snømassene. Men det er en rimelig sjanse for at de vil være i live hvis de lokaliseres og graves fram i løpet av de første 10-15 minuttene. (Utvikling av raskere, mer effektive søkemidler (ny teknologi) og søkemetoder, samt økt beredskap og kortere transporttid for letemannskapene, har stått sentralt i arbeidet rundt skredulykker)

Trolig skyldes de fleste ulykker et sammentreff av omstendigheter, og er derfor vanskelig å forebygge. Dersom mange ulykker skjer i situasjoner som i utgangspunktet slett ikke oppleves som truende eller spesielt risikable, blir holdningspåvirkning for å skape mer ydmyk forhold til naturen (jfr innledningen) uten særlig virkning, dersom en ikke også makter å gjøre bevisst for personene hvilken atferd som henger sammen med at ulykkene kan inntreffe.

Hvilken atferd henger sammen med risiko for ulykker og skader?

Vi har begrenset kunnskap om omfanget og mønsteret i friluftslivsulykkene, hvilke aktiviteter og utøvere som er ulykkesutsatt og omstendighetene rundt ulykkene. Men noe vet vi.

skjer ulykkene i risikoaktiviteter?

I en undersøkelse som registrerte ulykker i friluftsliv i ett år (1987-88, basert på avisutklipp og en rekke sekundærkilder), kom det fram at 354 personer var involvert i 216 ulykker som førte til *alvorlige* skader eller til søk- og redningsaksjoner. Av ulykkene var 66 fatale.

	ULYKKER ¹	OMKOMNE ²
	i %	% (antall)
SMÅBÅT	33,6	31,8 (21)
FOTTUR	17,5	28,8 (19)
SKITUR	23,7	4,5 (3)
BADING	3,7	7,6 (5)
JAKT	3,1	4,5 (3)
BÆRPLUKKING	2,6	4,5 (3)
SEILING	5,3	1,5 (1)
KANO	2,8	10,6 (7)
DYKKING	2,3	1,5 (1)
FJELLKLATRING	2,0	3,0 (2)
BREVANDRING	1,4	1,5 (1)
RIDNING	2,0	-
		(66)

¹ : prosentvis fordeling av antall personulykker på aktivitet (N= 354)

² : prosentvis fordeling av omkomne på aktivitet (N= 66)

"friluftslivsulykke" ønsket hendelse under fysisk aktivitet i naturmiljø på fritiden utenfor organisert virksomhet (konkurrans, yrke) som medfører leteaksjon, redning eller fysisk skade. (Nilssen 1995)

Nå er det langt fra alle ulykker som blir fanget opp gjennom den undersøkelsesmetoden som er fulgt, men m h t *fatale* ulykker vil tallene være overensstemmende med den faktiske situasjon.

Sammenlignet med statistikk over omfang og mønsteret i befolkningens *utøving* av friluftsliv, er fordelingen noenlunde synkron. For en mer direkte sammenligning og rangering av ulykkesinsidensen i de respektive formene for friluftsliv, måtte en finne en felles standard, uttrykt som ulykker pr antall turer eller pr tid utøvd e l . Men ut fra denne registreringen er det vanskelig å trekke slutninger om at ulykkene først og fremst skjer i de såkalte risikoaktivitetene. Et klart funn er imidlertid at det tradisjonelle friluftslivet og de vanlige turaktivitetene står for det største antallet ulykker...

skyldes ulykkene risikoatferd?

Skyldes så ulykkene her at utøverne tar sjanser, og utsetter seg for risiko? Ut fra registreringen av omstendighetene rundt ulykkene tyder lite på at dette er hovedtendens.

Ser vi nærmere på f eks *fotturer i fjell, skog og mark*, hvor det i alt var 62 personer involvert, trer følgende bilde fram

FOTTURER i fjell, skog og mark (62 personer)

- 48 er menn
- 6 personer er utlendinger
- 13 er over 65 år
- 50 trengte assistanse fra redningstjenesten
- 27 gikk seg vill, 15 var utsatt for fallulykke, 20 var andre årsaker
- 17 ulykker var fatale

Mønsteret som går igjen i de andre typiske tur- aktivitetene, er at de involverte ofte har høy alder, de går seg vill, utsettes for fallskader o l.

går tendensen i retning av flere ulykker..?

Dette er studier av forhold som ligger ti år tilbake i tid og i ett enkelt år. Den sier ikke noe om utviklingstendens, og om dagens situasjon.

I en studie av skredulykker (Mytting 1998) der alle fatale ulykker de siste 25 år er analysert, er det vanskelig å få øye på noen klar tendens i retning av at det er spenningsøkerne i bratthengene som først og fremst blir tatt av skred. Inntrykket av at de nå foregår mer uvetting kjøring av snøbrettkjørere og andre som bevisst tar sjanser, har så langt ikke gitt utslag på ulykkesstatistikken

Men for å unngå risikoatferd forutsettes det at personen er i stand til å framkalle kunnskapen i en situasjon med farepotensiale, og å anvende kunnskapen der og da, og anvende den riktig (fra generell kunnskap om snøskred, gjenkjenne at lehenget er bratt nok, om snø/værforhold tilsier skredfare... , og at forholdene vurderes riktig..)

Den typiske skredulykke rammer den vanlige turgåer, på tur i hjemtraktene eller i nærheten av hytta, skredene utløses oftest i lave skråninger og glissent bevokste åssider, og karakterisert ved "jeg hadde ikke trodd at det ville gå skred der..". Men, en urovekkende stor andel av ulykkene forekommer i organiserte grupper - skoleklasser på tur, grupper med turledere og militære avdelinger - grupper med ledere som i sin bakrunn har kurs og opplæring på snøskred. Hvilket bør føre til spørsmålsstilling til innholdet i den informasjon og kursvirksomhet som har vært drevet.

Og på kurs og i undervisning er det hovedsakelig holdninger og atferd vi jobber med..

Er det sammenheng mellom holdningene og atferden vår?

En almen antakelse i arbeidet med sikkerhet og skadeforebygging, er at holdninger er årsak til/styrer handlinger. Dette kommer bl a til uttrykk i 1950 og -60 tallets "fjellsikring" og fjellvettkampanjer fram til dagens *Severin Suveren*.

I sin enkleste form bygger tiltakene på en oppfatning at påvirkning på uønsket risikoatferd bygges på informasjon:

Gjennom tiltak som øker en persons kunnskaper (*Knowledge*) påvirker vedkommendes holdninger (*Attitudes*) og som slår ut i endret atferd (*Practice*) (modellen har i forskningen har fått navnet *KAP*- modellen).

I en rekke spørsmål har en slik antakelse vist sine klare begrensninger, jfr helseopplysningstiltak rundt røyking, rusmiddel, trafikkatferd m m

Like fullt oppfatter jeg det samme tankemønster som underliggene i debatten rundt sikkerhet og ulykker i friluftsliv.

Kunnskap er viktig!

Mange ulykker inntreffer fordi personene ikke *vet* at de utsetter seg for en fare, ikke kjenner skadealvoret i den fare de utsetter seg for.

Her vil en tro at kunnskap om risikofeller og skadealvor er en nødvendig forutsetning for *aktivt* å unngå risikoen. Informasjon og kunnskap vil være et viktig bidrag i skadeforebyggende arbeide.

Men kunnskap er ikke nok..

Kunnskap kan gi evne, men gir det vilje..?

Først når en vet at en fare er en fare, kan en bevisst unngå faren.., men å velge bort risikohandlingen forutsetter også vilje til det!

Hvorfor er det slik at vi på tross av at vi har kunnskap og ferdigheter som gjør at vi både kan oppfatte farene og unngå dem, likevel utsetter oss for fare og risiko.

Er det da viljen som mangler, at det likevel er holdningene våre som må endres?

I den sterke fokuseringen på holdninger og verdier ligger det implisitt at holdningene er den sterkest medvirkende årsak til at vi handler på en måte som skaper risiko, eller lar være å handle på en måte som reduserer risiko.: Gjennom oppdragelse til mer ydmyk holdning til naturen, og oppslutning om verdiene i den norske friluftslivstradisjonen, framkommer den ønskede atferd; "tur etter evne", der vi hele tiden vil ha sikre marginer til de krav naturen setter til oss, og med trygg ferdsel som resultat...

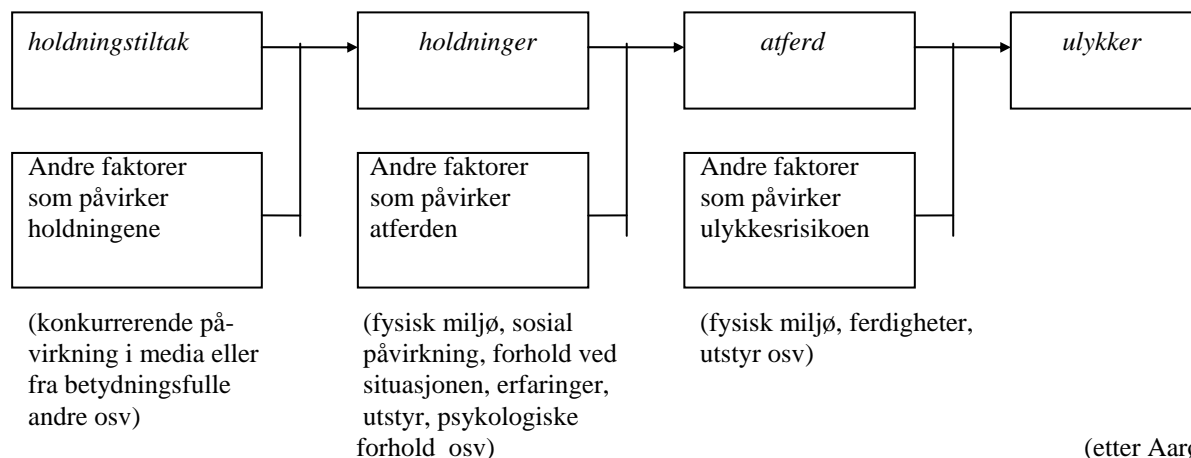
Modellen bygger på antakelsen om at eventuelle sammenhenger mellom holdninger og det å bli utsatt for ulykker, er direkte forbindelser som kan forstås som en prosess hos det enkelte individ:

holdningstiltak ⇒ *holdninger* ⇒ *atferd* ⇒ *ulykker*

Men ulykkene forårsakes ikke bare av atferd, men av svikt i utstyr, dårlig organisering og sviktende sikringsmetoder osv

Atferden styres ikke bare av holdninger, men av situasjonen, gruppepress, vær og føreforholdene kan være like avgjørende...

Holdningene formes ikke bare av moralske pekefinger og kunnskap i kampanjer og informasjon, men av personlige erfaringer, andres meninger.

Men også denne modellen har vansker for å bli bekreftet av de evalueringsstudier forskere har gjort av holdningskampanjer.

Atferden kan påvirkes av en rekke ulike faktorer. Holdninger er bare en av disse. Alternative faktorer kan være personlighetstrekk, sosiale normer, kulturelle faktorer, situasjonen, de fysiske omgivelser.

I sosialpsykologisk forskning viser undersøkelser at det vanligvis ikke er særlig sterk sammenheng mellom holdninger og atferd.

Og da heller slik at holdningene er et resultat av atferden, eller at både atferden og holdningene er formet gjennom en læringsprosess som fører til at de blir sammenfallende.

Spørsmål bør derfor stilles om den sterke betoning holdninger har i det forebyggende arbeide tildekker andre og like viktige forhold, og om forståelsen av sammenhengen mellom holdninger og ulykkesutsatthet er tilstrekkelig problematisert.

Kan holdninger påvirkes?

Om holdningene skulle vise seg å virke sterkt inn på atferd, er det en forutsetning at holdningspåvirkning kan skje gjennom opplysning, opplæring eller andre tiltak.

Men forskningen viser svært få funn der holdningskampanjer eller holdningspåvirkning mer generelt har hatt effekt.

Effekten har i tilfelle vært størst på holdninger, men har liten effekt på atferd.

I forhold til de antakelser som ligger til grunn i de modellene som er tegnet, ses en direkte forbindelse mellom holdninger og ulykkesutsatthet - jfr f eks Severin Suveren budskapet.

Ut fra en slik tilnærming skulle en person med sterke positive holdninger til bruk av sikkerhetsutstyr med stor sannsynlighet bruke hjelm under klatring, noe som reduserer risikoen for ulykker og skader.

En person som ikke hadde slike klare positive holdninger, ville trolig i mindre grad bruke klatrehjelm. Hvis personen endrer holdninger, skulle det følge at personen også endrer sine vaner og dermed sin utsatthet for skader. Men denne forestillingen er altså altfor enkel og oftest misvisende.

Opplevelse av hva som er fare og risiko

En persons bruk av sikkerhetsutstyr (hjelm) i en bestemt situasjon, vil bli være styrt av om personen oppfatter og definerer situasjonen som så usikker at sikringstiltak er påkrevet (hvorfor går nesten ingen med hjelm under brevandring i krevende blåis?).

Det viser seg at det er dårlig samsvar mellom faktisk risiko og hvordan personer registrerer og opplever denne.

I såkalte probabilistiske prosesser blir

- usikkerheten i situasjonen fornektet
- den blir feilbedømt

Eksempel: Et informasjonstiltak kan føre til at folk f eks kjøper *Recco-brikker* og syr inn i turjakka si (forutsetningene for at Recco-systemet overhodet kan fungere og bidra til økt sikkerhet, er en diskusjon som ikke tas her). Om vi forutsetter at Recco fungerer, ville et slikt enkelt- tiltak vise seg mer effektivt for å unngå skade og død, enn

- det er overdreven tiltro på egen dømmekraft
- det gjøres resonnementer som skiller egen dømmekraft fra andres; "det gjelder alle andre men skjer ikke meg."

Det foreligger forskning som har kartlagt de karakteristika ved risikokildene som kan forklare forskjellene i opplevd risiko, og samtidig forklarer hvorfor noen farer aksepteres mens man er likegyldige overfor andre:

- hvor kjente er konsekvensene; dersom disse er nye og ukjente bedømmes risikoen større, og folk er villige til å iverksette tiltak for å unngå/reducere ulykkes- og skadepotensialet (far bruker vest under rafting i "stille stryk", men ikke ombord i egen småbåt på sørlandskysten..).
- hverdagsliggjøring; at en har vent seg til at risikoen eksisterer, eller om den oppleves som grufull (sml hvordan nybegynneren opplever risikoen under klatringen, men knapt tenker over risikoen som er forbundet med bilkjøringen til og fra..)
- katastrofepotensialet; opplevelsen av risiko blir mer påtrengende når ulykken rammer mange samtidig, eller tar ett og ett liv (j fr. medias oppslag om en skredulykke i forhold til trafikkulykke..)
- frivillig eller påtvunget; det aksepteres større grad av risikoeksponering når det skjer innen en valgt situasjon (barns deltakelse i ulike risikobetonte fritidsaktiviteter aksepteres, farlig skolevei aksepteres ikke..)
- opplevelse av å kunne kontrollere situasjonen gjennom egen atferd, fører til aksept av større risiko enn der en er uten påvirkning (bilførerens opplevelse i forhold til passasjerens..)

Er det så noen sammenheng mellom holdninger og ulykker?

Ja, men det foreligger ikke noe kausalitets- forhold og sammenhengen er indirekte. Det er særlig tre slike indirekte forbindelseslinjer mellom holdningspåvirkning og skaderisiko:

Påvirkning til engangstiltak.

En persons holdninger kan få konsekvenser for hvilke *passive* tiltak som gjennomføres.

gjennom atferd som krever kontinuerlig årvåkenhet (vurdere skredfaren gjennom å reflektere over vegvalget ut fra skiftende terreng og snøforhold...). Det er lettere å påvirke enkelthandlinger enn å skape varige endringer i vanemønstre.

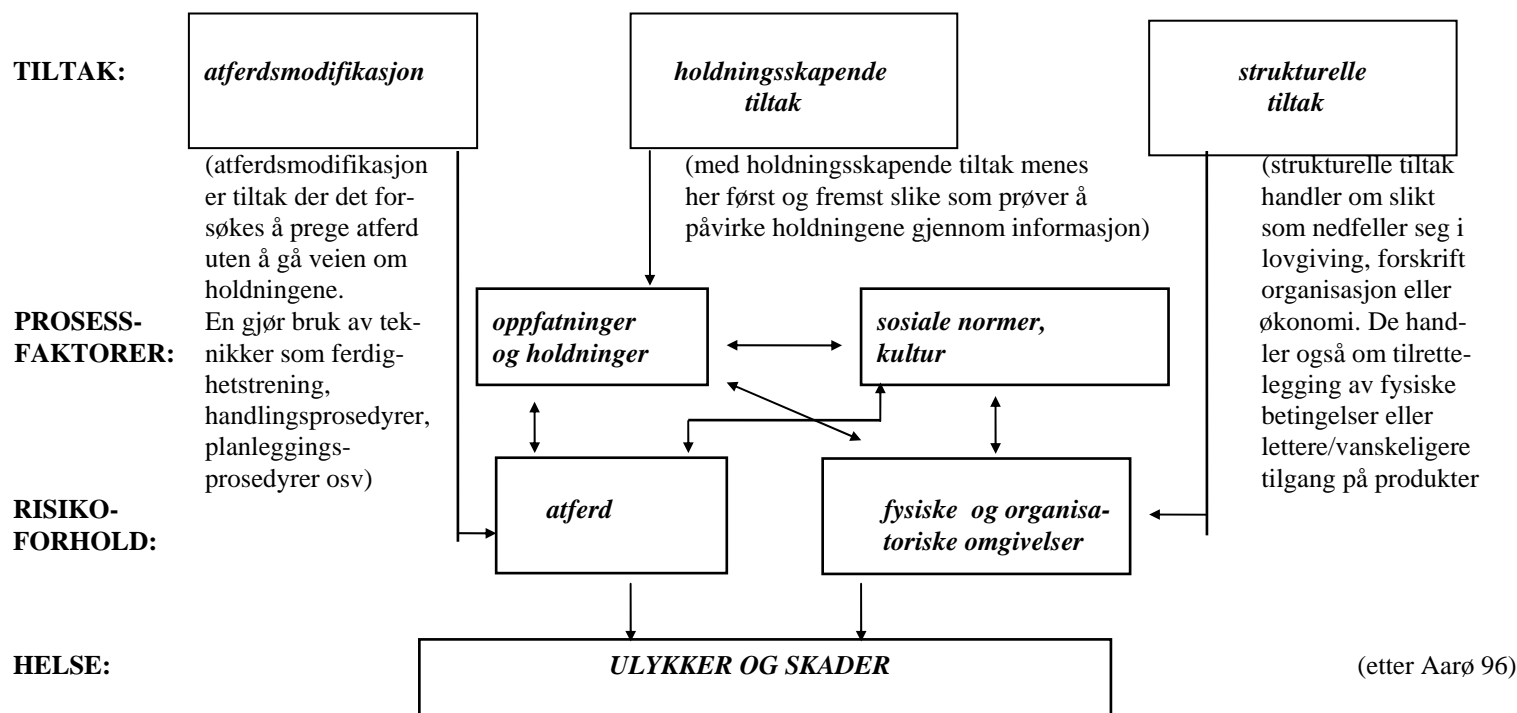
Påvirkning som driver fram en opinion.

Holdningspåvirkning kan bidra til å skape en opinion for andre typer virkemiddel . Som ved innføring av bilbeltepåbud etter lang tids bearbeiding mot aksept, ser en nå en lignende bevegelse i retning av påbud av bruk av vest ombord i båt. Enkelte har luftet tanken om forbud mot skikjøring i bakker over 30 grader utenom alpinanleggene, men her er det en massiv opinion i mot, fallskjermhopping i Trollveggen derimot..

Påvirkning som preger normene.

Holdningspåvirkning kan like mye som å prege den enkeltes holdninger, påvirke de sosiale normene i miljøet til utøveren. Tiltak som har til hensikt å skape et sosialt press; andres reaksjoner på egen atferd bidrar til regulering av denne atferden (sml. bilkjøring i alkoholpåvirket tilstand)

Det kan bidra til å dra retningslinjer for hva som er akseptabel og ikke akseptabel atferd; tiltakende bruk av klatrehjelm i de aller fleste miljø *kan* være utslag av en slik normpreging. Tilsvarende ser en tendens til at sikringen i klatring innendørs og på øvingsfeltene blir mer optimale (den som sikrer binder seg inn, plasserer seg gunstig/bruker selvforankring m m) De normene som preger et miljø, vil ofte kunne sterkt inn på atferden.

OPPSUMMERENDE

Modellen prøver å summere opp forholdet mellom tiltak og ulykker/skader. Holdningsskapende tiltak er en gruppe av tiltak som tradisjonelt er basert på påvirkning av holdning gjennom informasjon og kunnskap om hva som er farlig, og hvordan en bør gjøre for å unngå skaderisiko. Mens de holdningsskapende tiltak som vist står i et mer indirekte forhold til utsatthet for ulykker og skader, er de strukturelle og atferdsmodifiserende tiltak mer direkte:

Strukturelle tiltak har i vår sammenheng først og fremst knyttet seg til organisatoriske forhold; bedre organisering, økt innsats og mer effektivt organisert redningsarbeid. Tiltak som i en del andre land har vist seg å virke er sprengning av skred, en type fysiske tiltak som vil ha begrenset effekt på skredulykkene i Norge (aktuelt i heisnære områder) Gjennomføring av strukturelle tiltak av fysisk art ligger vanligvis utenom vårt nedslagsfelt (dvs. opplæring og utdanningsvirksomhet)

Derimot er atferdsmodifikasjon et aktuelt tiltak. Vel så viktig som tiltak som fokuserer på holdningene er en direkte atferdsmodifikasjon; at det bygges inn i opplæringen mønstre, prosedyrer og "regelstyrt atferd" som sikrer at handlinger utføres/ikke utføres uten at det *trenger* å gå vegen om holdninger. (svømmeopplæring av den norske befolkning har vært et tiltak som har bidratt til færre drukninger). Innføring og opplæring i bruk av "moderne" sikringsmetoder i brevandring på 1960-tallet, har vært et viktig tiltak (jfr de få alvorlige ulykkene i brevandring i Norge sammen med utlandet)

Brevandring kan også stå som et eksempel på der flere og samvirkende tiltak har gitt effekt. Atferdsmodifikasjon - tauet tas på når en går på bre, stramt tau på snødekket bre.. sammen med opplæring i viktige ferdigheter (prosedyrer for innbinding og bruk av tauet under gang), legger føringer på regelstyrt atferd (når og hvordan tau tas i bruk). Denne forsterkes av sosiale normer i bremiljøene der det er etablert en sikkerhetskultur (jfr den vekt utstyr/øving i redning har). Dette igjen har sammenheng med organisatoriske forhold; de fleste som går på bre har vært innom kurs og opplæring. I Norge til forskjell for f.eks. Alpelandene, har brevandring vært knyttet opp til organiserte forhold, det ble tidlig skapt "brevandremiljø" som har kunnet gi opplæring, og det meste av de som ferdes på breer har vært "regulert" gjennom slik virksomhet. Og med den effekten at

utøveren preges med et atferdsmønster som gir stor sikkerhet mot at alvorlige skader oppstår.

Mitt innspill er at vi må se kritisk på *alle* former for friluftsliv og se om vi kan etablere (direkte) atferdsregulerende tiltak. Er det mulig å modifisere atferd direkte, gjennom innarbeiding av rutiner og mønstre som kan medføre at en "styres unna" risikofellene, eller gjør risikoen bevisst slik at det blir mulig å håndtere den, er mye oppnådd.

"Tur etter evne" bør bli mer enn et generelt holdnings- budskap, det bør fylles med et innhold som gjør at det kan virke mer direkte inn på atferden. Fordi holdningene snarere er et resultat av atferden, må vi sikre oss at læringsprosessen nedfeller handlingsmønstre for håndtering av risiko. At vi lærer våre studenter og kursdeltakere noen vaner, i måten å handle på, men også i måten å tenke på. En slik vane er utvikling av mønstre for planlegging av turer.

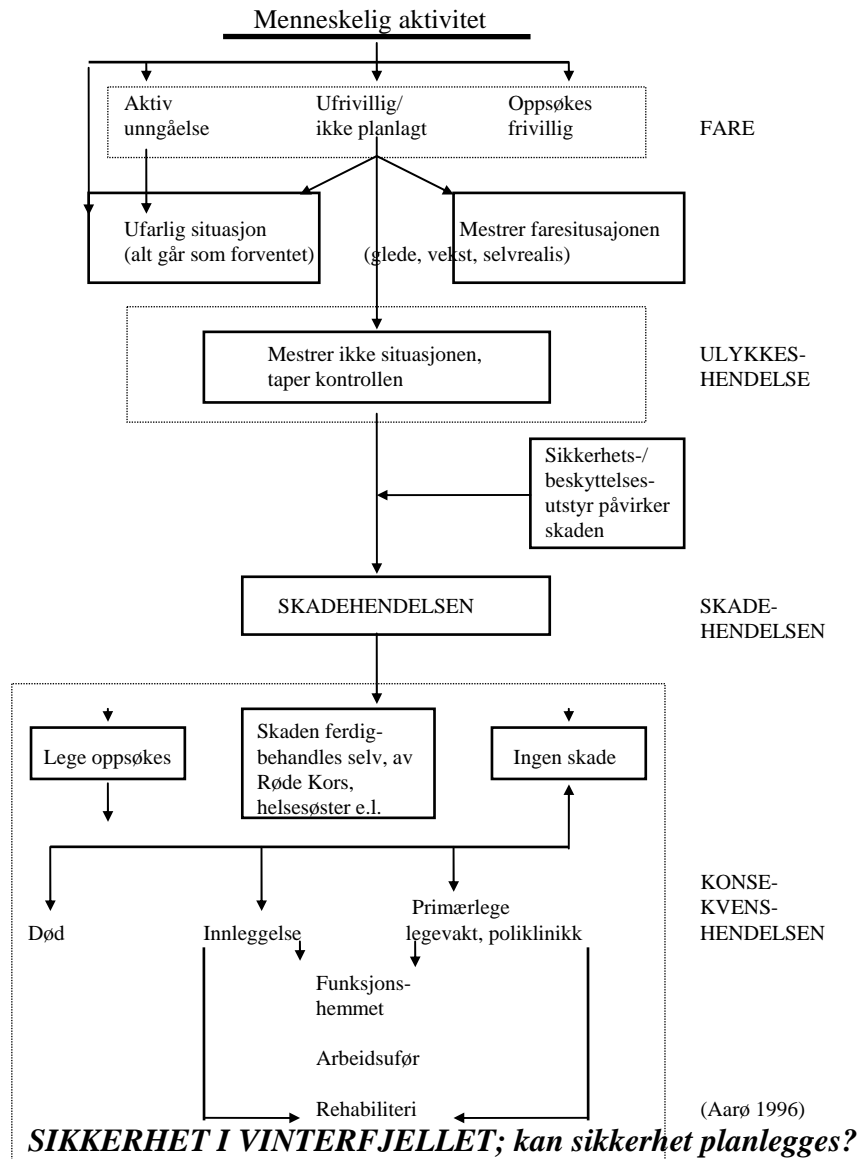
For videre utvikling av dette perspektivet viser jeg til artikkelen "Sikkerhet i vinterfjellet; kan sikkerhet planlegges?" "et annet sted i denne rapporten.

Litteratur

Ajzen, I & Fishbein M (1980)	<i>Understanding attitudes and predicting social behavior.</i> Englewood-Cliffs, New Jersey: Prentice Hall
Kjørmo, O. (1992)	<i>Strukturell sikkerhet i idretten. En analytisk tilnærming i forbindelse med mulige skadeforebyggende tiltak - et apropos til sikkerhetsprosjektet i Hol kommune.</i> Oslo, NIH
Mytting, I (1998)	<i>Snøskredulykker i Norge</i> (upublisert)
Nilsen, T (1995)	<i>Ulykker i friluftsliv</i> (hovedfagsoppgave) Oslo, NIH
Aarø, L.E & Rise, J. (1996)	<i>Den menneskelige faktor. Kan ulykker forebygges gjennom holdningspåvirkning?</i> Bergen, HEMIL- senteret (UiB)
:SF- rapport 5-96, Skadeforebyggende forum

Oversikt over ulykkes-, skade- og konsekvenshendelsen:

Av Ivar Mytting, Norges idrettshøgskole

INNLEDNING

Det er forbundet med risiko og ferdes i vinterfjellet.

Vinterfjellet kan ikke gjøres sikkert, naturen og naturkreftene kan ikke reguleres og farene fjernes, den lar seg ikke beregne og kalkulere slik at farene registreres og varsles og merkes.

Mennesket handler ikke alltid fornuftig og rasjonelt, og det er menneskelig å feile - i friluftsliv som ellers i livet

Friluftsliv i fjellet vil alltid være usikkert, vi må akseptere at fjellet har farer og vi kan bli utsatt for farefulle situasjoner. I stedet for forestillingen om at det kan gjøres absolutt sikkert, forstått som fravær av risiko for å bli utsatt for uhell, skader og ulykker, må vi heller søke etter å gjøre det *sikkert nok!*

Vi må lære oss å omgås fjellet og håndtere de farer og den risiko for uhell og skader som dette innebærer.

Vi må lære å håndtere risiko.

Dette er ikke nytt - mennesket har til alle tider måtte leve med muligheten for alvorlig skade, sykdom og død; i Norge har vi gjennom det meste av historien levd nært på naturelementene - et liv i og av natur. (Jfr fiskeren på havet, bosetting under høye og bratte fjell osv). Det er i vår kultur en betydelig aksept på en livsstil som rommer omgang med det usikre. Ikke minst våre friluftslivstradisjoner er en manifestering av dette forhold:

Det som er nytt er at vår mestringsevne i omgang med det usikre er blitt dårligere. Vår evne til å oppfatte risiko er dårligere; hva som er farlig, hvor det er farlig, når det er farlig..

Oppvekst og dagligliv gir for de fleste liten fortrolighet med naturmiljøene, liten erfaring i omgang med naturelementene. Våre kroppslige og mentale evner til å mestre uventede situasjoner og påkjenninger blir for større deler av befolkningen dårligere (når været skifter brått og uventet under en tur...)

I dag er læring av kunnskap og ferdighet atskilt fra sammenheng og sted (løsrevet i tid og rom).

Før ble kompetanse for friluftsliv bygd opp innen familie og vennekrets eller i (lokale) lag og foreninger, der det fulgte kollektive holdninger og sosiale normer med. Nå kurses vi av eksperter - lærere, veiledere og instruktører - som kommer "utenfra", som involveres på avgrensede områder av livet vårt, som ikke er stabile

innslag i den lokale kultur, som får liten mulighet til å få innflytelse på sammenhengen utøving av de ferdigheter vi lærer, skjer i...

Det er liten kobling til den lokale natur og den lokale kultur - tradisjoner i bruk av området, som overfører varhet for naturmiljøet, og som inkluderer bevissthet for at ting er farlig, hva som er farlig, hvor og når det er farlig...

Utfordringen blir derfor å legge grunnlag for atferdsmønster som vil bidra til bevisstgjøring av risiko og farepotensiale, føringer på prosedyrer for plan og handling som gjøre bevisst de krav naturen setter til oss og de potensielle farer som vi må omgås. Og hvordan vi skal omgås farer og risiko.

HÅNDBLÅS AV RISIKO;

Prinsipper som ligger til grunn.

1. Bevisstgjøring av risiko og farepotensiale; *konsekvensvurdering - hva kan skje.*
2. Prosedyrer for planlegging og handling; *forebygge at det uønskede skal skje..*
3. Handlingskompetanse; *kunnskap og ferdigheter til å gjennomføre handling slik at vi reduserer sannsynlighet for at uønsket hending inntreffer ...*

1. **HVA KAN SKJE;** *konsekvensvurdering av hvilke uhell og skader vi risikerer kan hende...*

- snøskred
- fall gjennom isen
- fallskader
- utmattelse
- kulde og frostskafer
- m m

2. **FOREBYGGE AT UØNSKET HENDING SKAL SKJE**

Refleksjon rundt *hva kan skje*, knyttes til planlegging på *tre nivå*:

- *Før tur (hjemme..)*
- *Under tur (ved start og undervegs..)*
- *I situasjon (enkelthandlinger som f.eks om akkurat dette henget skal kjøres..)*

Der en på hvert nivå legger opp til en prosedyre som sikrer at de viktige forholdene er *vurdert*, og at handlingskonsekvensene er *akseptert* (at det vi gjør av handlinger er bevisste og viljede).

Momenter til en slik prosedyre følger:

FØR TUR (basert på skriftlig og muntlig informasjon, kartstudier, værforhold og langtidsvarsel..)

“PLAN A” : den turen, den ruta, de aktivitetene vi ønsker å gjøre

Områdevurdering, hvor krevende er området, hvilke marginer gir det m h t

- lende; lett/tunggått (i forhold til ulike snøforhold, værforhold)
- orientering; lett/krevende (i god sikt/i dårlig sikt) - konsekvens m h t
- krav til nøyaktighet/vegvalg (finne fram, skred m m) og tidsbruk (tidsplan)
- vær; dagslys/lengde på dag, hvordan endrer kravene seg med vind/nedbør/temperatur
- ly; muligheter for ly (hytter m m), graveforhold
- m m

Deltakervurdering; hver enkelt og samlet - hvilke forutsetninger finnes i gruppa

- erfaringer og ferdigheter
- utstyr
- motivasjon, fysisk og psykisk yteevne,
- disiplin,
- gruppas modenhet...
- m m

Vi må kunne svare JA som en bekreftelse av spørsmålet om området er egnet ut fra deltakerenes forutsetninger og de marginer området gir m h t krav ved ugunstigste forhold:

(i motsatt fall legges turen til annet område)

Hvis JA;

- rute(r) legges,
- tidsvurdering gjøres ut fra beste/dårligste vilkår
- mat, brensel med nødvendige nødrasjoner bestemmes (jfr tidsbruk ved dårligste vilkår..)
- (klær og utstyr forøvrig ut fra aktivitet og handlingsplan)
- *alternative ruter vurderes; “PLAN B” (se under)*

Beslutningsprosess;

fordi vi har tendens til å handle *ballistisk* - å holde fram med det vi har begynt på/å fortsette i det mønster som vi er, kreves at vi på forhånd reflekterer over alternativer og legger opp til prosedyrer m h t ;

- hvordan skal gruppa ta beslutninger, hvordan avgjøres beslutninger ved uenighet/hvordan skal gruppa ledes i kritiske situasjoner (tidspress/uhell..)
- ferdselsmønster under forflytning (hvor fritt/tett, hvordan kommunisere, samles....)
- m m

“*PLAN B*”; *alternativ turplan vi kan endre til dersom vesentlige forutsetninger forandres..*

- alternative ruter/avslutningspunkt ut fra ulike tidsbrukperspektiv, endringer i vær/føre, motivasjon osv.
- alternativ m h t ly og overnatting
- alternativer m h t aktivitet, og om det da;
- trengs mer/annet utstyr og proviant..
- m m

“*KRISEPLAN*”; *dersom uhellet er ute, alvorlig skade eller ulykke inntreffer..*

- samlingsrutine (dersom gruppa deles/mister kontakt; alle vet hva de gjør/de andre gjør..)
- varslingsrutiner (hva gjør vi, hvem gjør hva når hjelp utenfra må tilkalles, nærmeste bebyggelse/telefon..)
- handlingsrutiner (hvordan gjør vi det ved kameratredning, førstehjelp, transport..)
- utstysbehov (rep. utstyr og deler / førstehjelp- og redningsutstyr / sambandsutstyr..)
- m m

UNDER TUR

ved ankomst område/start:

plan A revurderes ut fra forholdene ved start (snøforhold, vær og føreforhold..), og eventuelt overgang til plan B.

under vegs:

kontinuerlig (re)vurdering av (gjeldende) turplan, ut fra

- framdrift og tidsbruk
- stemning i gruppa (tilstand og motivasjon)
- været
- m m

Kan med fordel inngå som rutine ved kveldssamling/om morgenen; *hvordan har vi det, alt OK, skal vi fortsette som planlagt..?*

I SITUASJON

ved viktige faser av turen/før vi iverksetter; hva kan skje...

vurdering av konsekvenser som ligger i de valg som tas (dersom vi går oppom den toppen hvor lang tid tar det, blir det mørkt før vi er nede igjen..) og *bekreftelse* som gjør handlingsvalget bevisst og villet

ETT EKSEMPEL; SPESIELT OM SKRED

Før tur (plan A, plan B, Kriseplan);

(på grunnlag av info fra andre)

- Kart: terrengformer; løseområder(hvor bratt?), utløpssoner (hvor langt?); *er trygge vegvalg mulig* (skredsikkert lende)
- marginer dersom dårlig sikt (vi kan vanskelig unngå/omgå det vi ikke ser..), og
- kan vi orientere nøyaktig nok til å gjennomføre trygge vegvalg/omgå skredutsatt lende
- Vær; vind, snø og temperatur tidligere i vinter, spesielt siste 5 dager, langtidvarslet.
- m m

Området vurderes og bekreftes, alternativt velges annet område

Ved turstart; egne observasjoner; stemmer forholdene (snø, vær..)

undervegs; er det endring i forholdene

lende:

- Stemmer terrenget med forestillingene fra kartet.. (nye detaljer; heng, hellingsvinkler m m)

- Er planlagt rute lagt gunstig m h t terreng og forhold?

snø:

- Snøforholdene generelt (lagdeling?, mulighet for (våte) løssnøskred, skavler..?)
- Kritisk nysnømengde (mer enn 30 cm i løpet av sammenhengende snøfall i stille vær, 10 cm ved sterk vind og/eller ugunstig “gammel” snøoverflate..)
- Frisk oppsamling av (store mengder) snø i lesidene siste 1-5 døgn
- Vinddrift nå og kommende døgn (vindstyrke over 5 m/s som frakter snø ut i lehengene..)
- Alarmtegn? (drønn i snøen, oppsprekking i strekksoner, spontane skred i området?)

vær:

- Sikt (kan vi se og orientere oss i forhold til løseområder, utløpssoner, nedslagsfelt for skavler..)
- Temperaturutvikling (rask stigning i temperatur og/eller snøfall rundt 0 grader..)
- Snø/vind (utvikling m h t oppsamling av snø i lesidene/utløsningsområdene..)

deltakere:

- Er alle informert (om gjeldende turalternativ/rutevalg, ferdselsmønster, beslutningsprosess)
- Er utstyr fordelt/kontrollert (spader, skredsøkestenger, evt S-M utstyr.)
- Er deltakerne disiplinert (kan ansvar delegeres, må og kan gruppa kontrolleres..)
- m m

Er forholdene vurdert som akseptable, fortsetter turen på planlagt vegvalg. Hvis ikke velges alternativ (sikrere) rute, i verste fall må en slå leir og avvente forholdene eller avbryte.

I situasjonen; vurdering av om det foreligger skredpotensiale

lende:

- Hva er over og hva er under oss (skavler, løssnøskred..., kan vi skli ut over stup..)

- *Bratteste* hellingsvinkel (punkt) i henget (er det over 25⁰ i utløsningsområdet?)
- Avstand i forhold til fjernutløsning eller utløpssonen for spontane skred (mer enn 1:3 ?)
- Henghøyde m m (ved valg av tomt for bivuakk- under 5 m ?)

snø:

- Frisk oppsamling av (store mengder) snø i utløsningsområdet siste?
- Sikt; ser jeg alt?
- Innstråling (binding av snøen: “vårforhold”); tid på døgnet og mulighet for våte løssnøskred..)
- Forankring??

deltakere:

- Er (sporvalg) vegvalg vurdert (selvstendig vurdering selv om det er merket/er gått/kjørt av andre før..) ??
- Har de forutsetninger for å ta ansvar (*evne* til å gjøre selvstendige vurderinger..) ??
- Er de disiplinerte (*vilje* til å være konsekvente m h t atferd - å følge avtalt vegvalg, avstå fra fristende nedkjøringer ...) ??

Er det aktuelle heng/passasje vurdert og funnet akseptabel, kan det gås/kjøres. Hvis ikke må vi omgå eller snu!

Konklusjon:

Den “rest- risiko” som gjenstår når område og vegvalg er vurdert og “bekreftet” på alle 3 nivå, vil være svært liten. Vi unngår å gjøre det som er farlig for at vi har oversett at det er farlig, og vi tvinger fram at det vi gjør, gjør vi med viten og vilje. Sannsynligheten for at vi kommer til å befinne oss på feil sted til feil tid kan reduseres til et minimum (ved å velge bort et rutealternativ som ville bringe oss på toppen av noen fristende lesider med masse nylig avleiret snø, gjør at vi eliminerer muligheten for at noen fortrenger faresignalene og blir fristet til å sette utfor..) Mønsteret gir føringer som gjør at faresignalet går på *før* vi handler, i stedet for at vi etter sier “hvis jeg bare hadde tenkt meg om..”

3. KUNNSKAP OG FERDIGHETER som inngår i handlingskompetansen for den som vil ferdes sikkert..

Kunnskap generelt:

kunnskap om risikofeller, skadepotensiale, redningsmetoder, forebygging og behandling av skader og sykdom

Kunnskap spesielt:

- frostskafer og hypotermi; kjenne skadealvoret, symptomer på og forløpet av skade (gjenkjenning!)
- skred; skadealvoret for skredoffer
hvor skred kan gå (kunne fastslå utløsningsområde, utløpsområde, ikke skredlende)
hvordan skred løses ut (spontant, av skiløpere/under andre aktiviteter)

Ferdigheter:

- planleggingsferdighet; realistiske vurderinger av krav og alvor i område/aktivitet, konsekvensanalyser (realistiske tidsvurderinger, behov for mat, klær, utstyr m m), legge gode prosedyrer for ferdselsmønster og beslutningsprosess
- orientering; planlegge og gjennomføre vegvalg
- bivuakk; ferdigheter i graving av bivuakk og nødly, alle forhold..
- snø og skredkjennskap; vurdering av skredfare, gjøre optimale vegvalg
- iskjennskap; vurdering av isforhold, gjøre optimale vegvalg

- redning; organisere søk og redning av bortkomne
- kameratredning skred; gjennomføre søk og redning av skredtatte
- førstehjelp, skadebehandling og transport

Utstyr:

- Sikre at utstyr er med og at utstyret kan brukes,
 - Sikkerhetsutstyr: spade, hodelykt, reparasjonsutstyr: (...)
 - Redningsutstyr; skredsøkestang, vindsekk og/eller redningsduk, førstehjelpsutstyr: (...)
- evt. S/M utstyr (avhengig av gruppe og tur)
- Mobiltelefon ?? det vil være et økende press på bruk av mobiltelefon. Dersom uhell/ulykke inntreffer og forløpet kunne ha blitt et annet og bedre *hvis* mobiltelefon hadde vært brukt, må vi være forberedt på kritikk og ha en begrunnelse for at vi ikke medbringer telefon.
Vurdering av telefon eller ikke må inngå i planleggingen av den enkelte tur, ut

fra område (dekning?) og aktivitet/gruppe (sannsynlighet for sykdom skade, forutsetninger i gruppa..), og tilordnes varslingsrutinene.

NB! Alle turer og aktiviteter planlegges og legges opp ut fra forutsetninger om at telefon *ikke* kommer til å kunne brukes (utefor dekningsområde, tomt batteri, ikke operativ m m)

HVA SKAL VI LÆRE STUDENTENE

(Her tenker jeg spesielt på utdanningen av lærere og veiledere innen høgskolesystemet)

Basisferdigheter:

- **Planlegging;** innarbeide og anvende mønster for planlegging (før tur- plan A/planB/Kriseplan - under tur, i situasjon) og utvikle evne og vilje til konsekvensvurderinger og til handlingsprosedyrer..)
- **Orientering;** sikker på å ta seg fram etter turkart, mestre spesielle o- teknikker (kompassgang; retning/distanse/omgåing av hinder/målsøk, krysspeiling)
- **Bivuakk;** kunne velge tomt og grave snøhule, snøgrop og igloo samt nødbivuakk
- **Snø og skred;** kunne gjøre optimale vegvalg på grunnlag av *kartvurdering* (sannsynlige lehang, hvor bratt, utløp- hvor langt) *lendevurdering* (bestemme hellingsvinkel, henghøyde; løsne - og utløpsområder) *snøvurdering* (hva er potensielt skredheng, lagdeling, binding av snøen)
- **Førstehjelp;** forebygge og behandle gnagsår/solforbrenning/frostskafer/hypotermi
diagnostisere og behandle brannskader/ bruddskader/sårskader (sykdommer ?? astma/epilepsi/diabetes/..)
- **Kameratredning;** organisere søk og redning
etter *savnet*
i *skred*; overflatesøk, bestemme primær søketeig, improvisert grovsøk
bruke S/M utstyr
- **Transport;** Kunne lage og bruke improvisert skikjelke/slepebåre

HVORDAN SKAL STUDENTENE LÆRE

Mål og intensjon for hva som skal læres er en ting, men om studentene har lært det er noe annet..

Hva som blir lært er bl a et spørsmål om hva som *kan* læres:

Forutsetninger i gruppa; tidligere kunnskap og erfaring, motivasjon, formål, sammenheng mm setter grenser for til *hvilket nivå* kunnskap og kompetanse kan bli etablert.

Den kunnskap og de ferdigheter vi her har med å gjøre, kan vanskelig *avlæres*; det ligger en forutsetning om modning over tid og individuell erfaringstilegning i kombinasjon med litteraturstudier som vanskelig kan finne rom innenfor den tid til undervisning som står på “timeplanen”.

Selv om vi øker kursvarigheten fra en til to uker, vil det for en “nybegynner” likevel være et metningspunkt for mengden av (kompleks) stoff som en kan forholde seg til.

Stoffet må modnes og kunnskap og kompetanse bygges som en prosess over tid/i flere “etapper”.

Vi bør derfor være realistiske m h t ambisjonsnivået for hvilken kompetanse kursdeltakere kan oppnå (hva en uerfaren kan oppnå på en uke, hva kan oppnås når grunnprinsippene i skredlæra er kjent..)

Og vi bør framfor alt bygge en tydeligere progresjon i utdanningsprogrammene.

Spørsmålene om hva som skal læres og hvordan lære, må besvares ut fra

- hvem trenger å lære hva til hvilket nivå (hvilke turer i hvilket terreng med hvilke grupper - kvalifisering for toppturer med gruppe i Horrungane, stiller andre og strengere krav enn til den som skal ferdes i terreng der vegvalgene kan legges i skredsikkert lende..)
- hva er mulig/realistisk innen den tid vi har til rådighet
- hva er grunnleggende og sentralt (prioritering, vektlegging, progresjon på ulike nivå...)
- kunnskapen må være håndterbar og troverdig (innvikla teoretiske modeller for stabilitetsvurdering og bruddmekanismer er neppe “grunnfagstoff”, grensevinkel på 20° klarer vi ikke å være konsekvente på ..)

Likedan bør vi nyansere mer m h t innhold og arbeidsmåter ut fra om deltakerne i første omgang skal få forutsetning for

- egentur: ferdes trygt selv/i kameratgruppe i fjellet (som del av erfaringsbygging..)

- turleder: lede gruppe trygt (men uten at deltakerne selv skal lære så mye om skred..)
- vegleder: lede og lære grupper (for at deltakerne skal få grunnlag for å ferdes trygt..)

Diskusjon etter innlegg av Ivar Mytting

Bjørn Tordsson

Vi har veldig mye mer presise erfaringer med å arbeide helhetlig i situasjoner, enn veldig mye av det denne påvirkningsforskningen håndterer. De sitter i en situasjon som er langt ifra deltakerne, og så spør de seg; skal vi gi informasjonskampanje, eller skal vi nedsette regler? Det innebærer at jeg tror vi iblant generer kunnskap ut i fra vår egen praksis og virksomhet som rekker langt på vei, og at vi ikke har veldig mye behov for den analytiske oppdelingen på forskjellige nivå. Men når du senere kom fram til konklusjonen, Ivar, så sa du nettopp det. Så den misforståelsen, som det ligger an til at man gjør, at du mener det ikke nytter med holdningsskapende arbeid, er ikke hva du egentlig vil stå for?

Arne Martin Jakobsen

Det er vel slik at strukturelle tiltak ofte fører til at man tar større risiko. Når bilene blir sikrere, så kjører man fortere fordi man føler seg tryggere. Og det er vel litt det samme at når det er merka stier i fjellet, så trenger du ikke å bruke kompass fordi det ikke er nødvendig. Så hvis du ikke lærer deg det her å vurdere, hvis du alltid følger de opptråkkede stiene, så lærer du deg aldri å vurdere terrenget. Eg har budd i Finnmark, og der følger alle scooterløypa uansett hvor den går. Plutselig går løypa knallbratt opp, men en berre følger den. På en måte så burde det være slik, at burde det være minst mulig strukturelle tiltak når en har undervisning i friluftsliv, for å skape størst mulig mulighet for å komme opp på et høgt nivå.

Nils Faarlund

Det finnest et motstykke til planlegging av sikkerhet, og det er rituale som vi kaller for ferdlover hvor vi rådslår. Og når dette skal legges fram kan kanskje disse kulturene få stå ved siden av hverandre. Men det som vi ikke kom inn på,

men kanskje kommer inn på senere det er; hva gjør en veileder når gruppen vil gå, eller vil kjøre utfor f. eks. Gaustadtoppen, og han er alene mot resten og de er et flertall. Riktignok var det ikke planen, men så står man der. Derfor kan ikke sikkerhet planlegges. Derfor må man innarbeide vaner og bruke ritualer som gjør at når man kommer dit, så kan man godt si at; “Jaha, her var det kjekt, skal vi utover her?” “Ja” sier deltakerne, “flertallet bestemmer”. “Jada” sier du, “det gjør det i et demokrati, men så er det noe som heter grunnlov i et demokrati, og denne beslutningen strider mot grunnloven. Altså er det jeg som bestemmer.” Da blir friluftsliv også en prøvelse i demokrati.

Kirsten Bache Dahl

Det er klart at som teoretiker er det enkelt å sitte her og lage firkantede løsninger, men jeg synest vel egentlig at løsningen ble gitt i en av disse transparentene du viste Ivar. Du var jo inne på dette med beslutningsprosess, og det er jo ikke noen tvil om hvem som har myndighet til å kunne bestemme. Den avgjørelsen som tas er det lederen som står for. Det er jo den enkle løsningen, men det er klart at sånn rent menneskelig kan det være vanskelig.

Tom Morten Svendsen

Nå kommer jeg fra Vestlandet, og der gjør vi det slik at vi går inn på forhånd om regelverket, og så får en skjære igjennom dersom avgjørelsen må tas. Og da synest jeg det fungerer rimelig greit. Det må ikke bli for mye flisespikkeri heller. Alle skjønner vel at *en* må ta et opplyst enevelde, *en* må ta avgjørelsen når vi står i situasjonen. Men alle må på forhånd være enige i at den personen skal gjøre det.

Kristian Dinger

Erfaringene mine går på at de gangene man må skjære igjennom så får man respekt for det, at det aldri er noe problem, rett og slett fordi det er mange ønsker ute og går.

Bjørn Tordsson

Jeg pleier av og til å si i slike situasjoner: “Se deg omkring i verden og hvordan den ser ut. Tror du ikke at Guds engler har noe annet å gjøre akkurat nå enn å ta hånd om deg.” Og da pleier de å akseptere det.

Nils Faarlund

Det er et kulturspørsmål. Er veilederen en diktator, er veilederen en sivilingeniør, er veilederen et menneske, en medskapning, og hvordan er de i verden og forsøker å være verden. Og derfor mener jeg at akkurat som de ikke ønsker tilrettelegging

for sikkerhets skyld, så ønskes også en demokratisk og medskapende styringsform.

Bjørn Tordsson

Jon Boyer Godal som driver med friluftsliv veldig nær knytta opp til tradisjonell norsk folkekultur foreslår tre begreper for det Ivar har sagt, som da bygger på folkelig språk:

- *Man må vite hva man driver med*; altså vurdere krav og forutsetninger.
- *Man må ha noe å fare med*; altså se på ens egen forutsetninger.
- *Man må tå forbehold*; altså ha en reservemulighet og en vei ut.

Jon har også påpekt at i tradisjon knytta til kysten så har man gjentatt katastrofefortellinger. Hensikten med det er ikke bare at man skal ha gode underholdende historier, men det gir mønster. For den som ikke har vert i situasjonen, så ser man at slik kan man handle. Jeg tror Jon har rett. Det er mulig å gi erfaring gjennom å gjenta fortellinger om situasjoner som er krevende, og altså prøve å leve seg inn i dem slik at vi ikke ene og alene bygger på egen erfaring. Egen erfaring blir litt for liten, det tar for mange år å opparbeide den.

Ivar Mytting

Det er den store utfordringen. Vi har deltakerne våre bare en kort stund. De situasjonene som vi da kan komme innom, de erfarings- og læringssituasjonene er jo veldig begrensa. Derfor tror jeg at vi er nødt til å bli relativt konkrete. Det er klart at en blir redd for at det blir regelstyring. Hvis de reglene da detter inn i et mønster, et mønster som er basert på overleveringer innenfor temaet. Hvis en f. eks. forholder seg til fjellet på den måten her, så har en større sjanser for å unngå å komme i farlige situasjoner. Men da må en bli relativt konkrete, legge igjen konkretiserte atferdsmønstre som vi er i stand til å legge inn i en konkret prosedyreliste.

Børge Dahle

Jeg har problem å forholde meg til at “fjellet er farlig”, jeg ville aldri ha sagt det. Jeg kan være med på å si at fjellet *kan* være farlig hvis du gjør dumme ting, men fjellet *er* ikke farlig. Hvis vi skulle gå inn i lærerutdanninga og snakke slik synest jeg det kommer veldig i konflikt med vår kultur. Jeg synest egentlig det er litt alvorlig i en sånn pedagogisk sammenheng, når vi da skal prøve å opplære til friluftsliv og få nærhet til friluftslivet og ha som utgangspunkt at det som skal gi oss glede er farlig. Det er kun når vi gjør dumme ting at det oppstår farlige

situasjoner. Havet skal en ha respekt for, det har jeg lært helt siden jeg var liten, men jeg har aldri lært at havet er farlig.

Ivar Mytting

Ja du kan godt velge en annen språkbruk. Jeg mener heller ikke at du da skal bruke de begrepene som jeg gjør. Hensikten min er å understreke at i fjellet så er det objektive risikoer; det kan gå snøskred, det kan komme vær osv. Det er jo knyttet til at mennesket er det, til menneskelig atferd i fjellet at risiko oppstår. Det er jo på en måte i det møtet der at en da kan bruke ordet respekt. Utgangspunktet mitt er at hvis du da ikke er klar over de objektive risikoene i miljøet så risikerer du at du kan havne opp i en farlig situasjon.

Børge Dahle

Vi er sikkert i sak enige, men det som er viktig her er at de objektive risikoene er en følge av uansvarlig opptreden av de som vandrer i fjellet. Et skred er farlig dersom du er i nærheten av det, og da prøver jeg aktivt å unngå alle områder hvor det kan gå skred.

Geir Grimeland

Det er et kjempespennende tema om vi rett og slett må kalle alle farer for subjektive farer, hvis man først skal snakke om det.

Bjørn Tordsson

Fjellet stiller krav til meg, det er det det gjelder. Det blir farlig når jeg ikke kan svare opp mot de kravene, og det blir trygt når jeg kan svare opp mot de kravene. Hele poenget er at det stilles krav, det kan vi ikke ta bort, det er det som er kjernen i vår bevegelse.

Ivar Grønningsæter

Jeg tror at en del av diskusjonen her rett og slett oppstår fordi vi snakker ikke om helt det samme. Blant annet så er det snakk om ulike nivå. For meg er friluftsliv alt fra det å være med foreldrene sine ut til å gå på veilederkurs i Hemsedal. Det er klart det må bli forskjell på de kravene en stiller til de som er med på de ulike nivå. Jeg tror at nesten i alle sammenhenger så må det være noen som har mer ansvar enn andre. Jeg sakner et forhold knyttet til forbredelser i vinterfjellet, og det er det å kjenne miljøet på forhånd, både gjennom flere år i å ferdes i det, og kanskje synfaring i området før du går ut med en gruppe. Det vil jeg, med min bakgrunn, ta med som naturlig dersom eg skal være med studenter, eller i grunnskolen elever. Under slike forutsetninger tror jeg at du kan være med

forskjellige grupper på tur og kalle det friluftsliv etter L97 eksempelvis, eller dei andre planene som gjelder i skolen. Litt om ord til slutt, her er jo mange som er flinke med ord. Nils snakker om ferdsel etter evne, eller ferd etter evne, kan en også si *atferd* etter evne.

Hvordan ivareta sikkerheten i undervisning knyttet til nærmiljø, skog og fjell

Av Ståle Ljungstrøm, Høgskolen i Telemark

Bakgrunn for temaet

I dette innlegget skal jeg se på hvordan en kan ivareta sikkerheten under undervisning i det enkle friluftslivet i nærmiljø, skog og fjell. Det enkle friluftslivet er fortsatt en første, og en viktig innfallsport til friluftslivet. Det er her vi skal skape de gode og trygge ferdselsnormene og vanene som taes med i videre utøvelse av friluftslivet. Jeg tror derfor det er svært viktig at man også retter fokus mot hvordan den grunnleggende opplæring foregår, og hvilke aktiviteter vi velger å bruke.

Oppbyggingen av innlegget

Jeg starter med å se på hva som kjennetegner undervisning knyttet til det enkle friluftslivet og nærmiljøundervisning. Deretter vil jeg gjennomgå hvordan "undervisningsvirkeligheten" er. Hva slags undervisningssituasjoner vi har, gruppestørrelse, rammer, ulykkespotensialer, kompetanse hos de som utfører undervisningen m.m.

Deretter vil jeg gjennomgå hvordan sikkerheten i nærmiljøundervisning i friluftsliv kan ivaretaes. Og hvordan vi som utdanner lærere og veiledere kan legge opp vår undervisning for å sikre at nye lærere og studenter blir i stand til å ivareta sikkerheten tilfredsstillende i de undervisningsopplegg de selv utfører i det enkle friluftslivet.

Undervisning knyttet til det enkle friluftslivet i nærmiljøet, skog og fjell

Det første vi må starte med å avklare er: Hva er det enkle friluftslivet? - Og hva er nærmiljø og nærnatur? Snakker vi om ens former for friluftsliv og like "arenaer"

for utøving? Eller er det kanskje et mer mangfoldig bilde som tegner seg enn det vi gjerne tenker på?

Hva som oppfattes som nærmiljø, og hva som igjen brukes som nærmiljø vil være avhengig av tilgangen til områder i nærheten av der undervisningen skal utføres, samt hva som oppfattes som nære områder i det enkelte lokalmiljø. Det siste henger igjen sammen med tradisjon. Mens en fjelltopp mangfoldige hundre høydemeter opp kan oppfattes som nærmiljø på vestlandet, kan det være en park eller ett avgrensa kulturlandskap på sentraløstlandet, eller et værhardt øyrike i mange av kystområdene våre.

I denne sammenhengen omtales **nærmiljø som: et område/sted vi er vant til å ferdes i til daglig, hvor de fleste som er med også aner /vet noe om hva en kan forvente å møte av vær og vind.**

Vi bør likevel spørre oss om de stedene nærmiljøundervisningen lokalt har foregått er de best egnede, eller om det er lokal tradisjon som har styrt valget. Det er og viktig å være klar over at det som oppleves som et trygt (nærmiljø)område for de som er vant til å ferdes i området kan oppleves som farlig og skremmende for en som ikke er vokst opp i/er vant til å ferdes i liknende naturområder. Dette virker igjen inn på hvorvidt den ansvarlige lærere/veiledere kjenner seg trygg på de stedene som benyttes til ulike opplegg. Og det å kjenne seg trygg på miljøet en ferdes i har, som vi alle vet stor innvirkning på om vi klarer å ha overblikket over de situasjonene vi kan komme ut i.

Det enkle friluftslivet kan ikke sies å være entydig hverken som fenomen eller i form, idet det omhandler såvel ulike aktiviteter, ulike områder det utføres i, ulike måter å utføre aktivitetene på, og høyst ulike grupper, gruppestørrelser og formål. Vi kan heller ikke snakke om entydige normer eller lik opplæringsbakgrunn for de som står ansvarlige for aktiviteten. Bak aktiviteten kan det stå alt fra folk med mangfoldige års erfaring og/eller utdanning, til folk med et kortere kurs over en helg eller to. Dette fører til at tilfredsstillende ivaretaging av sikkerheten i undervisningsopplegg i det enkle friluftslivet ikke er så enkelt som vi ofte tror, idet vi har å gjøre med svært ulike grupper og svært ulike kunnskapsnivå hos de ansvarlige.

Vurdert ut fra et sikkerhetsmessig aspekt betyr dette at undervisning i det enkle friluftsliv er et område som er krevende, dersom en samtidig skal ivareta behov for spenning og utfordring.

Hvordan er hverdagen for undervisning i det enkle friluftslivet

Hva kjennetegner så undervisningen i det enkle friluftslivet? Vi kan vel enes om at det meste har bygd på det velkjente begrepet " tur etter evne". Der vi utøver et friluftsliv hvor vi tar i bruk få og enkle hjelpemidler. Et friluftsliv som ofte utøves i eget nærmiljø, der miljøforandringen og naturopplevelsen står sentralt. Der man holder på med aktiviteter som i liten grad representer store faremomenter.

Til tross for dette vil man møte en del problemområder ved gjennomføring av opplegg knyttet til det enkle friluftslivet i nærmiljøet, som gjør at vi kanskje nettopp her ofte står ovenfor vanskelige valg dersom vi skal utføre opplegg som både ivaretar sikkerheten, oppdagergledden og spenningen.

Vi vil ofte ha å gjøre med:

- Store og tildels svært sammensatte grupper.
 - Grupper med svært ulik motivasjon.
 - Ofte kort tid til rådighet.
 - Ofte mangel på systematisk og langvarig oppbygging m.h.t. det å ferdes/være ute.
 - Rammevilkår som vanskeliggjør mange undervisningsopplegg (skolen).
- Da sier det seg at forestillingen om de ideelle undervisningsopplegg med de ideelle progresjoner og gruppestørrelser svært ofte møter seg selv i døra.

Hvilke ulykker/faremomenter er det mest sansynelig man vil komme opp i under utøvelse av det enkle friluftslivet?

- Gå seg vill/miste noen/miste oversikten over deltakerne.
- Kuttskader med kniv/øks
- Ulykker knyttet til bål/matlagingsbrannskader
- Fallskader
- Nedkjøling
- (- Drukning)

Vi vil og ofte stå ovenfor problemet at det er vanskelig å skille mellom det hendige uhell, og det at sikkerheten ikke er godt nok ivarettatt, idet deltakerne har liten erfaring, lav egenferdighet og vet mindre om hvilke farer de møter og dermed hvordan de skal forholde seg til dem. Samtidig forventes det (fra samfunnet) at ulykker ikke skal forekomme i organisert undervisning.

Hvordan er hverdagen knyttet til undervisning i det enkle friluftslivet svært ofte? - La oss se på noen aktuelle situasjoner:

Undervisning i vanlig skoleverk innen temaet friluftsliv (Kroppsøving- Friluftsliv). Gruppestørrelse: Mange vil ha fulle klasser å holde rede på(25-28 elever), elever med svært ulik innfallsvinkel. Er man heldig kan skolen ha prioritert å gi timene delingstime-status , noe som kan gi to lærere med på opplegget. Eller så er man kanskje så "heldig" at det er en elev i klassen som trenger ekstra oppfølging, slik at det er en assistent med på gjennomføringen. Og han kan jo da i tillegg til å følge opp opplegget hjelpe til med å holde oversikt på resten av opplegget. Undervisningen foregår oftest ikke jevnlig, men snarere som en temadag eller løse enkelttimer. Den lokale(og "gammeldage") aktivitetdagen der alle skal ut å gå tur samtidig er fortsatt gjenganger

Kortere kurs i en frivillig organisasjon (som f.eks.speideren eller turistforeningens ungdomsgruppe): Noen fellesnevner finnes ikke, men det vil ofte handle om kortere kurs eller turer innenfor tildels svært ulike tema. Gruppen er ofte svært sammensatt, alt fra erfarne til uerfarne deltakere. De ansvarlige er ofte flinke, men er oftest i en alder der erfaringen enda er helt i støpeskjeen. Samtidig som de er i en aldersgruppe der refleksjon over sikkerhet ofte er svært "uferdig" og troen på egen kunnskap stor. Gruppestørrelser, erfaring og turopplegg åpner for at mange hendelser kan oppstå.

Samlet sett skulle dette tydeliggjøre at undervisning i det enkle friluftslivet ikke nødvendigvis er noen enkel undervisningsform, ut fra de arbeidsrammer en ofte har idag. Men derimot er en undervisningsform som krever at en mestrer de rette håndgrepene. Det er derfor svært viktig at vi klarer å bevisstgjøre våre ulike kursdeltakere/studentene i hvordan de kan gjennomføre den grunnleggende opplæringen på en trygg måte. Opplegg der de til en hver tid har oversikten over hva de gjør og har etablert gode rutiner for hvordan de ulike opplegg kan gjennomføres.

Hvorfor er virkeligheten slik den er

Det ligger utenfor rammene til dette innlegget å gi dette temaet en bred vurdering. Det er likevel noen momenter som vil være interessante å vurdere i forhold til temaet sikkerhet.

La oss starte med å kaste et raskt blikk mot sikkerhetsdebatten og hvor denne synes å være rettet:

Bildet som i grove trekk tegner seg (fra media og div.andre aktørers side) er et friluftsliv som foregår på arenaen for de mer krevende former for friluftsliv (les ev.farligere). Det vil si et friluftsliv for et fåtall og et friluftsliv som i liten grad omhandler mye av den grunnleggende opplæring og undervisning som foregår. I svært liten grad har sikkerhetsdebatten vært rettet mot hvordan man i organiserte former utfører og gjennomfører det enkle friluftslivet i skog og mark. Og hvordan ulike kurser og undervisningsopplegg i dette utføres. I den grad det enkle friluftslivet omtales er det stort sett når det er ulykker tilknyttet vann (bading, kano, båtbruk) eller når en jeger eller bærplukker har gått seg vill. Dette kommer neppe av at det er så selvsagt at ulike undervisningsopplegg gjennomføres på en slik måte at vi ivaretar sikkerheten godt, og at det er så gode rammevilkår å arbeide utfra at en tilfredsstillende sikkerhet er lett å ivareta. Snarere fordi det er enklere og mer spennende å snakke om mer spesielle og krevende aktiviteter, der vi kan diskutere om sikkerheten ligger i den eller den måten å utforme en sikringskjede/ om vi sier stopp der eller der, eller om det er den eller den måten å bygge opp kurset på som utgjør den beste metoden for ivaretaging av og bevisstgjøring omkring sikkerhet.

Friluftslivet har fått en plass i skolen både som arbeidsmetode og som fag. (L-97) Men vi ser at bakgrunn og erfaringer hos lærerne er svært ulike. Det er og en del grelle eksempler på ulykker med elever som kunne og burde ha vært unngått. Uten å trekke fram noen spesielle tilfeller kan vi ane konturene av at ansvarlig lærer enten ikke har hatt et tilstrekkelig ferdighetsnivå, eller ikke har fulgt dette opp gjennom klare nok rutiner og prosedyrer. Det er nærliggende å spørre om dette har sammenheng med den utdanningen som den enkelte lærer har fått i friluftsliv.

Ser vi f.eks på deler av kroppsøvlingslærer-utdanningen består undervisningen i friluftsliv av en eller annen grunn svært ofte av to turer, en på høst og en på vinter. Svært ofte benyttes fjell som naturområde såvel sommer som vinter, ev. kano sommerstid. Vinterstid er det vinterfriluftsliv i fjellet med overnatting i snøhule, undervisning i kart og kompass og noe om snøskred som er gjengangeren. Vi snakker m.a.o. om at en stor del av undervisningen som gjøres i friluftsliv utføres innen en gren av friluftslivet som forutsetter at studentene opparbeider en relativt stor kunnskapsmengde og egenferdighet dersom de selv skal utføre liknende opplegg med elever.

Samtidig har disse emnene få timer i læreplanen. Spørsmålet som melder seg er hvor stor overføringsverdi denne vektleggingen av tema egentlig har og hva det er som styrer vektleggingen/valget av tema?

Burde helt andre tema vært vektlagt, tema som det ville ha vært langt mer sannsynlig at en seinere kunne utføre med f.eks. en skoleklasse. Dette var kun ett eksempel, vi kunne helt sikkert ha valgt andre. Spørsmålet er om de undervisningsformene som vektlegges er realistiske å overføre til en skoleklasse med 27 elever uten annet enn helt grunnleggende utstyr for å utøve selv den enkleste form for friluftsliv. Samt hva det er som styrer valget av de enkelte opplegg. Er de styrt av gamle vaner, og vedtatte forestillinger om emner en skal gjennom? Eller av bevisste valg?

Hvordan kan sikkerheten ivaretaes i undervisning i det enkle friluftslivet

Klargjøring av formålet med undervisningen

I mange av de opplegg som utføres kan det være vanskelig å finne noen klar og tilsynelatende fornuftig målsetning som bygger på et avklart forhold til hva som skal læres og oppleves. Det blir lett en aktivitet for aktivitetens egen skyld. Det blir en aktivitetsdag der vi skal gå på tur, men ikke så mye annet. Et opplegg der oversikten lett mistes, og elevene i liten grad møter spenning og variasjon som kan gi alle noe. Det klassiske bildet er turen til nærmeste fjelltopp eller skidagen med valgfri turlengde (på lang rekke). En avklaring av et faglig innhold gjør det lettere å ta klare valg m.h.t. organiseringsform, som igjen gjør det lettere å holde oversikten over aktiviteten som foregår.

Hvordan kan jeg forberede et opplegg som ivaretar sikkerheten tilfredsstillende?

- Det første jeg må spørre meg om er hvilke faremomenter ligger det i den aktiviteten/ det opplegget som skal utføres?
- Dernest hvordan forholder jeg meg for å minimere de reelle farer som finnes. Hvordan forholder jeg meg for å ha oversikt over og kontroll med de faremomenter opplegget mitt innebærer?
- Hvilken aktivitetsform og organisering velger jeg for å holde oversikten og kontrollen?
- Hvilke vanlige og klare rutiner må vi ha, og hvordan får vi elevene til å forstå og forholde seg til disse.

- Hvordan holder jeg gruppa samlet, enten den nå er stor eller liten? Har vi faste samlingspunkter, holder vi sammen i smågrupper, skal jeg telle hele veien?

I seiling er det vanlig å snakke om sjøklar båt og sjøklart mannskap som grunnleggende forutsetninger for det opplegget man skal foreta. Oversatt til det enkle friluftslivet vi nå snakker om skulle sjøklar båt bety at det utstyret vi baserer undervisningen vår på må være egnet for de påkjenninger/situasjoner vi kommer til å utsette det for. Dersom det ikke gjør det må vi velge et annet opplegg/ en annen bruk av utstyret. Sjøklart mannskap betyr at de elevene vi skal ha med på opplegget har nødvendige forutsetninger for å kunne gjennomføre opplegget på en sikker måte. Dette betyr og at vi har gjennomført en tilstrekkelig god progresjon mot det opplegget vi skal gjennomføre slik at elevene har bygd opp tilstrekkelige ferdigheter til å håndtere utfordringene de møter.

Samtidig som vi skal ivareta sikkerheten ønsker vi å skape spenning og utfordring. Dette er vanskeligere å gjøre i det enkle friluftslivet der vi ofte har store og sammensatte grupper, og deltakere med et lavt ferdighets og erfaringsnivå. Men vi kan "styre" mye gjennom:

- Områdevalg- Ved å velge et område som ivaretar de momenter vi vil fokusere på.
- Organiseringsform
- Klare avtaler og normsett.

En klassisk tabbe som ofte skjer er de situasjonene der vi ikke oppdager at en har tatt en beslutning som innebærer fare. En er ikke oppmerksomme på den situasjonen som er i ferd med å oppstå. Vi "identifiserer" ikke faremomentet, og blir dermed ikke i stand til forebygge eller avverge situasjonen. Av erfaring lærer heldigvis de fleste av oss, og vi lærer oss til å unngå de verste situasjonene. Men erfaringen kan i enkelte tilfeller bli langt mer dyrkjøpt enn ønskelig.

Eksempel på gjennomføring av opplegg med innføring i bålbruk.

Som eksempel på et opplegg tar vi for oss innføring i bål og bålbruk for en 6 klasse med 24 elever.

Formål: lære å lage og bruke bål på en trygg måte. Ønsker å skape aktivitet og bruker derfor

mange smågrupper.- 5 grupper à 5 elever. Hver gruppe lager sin bål plass og har ansvar for å samle sin ved.

Organiseringsform: Hver gruppe tildeles sin bål plass på et avgrensa område hvor læreren ser alt (kontroll og oversikt). Stedvalg: trygt, oversiktlig, "ildsikkert". Vi bruker et lite bål, hvor vi har kontroll over flammer (småved). Gruppen lager til bål plassen, samler veden de trenger og gjør allt klart til tenning av bålet før de får lov til å fyre opp (kontroll og oversikt, samt sørge for at alle deltar). Når bålet er tent vil det ofte være fare for splittelse, det blir mer spennende med de andres bål. For å forebygge dette må vi ha en aktivitet som samler den enkelte gruppa. Vi velger matlaging på bålet. Dette fører til at alle blir med, dessuten må gruppa sørge for at de har nok ved dersom det skal bli noe mat. Dette fremmer også viktigheten av riktig båltype, riktig ved og riktig fyring dersom det skal bli et resultat. Ved å gjennomføre slike enkle opplegg der vi har tenkt gjennom hva vi vil og hva som kan skje har vi overblikk over opplegget samtidig som vi kan legge til rette for oppleveling og spenning.

Hvordan sikre at studentene blir istand til å ivareta sikkerheten tilfredsstillende

Det viktigste en gjør i grunnleggende opplæring i friluftsliv er å få elevene til å føle seg trygge i naturen, og opparbeide gode og grunnleggende ferdselsnormer. Er vi er flinke nok til å rette fokus mot dette gjennom de opplegg vi utfører? Eller blir det lett til at vi glemmer bort en del viktige elementer og tar de som selvsagte, og heller lager mer spennende undervisningsopplegg for studentene våre der vi drar til steder og gjør ting som i liten grad kan sies å gi den nødvendige overføringsverdi og bevisstgjøring omkring hvordan vi gjennomfører opplæring i det enkle friluftslivet på en god og sikker måte (som selvfølgelig og kan og bør være spennende).

Grunnleggende sikkerhetstenking og opplæring må være sentrale i enhver undervisningssituasjon vi bedriver. Den må ikke uten videre taes for gitt, slik at en i steden konsentrerer seg om andre og mer "spennende" felt.

Det neste spørsmål som alltid må vurderes når undervisning i ulike kurs og studiesammenhenger skal utføres (enten det er undervisning vi selv utfører med studenter eller det er undervisning våre studenter igjen skal utføre) er hvorvidt de undervisningsformer som velges er egnet til fremme sikkerhetstenking på en slik måte vi tror den best kan (og bør) fremmes på. Og kanskje like viktig: For hvilke grupper vil den sikkerhetsopplæringen/bevisstgjøringen som brukes ha relevans? - For alle grupper/aktivitetsformer, eller kun for noen- og i så fall hvem? Og ikke

minst har det området som velges relevans i forhold til overføringsverdi til de undervisningsopplegg våre studenter/kursdeltakere selv skal utføre.

I undervisningen skal vi altså skape:

- Gode forbilder

- Opplegg med realistisk overføringsverdi

- Refleksjon og bevissthet om de sikkerhets/faremomenter som finnes i de enkelte undervisningssituasjoner.

Vi vet det at vi oftest underviser på den måten vi selv har blitt undervist. Den undervisningsform vi vektlegger blir dermed også ført videre i andre undervisningsformer. Det samme vil gjelde normen for hvordan opplæring i friluftsliv skal foregå. Det vil derfor være svært viktig at en skaper refleksjon over hva som ligger til grunn for de undervisningsopplegg en velger. Egne preferanser og lyster? En videreføring av det vi selv har blitt opplært til? Eller forhåpentligvis klare og selvstendige valg bygget på pedagogisk refleksjon og god erfaring innen emnet.

Videre må en vektlegge tema som våre studenter vil møte i den praktiske arbeidssituasjonen de skal ut i slik at de har tilstrekkelige ferdigheter for de krav de vil møte. Det er stor forskjell på å undervise og ha oversikt over 8 og 25 elever. (Dette betyr selvsagt ikke at vi ikke skal jobbe for mer ideelle gruppestørrelser.) Vi må og sørge for at temaene gis tilstrekkelig dybde, framfor å flakke over en masse emner.

Sentralt i mye av arbeidet som har vært gjort med studenter/ i kurssammenheng er troen på at de situasjoner og "møter" vi gjør underveis skal gi oss erfaring og refleksjon som siden vil ha overføringsverdi til andre arbeidsformer/gruppestørrelser. Det vil da alltid være berettiget å spørre om de gjør det i den grad vi har tenkt, eller om vi burde valgt andre arbeidsmetoder.

Hvordan kan vi arbeide for å bevisstgjøre våre studenter og kursdeltakere

Hvordan kan vi så bevisstgjøre de faremomenter og sikkerhetsnormer vi må forholde oss til når vi utfører en aktivitet?

En måte å gi overføringsverdi på i undervisningen en utfører er gjennom å hele veien eksemplifisere, trekke fram såkalte "cases". Vi - en gruppe voksne studenter skal nå ferdes fram til neste stikryss, når vi som en gruppe med voksne mennesker er på tur kan vi gjøre som vi gjør nå og organisere oss deretter, men hvordan måtte vi gjøre det samme om det nå var en 7-klasse vi hadde med oss? Eller en gruppe med speidere? Hva kunne skjedd i den situasjonen vi nå er ute i dersom det hadde vært en annen gruppe enn den vi er, hvordan kunne vi da løst situasjonen anderledes? Hvilke muligheter ville vi hatt dersom vi skulle ferdes her med en

ukyndig gruppe. Det samme kan nyttes gjennom ulike praktiske oppgaver der studentene har ansvar for å lage og gjennomføre opplegg. På denne måten kan studentene tvinges til å lære seg å ta høyde for det som kan skje. Og det som kan skje, det skjer jo som de fleste vet før eller siden. Det som kan gå galt, går galt. Å ha (det fulle og hele) overblikk over situasjonen vil derfor være det som gir størst kontroll over situasjoner som kan oppstå. Vi kan kanskje si at det er en arbeidsmetode for å finne fram til en veileders "normalprosedyrer" og bevisstgjøre hva disse skal bestå av.

Normer, prosedyrer, regler og rutiner kan bli en falsk sovepute dersom vi ikke hele tiden bevisstgjør for oss selv hvorfor vi har dem og bruker dem.

Som en oppsummering vil jeg trekke fram følgende moment:

- En må fremheve og bevisstgjøre de sikkerhetsnormer som ligger innbakt i den undervisning/ de kurs en utfører.
- En må gjennomføre undervisningsopplegg med realistisk overføringsverdi m.h.t. organiseringsform, gruppestørrelse m.m.- dvs. at vi også legger undervisningen til de naturområder våre studenter vil ha størst behov for å kunne noe om i forhold til den undervisningen de vil møte i hverdagen.
- En må være flink til å fremme det enkle friluftslivet og ikke la dette gå på bekostning av ferdse i høyfjellet, på breene, i elva, på kysten med gamle båter og andre spennende opplegg vi utfører.

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Ståle Jungstrøm

Øyvind Thomassen

Det står i speiderloven at en speider kjenner ansvar for seg selv og andre, det er en slags sikkerhets-speiderlov. Men det er ikke et primærsmål i speideren at vi ikke skal ha skadede speidere. Kommer det 20 000 speidere hjem fra tur et år og ingen er skadet, så har vi gjort noe galt. Og det er heller ikke et mål i speideren at de beste skal lede. Det er ikke et mål at turen skal være sikrest mulig, men det er et mål at flest mulig, og helst alle, skal få lov til å lede an. Og da mener jeg selvfølgelig ikke at vi skal slippe opp patruljeledere på 14 år på isbre, men i skogen og i nærmiljøet skal vi ha rimelig høy toleransegrense på hvem som får lov til å være ledere. Ståle nevnte at i speideren så er det ganske mange som tror de er verdensmestere av unge ledere, og takk og lov for at vi har dem i speideren. Speiderbevegelsen har rom for at unge ledere går på trynet en gang i blant i sitt lederskap. Vi må ta oss for å ikke ha som mål at ting skal bli best, best mulig, at det aldri skal skje noe galt.

Ståle Jungstrøm

Noe som er viktig når man tenker på skolen det er det med; "hva tør jeg å få til". Det er greit nok med ildsjeler, de som har formell utdanning eller som alltid har brent for å være ute. Men derifra til å overføre til å tro man ikke kan så mye om det her, når man likevel kanskje kan mer enn nok innenfor sitt nærmiljø, det blir et veldig viktig punkt for oss.

Ivar Mytting

Situasjonen i skoleverket er at vi *må* ha store grupper. Det er klart at du har et problem når du har få personer på mange menn. De ulykkene jeg har hatt i min karriere er knyttet til skog og mark, det er kniv og det er øks. Da ser vi at her har vi utfordringer. Det å slippe ungene til, det å gi de ansvar det er forutsetningen for at de lærer. Men hvor plasserer vi oss i forhold til det å ha oversikt, å ha kontroll. Der ligger det en utfordring som jeg opplever som et dilemma.

Tove Thunestvedt

Det er snakket mye om skole, jeg vil snakke litt om barnehage. Det som er litt paradoksalt nå er at det er kommet nye sikkerhetsforskrifter i barnehagen. Det er ei kjempeblekke, side opp og side ned med ting som ikke skal være og ting som må sikres. Og det er så sikkert at ungene omtrent ikke kan røre seg. De kan ikke en gang få stikke tunga bort i en jernstolpe om vinteren og kjenne korleis det føles når den da henger fast. Det som er utfordringen for oss som jobber med det er at vi kan vise dem hva vi kan gjøre utenfor gjerdet, for der gjelder nemlig ikke foreskriftene. Så da må vi bare lokke de med ut i skogen, for der er det ingenting som hindrer oss.

Sikkerhet og konsekvenstenkning i friluftsliv ved kysten.

Av Christian Dinger, Høgskolen i Telemark

Friluftsliv ved kysten arter seg på mange slags vis. Norges kyst er lang og forskjellige naturtyper preger de forskjellige plassene. Lokale variasjoner innbyr til forskjellig slags friluftsliv med dertil hørende uønskede hendinger. Felles for alle som driver med opplæring av eller gjennom friluftsliv, tror jeg, er at det vi driver med ikke skal koste liv og helse. På den annen side skal mestring av

utfordringer gi oss og deltakerne større handlingskompetanse. Vi ser her at det er en motsetning mellom utfordringer og krav om fullstendig sikkerhet. Jeg mener at friluftslivet som livet for øvrig ikke er eller skal være fullstendig sikkert. På den annen side er det veilederens oppgave å ivareta og skape situasjoner som skaper læring og ikke tragedier.

Identifisering av farer ved friluftsliv ved kysten

Drukning som følge av båt/ kano/ kajakkvelt.

Hypotermi som følge av opphold i kaldt vann på grunn av velt eller annet.

Drukning som følge av å skli på glatte steiner/svaberg ved for eksempel fiske.

Drukning som følge av å bli tatt av svære bølger på bratte svaberg.

Drukning under bading/svømming/lek i vannet.

Hvordan unngå situasjoner som kan føre til ulykker

Felles for de fleste ulykkesituasjoner er at de ofte kunne vært unngått hvis en hadde tatt enkle forhåndsregler.

Av dette følger at det er viktig å ta forhåndsregler og tenke i gjennom hvilke ulykker som kan skje når en skal ut på en bestemt tur.

En plan som inneholder beskrivelse og identifisering av farer, bevisstgjøring av gruppas handlingskompetanse og nivå, samt tiltak for å hindre uønskete hendinger.

Er denne ferden forsvarlig å gjennomføre med denne gruppa?

I tillegg bør planen selvfølgelig inneholde læringsmål og andre mål for turen.

Hvis planen ikke er mulig å gjennomføre, for eksempel på grunn av været, må en ha en alternativ plan som ivaretar en stor nok grad av sikkerhet.

En må lage prosedyrer som sikrer refleksjon rundt det en holder på med i starten av en tur, underveis og som oppsummering. Bevisstgjøring av farer og hvordan en håndterer risiko rundt dette. Konsekvensenkning: hva skjer hvis ...? En må lage rom til dette på en tur slik at alle kan være med, både for bevisstgjøring av handling og at deltakerne er enige eller i hvert fall samkjørte på hva som må skje ved ulike situasjoner.

Veilederen; kompetanse og ansvar

Veilederen/ læreren/ har oppgaven å lage et opplegg som passer for deltagerne. Dilemmaet om forholdet mellom utfordring/ risiko og sikkerhet ligger i bunn. Konsekvenser ved handlinger må sees og vurderes, veilederens nivå på det en skal gjøre må være høyt over det en skal gjøre. Det viktigste en veileder må vite er å vite sin egen begrensning, og legge opp tur etter dette.

Hvor høy kompetanse skal kreves av veileder, og hvem skal bestemme dette?

Må en ha kystskippersertifikatet for å ha med seg deltakere ut å åpne båter, og godkjent livredningsutdannelse for å ta med elever på fisketur?

Hvordan skal vi forholde oss til deltakere som for eksempel bruker båter etter at det "offisielle opplegget" er over? Skal vi nekte dem denne glede og utfordring?

Friluftsliv ved kysten; spesielle forhold

Båtturer i åpen båt på sjøen: båttypen, vær og sjøforholdene, rutiner om bord, redningsvest på alle, redningsprosedyrer; mann over bord, sjøveisreglene, vanntemperatur; følgebåter/flåte, oversikt over elever i egne farkoster og mulighet for å komme til unnsetning.

Fiske fra land: områdevalg; kjenne/undersøke området godt, kjenne til plasser å komme i land slik at uhellet ikke utarter seg til en ulykke, bruk av redningsvest

Bading/lek i vannkanten; bunnforholdene; svømmeferdighetene, telling; hvor mange er ute i vannet samtidig, bruk av redningsvest

Vandringer for å se på kreftene i bølgene; enkelte bølger kan bli vesentlig større enn gjennomsnittet, så det kan være forbundet med stor fare å oppsøke områder i grensen for der bølgene slår opp. Blir en tatt av bølger i opprørt hav mot klippene vil en enten drukne eller bli slått i hjel.

Veilederens og gruppens sikkerhetsarbeid

1. Planlegging:

Plan A:

bevisstgjøring av veilederens og deltagerens nivå,

identifisering av farer, og tiltak for å unngå eller omgå situasjoner som kan føre til uønskete hendelser.

bevisstgjøring av rutiner som ivaretar sikkerhet; for eksempel oppgaver som hører med til plassene om bord i åpne bruksbåter.

detaljert ferdbeskrivelse/ rutevalg med tidsbruk og læringsmål.

Plan B:

alternativ plan på grunn av været eller andre forhold
inneholder de samme momenter som plan A

Kriseplan:

Hvordan forholder vi oss hvis ulykken er ute?

Varslingsrutiner

Avtale om møteplass hvis noen skulle bli borte

Skape prosedyrer for refleksjon. Før, under og etter tur.

Før tur:

Gjennomgåelse av planene med gruppa før tur.

Samtale om mål og forventninger, skape et klima hvor sikkerhet og konsekvenstenking får rom til å utfolde seg.

Under tur:

Ved start: gjennomgåelse av at alt utstyr er med og i orden. "Klart skip"

Daglige oppsummeringer/samtaler om det vi holder på med hvor alle gis anledning til å komme med refleksjoner. Planene blir fortløpende vurdert i forhold til vær og andre forhold; områdevurderinger og vurderinger av hva vi som gruppe kan gjøre.

I situasjonen: noen situasjoner kan brukes til å bevisstgjøre hva vi holder på med, da er det viktig at vi stopper opp og tar oss tid til å fordøye disse.

Etter tur:

Oppsummering av erfaringer og ny lærdom.

Samtale om veien videre og egenaktivitet.

Et spørsmål som gjenstår er naturligvis om det vil bli ivaretatt nok grad av sikkerhet hvis en jobber slik som jeg har skissert her?

Dette kommer selvfølgelig an på kompetansen til den enkelte veileder, men jeg tror at dette er et hensiktsmessig hjelpemiddel til å ivareta bevissthet rundt de valg vi gjør når vi lager forskjellige opplegg. Fravær av bevissthet er gjerne en større risiko enn det en tror. Det går som oftest bra og det gjør at vi får en sovepute som vi ikke kan tillate oss å bruke. Det koster for mye å være tankeløs.

Til slutt vil jeg legge til at målet er ikke å unngå alle former for risiko men skape deltagere med handlingskompetanse nok til å omgå risiko ved egne vurderinger og valg av handlinger.

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Christian Dinger

Bjørn Tordsson

Forstår jeg deg rett hvis jeg forstår deg sånn at på veien for å få gode mønster, rutiner, vaner, ritualer osv., så må man gi rom for famling og øving og prøving og feiling, og kunsten er å få det til på en slik måte at det ikke blir alvorlige konsekvenser.

Kristian Dinger

Det er jo noe av hele poenget. Og i forhold til de som skal bli veiledere så må de kjenne hvor grensene sine er. Hvordan skape det, og allikevel la det være sikre situasjoner? Selvfølgelig skal en ikke finne grensene sammen med grupper, men eventuelt gjøre det på egenhånd. Man bør alltid skjelve mellom om man har med seg en gruppe eller ikke. Men jeg synest det er litt guffent å si til studenter "gjør det dere kan opp mot det vanskeligste, og gjerne alene", det er liksom et dilemma. Men jeg er veldig for at man skal prøve seg ut. Det er viktig at man finner det nivået man er på, og så gjør man saker med margin. Det er egentlig det det er snakk om i forhold til sikkerhet.

Ståle Jungstrøm

Et viktig og spennende tema er; hvor mye jeg lærer hvis det hele tiden er en som står over ryggen på meg og berger meg hvis det går riktig galt. Jeg sitter ofte med det dilemmaet at jeg synest elevene våre lærer så forbasket mye på så kort tid. De kommer så innmari lettvent til at jeg lurert av og til på hvor mye de kan. Det synest jeg er et vanskelig dilemma som jeg ikke har noe svar på, men i forhold til en sikkerhetstankegang er det mange sentrale element her.

Arne Martin Jakobsen

Det er en ting som er problematisk med kystfriluftslivet i forhold til sikkerhet. og det er at det er et element som veldig mange elever er redd for. Det er et ukjent element, vannet og havet, det er mørkt, det er djupt, det er kaldt. I tillegg er det også et moment at når det er dårlig vær på sjøen, da er det dårlig vær, og da kan du ikke gjemme deg bort. Når det er kuling på fjellet, så kan du gå ned i skogen

og drive på med et eller annet der. Når det er kuling på sjøen, så kan du ikke være på sjøen, da må du på land. Og da hjelper det ikke om du har en plan B. Langs kysten, der du ikke har noe som verner mot vind og vær, så er det vanskelig å ha en sånn plan A og plan B.

Kristian Dinger

Til en viss grad, men ofte så vil den plan B bestå i at du ikke går ut. Den består i at du er på land og driver med strandsonen, driver med ting som er knytta til natur og kultur i området. Det pleier ikke å være noe problem for ofte så har en rettmuligheter.

Nils Faarlund

Det var dette med hvordan man opptre overfor de som går i lære og skal bli mestere. Dette har vi jo en løsning på i Norske Tindeveiledere. Vi stiller store krav til erfaring før man kommer innfor. Og har man først kommet innfor, så går man ikke på kurs for å lære. Man går på kurs for å utvikle seg profesjonelt. Hva gjør vi, hvordan gjør vi det og hvorfor gjør vi det. I tillegg så vil man også etter hvert ha veilederoppgaver. Da er det alvor, da er man på dypt vann. Men man har tilgang på profesjonelle veiledere som kan gi råd og kommentere. Skal man komme noen vei så må man rett og slett stille krav til erfaring når man kommer innfor. Og da er det ikke noe problem å være sammen med den som er i læresituasjonen. Vi må bare passe på å skape situasjoner, som vi har hørt her, som ikke er livsfarlige og så kan man fomle og famle.

Bjørn Tordsson

Losene blir ikke generelle loser, men blir los på en spesiell kyststrekning og da må de kunne kyststrekninga til de grader. En los som kan en kyststrekning, han kan utrolig mye. Det er en oppgave som ikke går an å generalisere, den må knyttes direkte til området. Det samme tror jeg gjelder kysten og friluftsliv. Vi må vite hva det er for kystområde vi seiler i slik at vi ikke seiler oss opp i ei knipe. Og det innebærer jo det at når man nå arbeider i retning av å fundere på hvilke krav som skal stilles til veiledere, høvedsmenn i tradisjonelle bruksbåter, så har man tenkt å knytte det opp mot bestemte strekninger. Og da er dette ikke et veldig stort problem. Det er et stort problem når du er ukjent med forholdene, men når du kjenner forholdene så vet du hvordan du skal innrette deg. Kjenn ditt nærmiljø, da reduserer du risikoen og usikkerhet.

Børge Dahle

Det der med kystfriluftslivet synes jeg er et enormt problem. Det er det friluftslivet jeg synes er desidert vanskeligst å lære bort, når du får studenter som ikke har et forhold til - ikke har vokst opp i miljøet. Når du snakker om handlingskompetanse og basisferdigheter, så tror jeg iallfall at det som er svært viktig er at alle som drar ut i båter må kunne å ro. Jeg har fått en del kritikk på det fordi alle vil seile. Det er noe finere med det å seile enn det å ro. Så det synes jeg er et problem, det at man må kunne si at basisferdigheter det er faktisk det å kunne ro en båt. Hvis du tar ned seilet så er stort sett båtene veldig trygge. Det andre som jeg synes er vanskelig er at alle skal få forsøkt å dette på havet, og da med redningsvest. At man takler det å bli liggende i vannet, for det er ikke farlig, og man får ikke store skader av å dette på sjøen med redningsvest. Men at man da ikke får panikk, og er i stand til å handle rasjonelt. Jeg vil nok en gang påpeke dette her med å være kjent i et miljø. At kvaliteten på omgivelsene er veldig vesentlig for læring. Og det at en kan slippe studentene løs og føle at det er en trygg situasjon. Det er derfor jeg bruker en del av mine egne områder. På Hitra der vi har 4000 øyer og 8000 skjær. Da vet jeg hvor jeg kan slippe løs studenten, hva som vil hende. Hvis det er værforhold sånn og sånn så vet jeg hvor studentene vil havne. Når man er vokst opp ved kysten så har man blitt kjent med dette området, og det mener jeg er helt vesentlig når du skal slippe løs studentene og ha den tryggheten.

Ivar Mytting

Jeg følger deg på det poenget med å være kjent i et område. Men de studentene som vi da tar ut til vårt område, hvordan da gi de føringer på at de kan opptre sånn som vi ønsker det når de kommer til det som er deres område?

? (- ikke identifisert...)

Uansett hvor flinke og forberedte og pedagogiske man er, så vet jo alle sammen at ulykka skjer i løpet av brøkdelen av et sekund, og vi kan fort bli seilere på havets bunn alle sammen. Da er altså spørsmålet, skal man ha noe så konkret som en båt til assistanse?

Kristian Dinger

Vi har noen tilsvarende erfaringer. Det har ikke skjedd noen velt, men folk har vært ute i alle båtene. Veileder står på land, ser at de seiler og en båt stikker til havs. Det skjer ingenting heldigvis, båten kommer tilbake og alt er i orden men vi har fått en veldig tankevekker på hvordan å organisere det å kunne redde. Vi ville hatt en båt på land eller eventuelt at vi har en veileder ute i en båt som kan komme til unnsetning.

Børge Dahle

Når jeg driver på kysten, føler jeg meg ikke trygg dersom jeg ikke har sjarken tilgjengelig. I alle fall 90% av tida så har jeg sjarken tilgjengelig. For uansett hva som kan skje, så må jeg ha muligheten til å komme meg ut i løpet av relativt kort tid. Det gir meg en veldig stor trygghet i tillegg til at jeg da har redningsvester.

Sikkerhetstekning i forhold til vann og vassdrag.

Av Fredrik Christoffersen / Ivar Mytting

I friluftslivssammenheng har kanopadling lange tradisjoner her i landet. Kort etter århundreskiftet blei de første spantekanoer bygget her i landet. Men det var ikke før i 20 årene at det for alvor blei fart i byggingen rundt omkring i låver og kjellere. En av de første modeller het «Canadian», som var en hurtig litt rank turkano. Det var stort sett speiderbevegelsen som tok i bruk åpen kano på denne tiden. Fram til krigen ble det bygd en mengde kajaker og kanoer i spant og duk, imidlertid skapte krigen dårlig tilgang på materialer og interessen dalte. En oppgang for åpen kano fikk vi fra midten av 60 tallet, hvor støping av kanoer i

kunstmateriale foregikk nær sagt på hver skole. Dette ble brukt i friluftslivsundervisning i grunnskole og leirskolesammenheng. Speiderbevegelsen var også i denne perioden aktivt inne å utviklet kanopadling som friluftaktivitet både gjennom utdanningskurs, rutebeskrivelser etc.

Etter en periode fra midten av 80 tallet og fram til begynnelsen av 90 tallet uten særlig interesse har åpen kano igjen fått en opptur. Det er imidlertid kan se en økning mot sportspadling. Dvs en økende grad av det å sprengre grenser, spenningsøken. Også hos våre studenter merker vi en tendens mot at padleundervisningen gjerne skal ha en eksponentiell spenningsøkning etter hvert som padleferdighetene bedres. Vi prøver imidlertid å legge til grunn turpadle tradisjonen, dvs det å være underveis på tur enten flatt vann/elv. Denne måten å ferdes på vil nødvendigvis føre med seg endel begrensinger/føringer i forhold til hva vi kan og bør padle. Så et stikkord i denne sammenheng vil være opplæring med turpadling som utgangspunkt.

I forhold til naturopplevelser får en oppleve områder som ellers ville vært vanskelig tilgjengelig. En kommer nært på ulike naturtyper, plante- og dyreliv. Og hvem kan si at de naturmessige sider ved vårt land ikke ligger til rette for ferdsel med åpen kano, gjennom en rekke områder av sammenhengende kjeder bestående av småvann, tjern, elver, bekker.

Turpadling med kano åpner for helt enestående muligheter til å få kjennskap til forne kulturminner, det blir en reise gjennom områder hvor de første innbyggerne til bygda tok seg fram. Som eksempel kan nevnes området fra Tokke/Kilebygd ned mot Kragerø; her finner vi rester etter kverner, møller, veddrift, tømmerfløting, vannveier som ferdselsåre(eldre stednavn eks Bilitt, Roparnes), byggetradisjoner med tanke på veier, broer, gamle garder og husmannsplasser.

Vårt siktemål med vann og vassdrags perioden er å få studentene til å få en helhetlig opplevelse av det å ferdes med åpen kano på tur, dvs ikke bare selve det padletekniske. Videre prøver vi å legge opp vann og vassdragsperioden slik at de også føler at det å padle tur på flattvann innehar mange spennende og interessante elementer, som nevnt over. Det sikkerhetsmessige aspektet innehar selvsagt en viktig del av perioden, og det er dette jeg vil komme inn på.

Det skjer dessverre endel ulykker knyttet til bruk av kano i forbindelse med ferdsel på vann og vassdrag. Her ser dere noen eksempler fra Fareelva, Follsjø, Eikeren, på ulykker. Dette er ulykker i forbindelse med flattvanns padling og disse ulykkene vil jeg si har skjedd som følge av brudd på sikkerhetsprosedyrer/rutiner.

Så lenge det finns mennesker som oppsøker dette elementet vil det alltid være en risiko for at noe kan skje. Det vi prøver på er å få studentene til å bli beviste de faremomenter som alltid vil finnes i dette element. Videre prøver vi å innarbeide gode rutiner/prosedyrer før/under/etter tur. Gjennom en 5 ukers periode hvor kunnskap og ferdigheter innøves tilegner de seg også en handlingskompetanse som gjør dem istand til å redusere sannsynlighet for at uønskete hendinger skjer.

Hvordan skal vi håndtere risiko?

1. Bevisstgjøring av risiko og farepotensiale, konsekvenstenkning hva kan skje?
2. Prosedyrer for planlegging og handling forebygge at det uønskede skal skje, være føre var.
3. Handlingskompetanse, kunnskap og ferdigheter til å gjennomføre handling slik at vi reduserer sannsynlighet for at uønskede ting skjer.

- 1 Hva kan skje?
Hvilke faremomenter kan vi komme ut for?
 - * velt, nedkjøling kaldt vann, hypotermi, drukning.
 - * drukning; fast i veltet båt, tau, seter.
 - * skader ved synfaring; utglidning på glatte svaberg (is, lav, alger).
 - * drukning; fast i bunnen; bein låst mellom stein, nedfalte trær ,lignende
 - * skader av slag mot stein, store stein, lav vannstand.
 - * drukning; fast i vannet, kraftige formasjoner, valser, hull.

- 2 Forebygge at det uønskede skal skje, være føre var.
Planlegging på tre nivå.

På hvert nivå legges det opp til rutiner, prosedyrer som sikrer at de viktige forholdene er vurdert og at en er forberedt på handlingskonsekvensene, og at de er akseptert.

Før tur(hjemme, ferdråd.)

- * Kartstudier. lese terrengformasjoner i området omkring vassdraget, finne gjennomsnittlig fall på strekning(kan inneha terskler/fosser som ikke angis på kartet.)
 vurdere pasasjer utfra stedsnavn.
- * Rutebeskrivelser/klassifisering, annet skriftlig, muntlig informasjon.
- * Vannstandsutvikling. Utfra nedbør, vårmelting, vassdragsreguleringer.

- * Værprognoser. lokale værprognoser, fremherskende vindretninger.

Plan a (hovedplan)

Områdevurdering, hvor krevende er området, hvilke marginer har vi mht.

flatt vann

- * Beliggenhet høyfjell/lavland(temperatur i vann, på land.)
- * Åpne flater(i forhold til bølger, mulighet for ly, kunne gå langs land)
- * Ilandstigningmuligheter(i forhold til bratte klipper rett i vannet)
- * Bæring(lengde, lett/tungt framkommelighet på land)
- * Rettrettmuligheter og avbrudd undervegs som følge av endrede forhold.
- * Årstid (vanntemp, vannstand)
- * Kraftstasjon inntak; ilandstigningsted.

elv

- * Fall/vanskegrad på ulike vannstander
- * Kritiske passasjer og ufarbare (farlige)stryk.
- * Alternative avslutningspunkt/fortsettelsespunkt og atkomstmulighet

for disse.

Deltakervurdering

- * Erfaringer og ferdigheter.
- * Motivasjon psykisk og fysisk yteevne.
- * Gruppas modenhet (i forhold til mulighet for differensiering/gruppepress)
- * Bekledning(når er våtdrakt påkrevd)
- * Utstyr; båttype og tilstand(lasteevne/fribord egenskap i elv)

Etter å ha gjennomført områdevurdering og deltakervurdering sees disse opp mot hverandre. Viser det seg at det valgte området gir for små marginer i forhold til gruppes forutsetninger bør en velge et annet område.

Kontroll og gjennomgang av utstyr og bekledning.

- * Båtens tilstand, padleårenes tilstand.
- * Vester; tilpasset den enkelte. tilstrekkelig oppdrift.

- * Bekledning; «våtdrakt prinsippet» Ull innerst/vann eller vindtett utenpå
«Kle seg etter vannets temperatur.»
- * Fottøy; myke sko som muliggjør knesittende padlestilling, mer stabilitet ved bølger, man unngå å få beina fastklemt under setet ved velt.
- * Reserveklær; vannett pakket.
- * Sikkerhetsutstyr; ekstra padleåre, øsekar, slepetau, evt. kasteline.

Sikkerhetsprosedyrer og beslutningsprosess.

Grappa bør diskutere endel aspekter, grunnregler for hvordan en skal ferdes som gruppe! Dette kan kanskje virke som opplagte momenter men uten å ha reflektert over dem på forhånd har slike mønster rutiner en tendens til å smuldre bort. Det er klart en fordel og på forhånd ha avklart slike aspekt slik at dette ikke blir en kilde til konflikter i gruppen.

- * Ferdelsmønster
Avstand fra land; hvor langt klarer vi å svømme i 8 - 10 graders vann?
Kameratcano, avstand disse imellom.(NB! minimum 2 kanoer på tur)
Møteplasser, før utsatte kryssinger, runding av odder, nes.
- * Beslutningsprosess; (fordelt veilederansvar utover dagene.)
- * Vise hensyn til enkeltpersoner i gruppen m h t.
 - * Frivillig om en vil krysse vindutsatte områder/områder med bølger.
 - * Frivillig om en vil padle stryket eller ikke.

Plan B

- * alternative ruter/avslutningspunkt i forhold til tidsbruk vær/vannstand
- * alternativ rute i forhold til ødelagt kano/utstyr.
- * alternativ rute ved skade/belastningsskader.

Kriseplan. (dersom uhellet er ute/det uforutsette skjer).

- * handlingsrutiner ved velt; svømming/kameratredning/redning av båt. flattvannsredning; kano over kano.

selvberging i elv; flytestilling, svømming i elv, berging av kano, hvem gjør hva. Bør være gjennomført på forhånd i en treningssituasjon slik at en har hovedprinsippene for dette inne. En har visse prosedyrer inne som gjør at en eventuell redning vil gå raskere. En kan improvisere utfra en ett sett basismetoder slik at metoden bare tilpasses den aktuelle situasjon.

- * førstehjelpsutstyr.
- * varslingsrutiner(når hjelp utenfra søkes)

Under tur oppstart og undervegs.

Plan A vurderes ut fra forholdene ved start (vær, vannstand, etc) for eventuell overgang plan B.

før vi går på vannet:

- * sjøklar båt; evt oppdriftmidler på plass, ingen løse tau, reimer å hekte seg opp i, ekstra åre, øsekar, bagasje forsvarlig lastet i kanoen.
- * sjøklart mannskap; vest på og tilpasset, sikkerhetsregler og rutiner avtalt og kjent av alle? avgrensning av område/avtalt oppsamlingssted, signal for kommunikasjon, hvem er først og sist, avstand, kameratcano, hvem gjør hva ved velt.

flattvann

- * alltid vurdere værutvikling før utsatte kryssinger; vind/bølger/tordenvær.

elv

farvannet kjent og om nødvendig synfart:

- * alltid se farvannet til neste sikre landing.
- * alltid synfaring nedenfra og opp.
Padlevest skal være på uansett vær og under synfaring.
- * alltid synfaring ved tvil om farbarhet og vegvalg
- * nest siste bakevje er siste bakevje!

under vegs:

kontinuerlig (re) vurdering av (gjeldende) turplan (daglig oppsummering/plan neste dag)

- * farvann og vannføring
- * framdrift og tidsbruk.
- * stemning i gruppa (tilstand og motivasjon)
- * utvikling av vær og vannstand

i situasjonen.

vurdering av konsekvenser som ligger i de valg som tas (eks vi får folk på land men kanoen kan bli skadet); bekreftelse som gjør valget bevisst og villet.

flattvann

- * hvordan er det å svømme inn til land; strøm, vind.

elv

- * hvor seriøs blir velt/svømming.
- * bunnforhold på stedet(sprengstein i elva fordrer bæring)
- * kan flere enn leder unnsette/kameratredde
- * har vi utstyr og kompetanse i bruk av utstyr til kameratredning
- * sikringsbåt på plass(redningsbåt båret rundt og på plass/padlet)
- * tilstrekkelig avstand til siste landing.
- * evt sikringspost med back up på plass (der vi må ha i land person/båt

før siste landing.

deltakere

- * er vegvalget vurdert, er veivalget kjent av begge, er konsekvenser kalkulert.
- * har deltagerne forutsetninger for å ta ansvar(evne til å gjøre selvstendige vurderinger?)
- * er deltakerne disiplinerte (vilje til å være konsekvente m h t atferd - å avstå, ikke gi etter for gruppepress)?
- * er det tilstrekkelig erfaring (har svømt stryk, blitt reddet med kasteline)
- * er det tilstrekkelig kompetanse til å redde (kamerater, båt, bruk av kasteline)
- * er det toleranse i gruppa for å ta konsekvensen (vått, kaldt, tap av utstyr, avbrutt tur.

Er den aktuelle passasje/stryk vurdert og funnet akseptert, kan det padles. Hvis ikke skal det bæres.

Er risikoen akseptabel etter leders vurdering, kan det åpnes for differensiering.

- * padles uten bagasje.
- * padles av de som har (evne) vilje.

etter ferd.

Oppsummering i etterkant; drøfting av ulike situasjoner av sikkerhetsmessig, pedagogisk art som oppstod underveis. Dette for å trekke lærdom av andres erfaringer. På en slik måte bygge seg opp en erfaringsbank som kan øke ens handlingskompetanse.

3. Kunnskaper og ferdigheter som inngår i handlingskompetansen.

generelt:

Kunnskap om risikofeller, skadepotensiale, sikringsmetoder, redningsmetoder og førstehjelp.

spesielt:

Flatt vann

- * vind og bølger; vurdere farvann m h t til lende, skiftende værforhold.
- * kunne laste en kano hensiktsmessig i forhold til vind/bølger.
- * padleferdighet, vurdering av farbarhet og fare i veivalgene.
- * planleggingsferdighet; realistiske vurderinger av krav i område/aktivitet, konsekvensanalyser, gode ferdselsmønster, beslutningsprosess og sikkerhetsrutiner.
- * vurdere og iverksette sikringstiltak.

Redning

- * Ilandføring av livløs person
- * Gjennomføre kano over kano redning.
- * Kunne tømme en ilandført kano i strandsonen.

Elv

- * lese elva; vurdere farbarhet utfra kart og på blick

Redning

- * redde svømmer med kasteline.
- * ilandføring av kano(kasteline, slepetau.)

Denne kanskje detaljstyrte planleggingen er ment som et mulig instrument en kan jobbe utfra. Den er ikke ment å skulle følges slavisk men ment som et redskap til sikkerhetsenkning, konsekvensenkning innenfor området vann og vassdrag. Den er ei heller en ferdig smørbrøddliste men et utgangspunkt en kan utvide og komplettere etter hvert som nye erfaringer gjøres.

Hva skal vi lære studentene?

Vi setter selv studentene i etterkant til å sette opp hva de mener er momenter de skal lære. På denne måten må de tenke gjennom og bevisstgjøre hva som er viktig og hva de mener bør forventes av dem etter endt periode.

I starten av perioden har vi en presentasjon av hver enkelt sine kunnskaper, erfaringer. Endel av studentene sier at de har endel, noe erfaring, men det viser seg gang på gang at når vi starter opp padlingen må vi begynne å bygge opp et grunnfundament av basisferdigheter.

I og med at vi starte med de grunnleggende momenter må en være realistisk m h t hvor langt en kan nå i løpet av perioden. Vi bruker derfor god tid på progresjonen i opplegget slik at de får en forståelse for hvor viktig de grunnleggende basisferdigheter er. En annen viktig side ved å tydeliggjøre progresjonen og vektlekkingen av de ulike momenter, er at studentene tar med seg undervisningsoppleggene, og bruker dem når de står med grupper på egenhand. I denne forbindelse er det også viktig at vi som lærere er bevisst hvilke verdier og holdninger vi overfører til studentene eks. bæring er en naturlig del av padling, alltid synfare hvis ukjent farvann.

Gjennom vann og vassdragsperioden mener jeg at studentene er kompetente til å vurdere risiko i forhold til flattvann og strømmende elv. De har selv satt opp de krav de mener elementet krever av oss og har dermed fått bevisstgjort viktige aspekt.

Hvordan overføre dette til andre som driver med kano padling innen friluftslivsundervisningen?

For det første bør studentene på forhånd sette seg ned i grupper og få god tid til turplanleggingen (ferdrådet) slik at de er forberedt på hva som kan vente dem. Turplanlegging er også med på å bygge opp forventninger til ferden, skape en sterkere gruppefølelse etc.

For det andre tror jeg at man må konsentrere seg om det grunnleggende, dvs. starte med det grunnleggende på flatt vann slik at man får en innføring i dette element. De fleste undervisningssteder som driver med kano har ikke stort mer enn 2 - 4 dager på dette tema. Derfor er det viktig at studentene får et grunnfundament innen flattvannspadling. Dvs tar for seg de nevnte prinsipper; bevisstgjøring av risiko, prosedyrer for planlegging og handling, handlingskompetanse. Det er jo også dette som er det mest relevante seinere i jobbsammenheng. I tillegg som tidligere nevnt tror jeg det er viktig å fokusere også på andre element innen turpadling naturkunnskap, kulturkjennskap.

Et viktig begrep for å ferdes på en sikker måte vil fremdeles være «sunn fornuft». Dette er ikke tegn på redsel eller feighet. «Fornuft» er tilfredstillelsen av å takle alle situasjoner.

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Fredrik Christoffersen

Ståle Jungstrøm

Når vi har våre studenter med oss kan vi snakke om på forhånd at når vi skal ha kanoopplæring så skal vi holde oss nær til land osv. Så hender det at eg sier i startfasen at vi tar et kvarter med oppvarming. Vi er på et avgrensa område og alt er greit, men hva skjer. Jo, i løpet av tre minutt så er i alle fall en tredjedel midt på vannet, det slår ikke feil. Det er et eller annet rart der med kano og sikkerhet. Det ene er at alle synest de kan padle, og det andre er at sikkerhetsreglene som burde være så elementære brytes til gangs. Og spørsmålet er; hvorfor i all verden skjer det? Kano er så å si inne i hver skole, det er i alle fall min erfaring. Men allikevel så skjer det veldig mye rart, og det er tydelig at det er veldig store hull i sikkerhetstankegangen som må ligge et eller annet sted. Men det er klart at som Fredrik sier at snakker man om fem ukers periode, så er det viktig å tenke overføring til hva vi holder på med daglig og hvor vi befinner oss. Hva er flatt vann og hva er elv. Elv er elv, det er det samme som å si at fjell er fjell. I elv så blir det forskjell på type flod, rolig strømmende vann og hvitt vann. Det er to hvitt forskjellige ting.

Sølve Sandbø:

Tenkte å nevne at en av FRIFOS medlemsorganisasjoner, Norges Padleforbund, har en ganske omfattende sikkerhetsdebatt, særlig på havpadlesiden for øyeblikket, og de jobber for tiden med å utvikle kurs for havpadling, hva kursene skal inneholde. De diskuterer også hvilke krav som skal tilfredsstilles av instruktørene på disse kursene. Storbritannia har en ti trinns utdannelsesstige, der man blir kvalifisert for ulike varianter og får lov til å drive med stadig mer etterhvert som du stiger opp på denne stigen. Dette er kanskje det mest komplekse utdannelsessystemet som jeg kjenner til, og som padleinstitusjoner har... Padleforbundet har sikkerhetsdebatt også gående på sine hjemmesider på Internett.

Ståle Ljungström:

Det er en grunn til at en del har valgt å bruke kano, og det er jo hva det er som finnes som et godt instrument med ulike utnyttelsesmål til naturopplevelse. Et redskap som gir oss naturkontakt. Det er klart at vi vil alle ha preferanser, men den diskusjonen om kano og kajakk- den er mange år for sein.... Så er det dette med sikkerhet - kanosikkerhet, kajakksikkerhet, bruksbåt. Hvilken er sikker som hva? Som alt annet så er det da med hvilken sammenheng vi putter det inn i. Mye kan være sikkert, hvis det er en skikkelig opplæringsbakgrunn. En bruksbåt er ikke sikker, hvis vi ikke bruker den på rette måten. En kano er ikke det samme, en kajakk er ikke det samme. Ut fra en sånn diskusjon, synes jeg ikke det går an å si at 'den er sikker - den er ikke sikker'. Alt henger sammen med hvilken sammenheng du putter det inn i, og hvordan vi bruker det. Der ligger essensen, og det savner jeg litt i diskusjonen her, det har blitt litt mye kano, ikke kano i forhold til kano og sikkerhet.

L-97, sikkerhet og undervisning i friluftsliv

Av Geir Grimeland, Norges Idrettshøgskole

Kompetanse, sikkerhet og økonomi.

L- 97 gir teoretisk sett stort spillerom for gjennomføring av undervisning i natur og miljø- fag og friluftsliv. Mye av dette vil også kunne gjennomføres i praksis, men det er slik jeg ser det visse forutsetninger som må oppfylles før man er sikret en god undervisning. Når den nye læreplanen ikke bare gir rom, men også stiller krav kan det være på sin plass å rette søkelyset mot hvordan forutsetninger som kompetanse og økonomi kan virke inn på sikkerhetsnivået i undervisningen.

På seminaret i Bø skisserte jeg helt kort opp Melvold Ungdomsskole som eksempel på hvordan en skole har jobbet med friluftsliv på 1990- tallet. Dette eksempelet har jeg avslutningsvis prøvd å gjengi.

I det følgende vil jeg belyse og drøfte forhold vedrørende kompetanse, sikkerhet og økonomi, men først skal vi helt kort se på noe av det L-97 anbefaler og

pålegger oss å gjennomføre av undervisning i friluftsliv knyttet til kroppsøvfagsfaget.

L-97's anbefalinger og pålegg.

I L-97 er det angitt en tredelt utvikling fra 1.-10. klasse.

Småskulesteget 1.-4. klasse	Nærmiljø, natur
Mellomsteget 5.-7. klasse	Ut i naturen
Ungdomssteget 8.- 10. klasse	Friluftsliv

(L-97, s.265).

Det er verdt å merke seg at betegnelsen ”friluftsliv” ikke blir benyttet før på ungdomstrinnet; 8.-10. Klasse.

Fagområdet som ender opp med friluftsliv på ungdomstrinnet er ett av fire hovedområder innenfor kroppsøving. Sammenlignet med andre fagområdet eller emner innenfor et fag vil det si en relativt høy prioritering, teknisk sett i timefordeling. Det mangler heller ikke på visjoner, men hvordan ser det ut når det kommer til gjennomføring?

På småskoletrinnet legges det vekt på aktivitet i nærmiljøet. Ski, skøyter og orientering er vektlagt. Elevene skal ut til alle årstider og *”stimulere sanser ved å oppleve naturen i all slags vær”*(L-97, s.268). De skal også få kjennskap til allemannsretten. Ski og skøyter er ikke noe absolutte krav, men det anbefales *”der det er mogleg”*.

Undervisningen på mellomtrinnet innebærer noe lengre opphold i naturen og elevene skal erfare hva vær, klær, matlaging og utstyr har å si når vi er ute til ulike årstider.

I 6. og 7. klasse skal undervisningen gå lenger enn rammene for en dagstur:

”I opplæringa skal elevane

-vere med på minst ein overnattingstur, til dømes i telt. lavvo, gapahuk, om hausten/våren og få praktisk røynsle med val av leirplass, bål og enkel matlaging, førstehjelp, val av klede og anna turutstyr.

- gjennom leirskule eller på andre måtar få røynsle med å vere ute i naturen. I 6. klasse eller om hausten/vinteren i 7. klasse”.(L-97, s. 271).

På ungdomstrinnet øker kravene betydelig. Man går fra å benytte nærmiljøet til å trekke fram ulike naturtyper der undervisningen skal finne sted. Eleven skal få erfaring med turer på barmark og snø og de skal lære livberging i vann.

I 9. klasse skal eleven på overnattingstur i naturmiljø og de skal beherske orientering i terreng ved hjelp av turkart.

Vinterfjellet vektlegges i undervisningen på 10. trinn:

”I opplæringa skal elevane

-få røynsle med å vere ute om vinteren

- få høve til opplevingar som kan vere både spennande og utfordrande

- lære om faktorar som kan løyse ut snøskred og om livberging i samanheng med snøskred

- øve seg i å lage naudbivuakk og levegg”.

(L-97, s. 274-275).

I det følgende vil jeg prøve å problematisere L-97 sine anbefalinger og pålegg knyttet til kompetanse, sikkerhet og økonomi.

Kompetanse

Kompetansespørsmålet blir stilt på bakgrunn av de krav som stilles i L-97 til undervisningen. Dette vil da naturlig måtte sees opp imot den utdannelsen som kreves for å kunne ta ansvar for undervisning i friluftsliv. Som relevant for dette kommenteres også helt kort ulike etterutdanningskurs for å oppdatere lærere.

Spørsmål vedrørende den enkelte lærers kompetanse er vanskelig og ømtålige. En person kan ha realkompetanse som følge av egenerfaring og virksomhet på frivillig basis, en annen kan være formelt skolert uten å være egnet til å undervise i friluftsliv.

Sikkerhetsnivået på undervisningen vil ha direkte sammenheng med kompetanse, og da menes reell kompetanse. Men det er dessverre slik at den formelle kompetansen er lettere å vurdere for dem som ansetter folk i lærerstillinger. I et slikt perspektiv vil det da være svært sentralt at det er nøye samsvar mellom reell og formell kompetanse.

De utdanningsinstitusjoner som har fordypning i friluftsliv som NIH og HiT Bø vil etter alt å dømme gå tilstrekkelig i dybden til å gi studentene både en reell og en formell kompetanse. Det er naturligvis avhengig av at man klarer å ivareta lærerrollens perspektiv gjennom hele utdannelsen.

I grunnskolen er friluftsliv primært knyttet til kroppsøving. En lærer som kan undervise i kroppsøving vil formelt sett også være kvalifisert til å undervise i friluftsliv. Omfanget av friluftsliv i en slik utdanning vil imidlertid variere mye og kompetansen vil variere deretter. Eksempel: Fra høsten 1998 starter de opp en ny lærerutdanning på Høgskolen i Oslo hvor man bl.a. kan velge et kurs på 5 vektall i kroppsøving, friluftsliv inngår. Man kan også velge et 20 vektalls-kurs i kroppsøving hvor friluftsliv får bredere plass. I begge tilfeller er du formelt kvalifisert til å undervise i friluftsliv på tross av ulik grad av fordypning.

Dette gjelder nye studenter som gjennomfører sin utdanning. Et annet spørsmål er alle de eksisterende lærerne som må oppgraderes for å dekke kravene fra L-97. Det mest vanlige er kort-kurs med et svært begrenset innhold. Høgskolen i Oslo tilbyr 1-2 dagers kurs i friluftsliv, NIH gjennomfører korte kurs gjerne bare på noen timer en dag i nærmiljøet rundt Sognsvann. De ulike kommunene arrangerer også generelle kurs i kroppsøving hvor friluftsliv ofte er en del av innholdet, men det er gjerne begrenset til en dag. Det var for øvrig oppløftende å høre på seminaret at flere hadde mer omfattende etterutdanningstilbud enn dette, men er det likevel tilstrekkelig som det er pr. i dag? I forhold til L-97 mener jeg –nei, i forhold til lokalt tilpasset friluftsliv –nnei.

Det som imidlertid er den største begrensende faktoren for å oppgradere eksisterende lærere er ofte den enkelte skoles manglende økonomi, evt. prioritering av faget. Jmfr. L-97 vil disse kortkursene kun gi reell kompetanse til undervisning på småskoletrinnet, til nød mellomtrinnet. Kanskje det ville vært på sin plass å nivåddifferensiere skoling av lærere til småskole, mellomtrinn og ungdomstrinn?

Sikkerhet

Sikkerhet og kompetanse vil henge nøye sammen, men kompetanse til å undervise i friluftsliv strekker seg betraktelig lenger enn kun til å ivareta sikkerheten. Det å ivareta sikkerheten på en forsvarlig måte er et marginalt minstekrav, men ikke uvesentlig av den grunn. Slik jeg ser det er sikkerhet en forutsetning for å kunne utfolde seg. Man må føle seg trygg for å ha overskudd til å ferdes med glede.

Jeg ser her på sikkerhet i lys av de temaer man skal gjennomføre i følge L-97. Når man vurderer sikkerhet i undervisning i friluftsliv på ungdomstrinnet må man ha i bakhodet noen sentrale organisatoriske utfordringer læreren står overfor. I

utgangspunktet er man en lærer på en klasse. En klasse kan ha opptil 30 elever. Elevenes erfaringsbakgrunn spriker svært ofte svææææret mye. Man har i høy grad med en heterogen gruppe å gjøre. Differensiering til hver enkel sitt nivå er en stooooo utfordring. I dette ligger også at elevene har veldig ulik tilgang på godt utstyr. En del av forberedelsene til turen må derfor omfatte klargjøring av fellesutstyr og individuelt utstyr.

Et annet spørsmål er det øvrige livet på skolen. En skole består ofte av mange lærere med mange ulike erfaringer og faglige og pedagogiske kjepphester. Lærere som har friluftsliv må leve og virke i dette mangfoldige fellesskapet. Dette medfører ofte lang, målrettet og taktisk jobbing for å få gehør. Det store spørsmålet er frigjøring av tid og penger, og som det da gjerne blir oppfattet; på bekostning av andre fagområder. Alle disse forholdene kan medføre at undervisningen i friluftsliv blir veldig tilfeldig med lite kontinuitet og manglende langsiktig planlegging. Det vil igjen virke inn på bevissthetsnivå og sikkerhet.

Når det stilles krav helt fra småskoletrinnet til undervisning ute “-i all slags vær, til ulike årstider”, stilles vi umiddelbart ovenfor spørsmål vedrørende sikkerhet. En lærer kan ha opptil 30 elever med ulike behov og ferdigheter. Nedkjølingproblematikk kan bli aktuelt.

Elevene skal kunne orientere etter turkart. Elevene på 9. trinn skal kunne følge kompasskurs, og dersom dette legges til en situasjon hvor behovet er reelt skal undervisningen være svært godt lagt opp for å ta vare på sikkerheten.

Siste året på ungdomstrinnet skal man innom vinterfjell og skredproblematikk. Det burde være unødvendig å påpeke behovet for lærerens kompetanse og vurderingsevne i forbindelse med slik undervisning. Min erfaring er at elever på ungdomstrinnet har nok med å mestre vinterfriluftsliv i skogen. Bruk av nærmiljøet vil da for de fleste skoler være mer verdifullt enn å dra langt for å komme til fjells. Ferdslen i fjellet hører naturligvis hjemme i norsk friluftslivstradisjon, men det er ikke sikkert at skolen, med så store grupper, krevende arbeidsforhold og begrensede ressurser er den rette arena for møte med fjellet. For en skole med naturlig tilhørighet vil det sannsynligvis fortone seg annerledes enn en skole o Østfold, og på dette punktet i L-97 vil man måtte gjøre lokale tilpasninger.

For å ivareta høy sikkerhet er det slik jeg vurderer det store huller mellom de krav som stilles i L-97 og kravene som stilles til reelle kompetansen hos undervisningspersonalet i grunnskolen.

Konklusjonen her må bli at skolens reelle kompetansenivå må danne grunnlaget for hva som kan realiseres av L-97, og det må være tilstrekkelig ressurser til å redusere antall elever pr. lærer.

Økonomi.

Økonomi kan ha direkte innvirkning på sikkerheten. Faglærte kroppøvlingslærere er ingen garanti for sikkerheten, men et høyere bevissthetsnivå enn hos ufaglærte kan forventes. Ufaglærte er ofte midlertidig ansatt og ikke organisert i noen fagforening. Når fagforeningene legger føringer på hva man kan påta seg av ubetalt arbeid og skolen ikke har ressurser til å gi full kompensasjon, kan ufaglærte være lette å ty til. Dette kan bidra til å senke det faglige nivået på undervisningen. I tillegg vil det naturligvis være å undergrave bruk av den kompetansen man skal forvente hos en faglærer.

Økonomi vil også være en indikasjon på hvordan faget blir prioritert på den enkelte skole eller i de ulike kommuner.

Lærerorganisasjonene, Norsk lærerlag og Lærerforbundet organiserer de aller fleste lærerne i den norske grunnskolen. Deres oppgave er å se til at avtaleverk og tariffen blir overholdt av den enkelte skole i landets kommuner. Slik vi ser det er det av avgjørende betydning for friluftslivslæreres framtid at man får aksept for fagets særpreg når arbeidet skal avlønnes. I motsatt fall vil man kunne risikere:

1. Å måtte tilpasse faget til den vanlige skoledagens tidsplan og lærernes undervisningsplikt i løpet av dagen.
2. At lærere som i stor grad underviser i friluftsliv ved en skole kun får en brøkdel av sin rettmessige lønn.

Pkt. 1 innebærer at faget umulig kan ivareta sitt særpreg. For å gjennomføre undervisning i friluftsliv kreves det en organisering i større enheter enn 45- min. timer og det krever lærere som har mulighet til å være fleksible i organiseringen av sin arbeidsdag. Det krever også en skoleledelse som vet å prioritere undervisning i friluftsliv på linje med andre prioriterte områder.

Lærerorganisasjonene arbeider kontinuerlig for å få bukt med problemet nevnt i pkt. 2.

For å holde seg til tariffene innebærer dette bl.a. timebetaling på overnattingsturer. Det taes utgangspunkt i ordinær timesats så kommer et tillegg på 50% fra kl. 17.00 til kl. 20.00 og 100% i timene fra kl. 20.00-06.00. På toppen av dette skal det også betales kr. 7,50,- pr. time for ubekvem arbeidstid fra kl. 17.00-06.00. All

forberedelse som går utover ordinær arbeidstid skal også avlønnes ekstra. Dersom det er behov for privat kjøring til og fra et område før eller i løpet av undervisningen skal dette dekkes etter statens regulativ for kjøregodtgjørelse.

Enhetsskolen står sterkt i Norge, og et av de mest sentrale prinsippene er mulighet til lik skolegang uavhengig av økonomi. Dette skal gjelde både - kommune, - skole, og privat økonomi.

“-Lik rett til utdanning og opplæring for alle - uavhengig av sosial og økonomisk bakgrunn, bosted, kjønn, alder, funksjonsdyktighet eller etnisk bakgrunn.

-Sikre et felles kunnskaps-, verdi- og kulturgrunnlag i befolkningen.

-Sørge for at utdanningssystemet formidler kunnskap av høy kvalitet og relevans og bidrar til god utvikling og livskvalitet for den enkelte.

-Gi muligheter for lokal tilpasning samtidig som et felles nasjonalt kunnskaps- og verdigrunnlag blir ivaretatt...”

(St.meld. nr. 37, 1990-91).

Det er min påstand at enhetsskolen i realiteten ikke fungerer etter disse prinsippene. Mye undervisning er bl.a. avhengig av privat finansiering. I hvilken grad blir undervisningen i friluftsliv influert av dette? Skolen skal i prinsippet dekke utstyr som er påkrevd for gjennomføring av et undervisningsopplegg. All transport av elever skal være gratis dersom undervisningen er obligatorisk. Kravene som stilles til undervisning i friluftsliv kan, noe avhengig av geografisk beliggenhet representere store økonomiske utgifter. De færreste skoler i Norge har økonomi til å dekke slike utgifter. På den annen side skal den enkelte families private økonomi ikke være avgjørende for om eleven kan delta i undervisningen eller ikke.

Når eksempelvis vinterfjellet er trukket fram som en prioritert naturtype vil det medføre store ulikheter i økonomiske utlegg for ulike skoler. En “fjellnær” skole kan regne med at elevene har bedre personlig utrustning til vinterfjell enn en skole langt fra fjellet. Samtidig vil det naturligvis medføre svært ulike reisekostnader. Prinsippet skal uansett være at undervisningen ikke skal være avhengig av privat finansiering.

I L-97 blir det poengtert at skolen skal bestrebe seg på å ha et aktivt forhold til lokalmiljøet. Skolen vil naturligvis måtte være ansvarlig for pedagogisk opplegg og sikkerhet, men der det finnes frivillige organisasjoner med solid kompetanse eller med tilgang på formålstjenelig utstyr vil det kunne representere en aktuell ressurs for skolen. Et samarbeid mellom skole og lokalmiljø vil i heldigste fall

også kunne medføre individuelle initiativ etter at elevene har gått ut av grunnskolen.

I eksempelet Melvold Ungdomsskole nevnes et slikt samarbeid. I det tilfellet eier den lokale foreningen mye godt utstyr som skolen får disponere.

Eksempelet Melvold Ungdomsskole i Sørum

Det følgende er et eksempel på hvordan vi har tenkt friluftsliv på en ungdomsskole på Romerike. Jeg jobber for tiden med å få dette inn i fagplanen for kroppsøving på skolen.

Friluftsliv på Melvold Ungdomsskole.

Nordmenn har levd lenge i og av natur. Norsk identitet er nært knyttet til dette. Friluftsliv har vokst fram som viktig for å ta vare på følelsen av å være hjemme i naturen.

Friluftsliv er en del av undervisningen i kroppsøving på ungdomstrinnet. I tillegg gis det rom i L-97 for undervisning ute i friluft også i flere andre faglige sammenhenger. Ferdigheter til å ferdes skal tas vare på og videreutvikles.

Melvold Ungdomsskole tar undervisningen i friluftsliv på alvor og gir en undervisning basert på enkel, norsk friluftslivstradisjon. Det kan i korthet si å være bruk av ulike årstider til naturvennlig og sikker ferdsel. Et respektfullt møte med naturen ligger som et fundament i vår filosofi. Når man drar mange sammen på tur krever det også at vi lærer hverandre å kjenne, at vi viser respekt for hverandre og yter til fellesskapet.

Friluftsliv lærer elevene om naturverd og menneskeverd.

Det er derfor uaktuelt å ta med kassett/CD- spillere, Walkman og lignende. I alle våre undervisningsopplegg legger vi vekt på å komme nær elementene. Dette innebærer også at vi ikke bruker telt når vi overnatter ute. Vi lager ly og leir som er i tråd med den måten vi ferdes på til ulike årstider. Når vi er på kanotur benytter vi f.eks. kanoene i riggingen av leir.

Vi får med oss en bevissthet om hva som kreves av en god leir og elevene blir svært oppmerksomme på dette. De lærer mye om hvordan vi nærmer oss et naturmiljø for å sette minst mulig spor etter oss, og samtidig lage en komfortabel

leir. Det danner seg ikke "telt-klikker" og elevene trenger ikke aktivitetstilbud. Ly og leir er en del av det å ferdes på samme måte som valg og tilbereding av mat, valg og bruk av klær og utstyr.

Det følgende vil gi et bilde på hva Melvold de senere årene har etablert av undervisning i friluftsliv:

Høsttur

På høsten er det ofte gode muligheter for å sanke bær og sopp. I Østmarka ved Oslo og på Romeriksåsen har vi gode muligheter for turer med en eller to overnattinger. Naturlige læringsemner har vært;

** Ly og leir*

- Lage en god høstleir uten telt
- Sanke/ tilberede mat vi henter ute(bær og sopp)
- Lage koke og stekemuligheter ved hjelp av bål, steinovner/ varme stein/ steintakke
- Bake og steke brød ute.

** Valg og bruk av klær og utstyr*

- Til varmt, kaldt, vått, tørt vær

**Hvordan ferdes*

- Naturvett og sikkerhet
- Orientering
- Hvordan ta oss fram, til fots, sykkel.

Vintertur

På Romeriksåsen og i skogsområder enda nærmere skolen er det godt egnet for undervisning vinterstid. Vi har etablert opplegg med dagstur, en og to overnattinger. Naturlige læringsemner har vært;

** Ly og leir*

- Lage leir med gapahuk
- Lære ulike båltyper som nying og pagodebål.

- Tilberede mat på bål.

* *Valg og bruk av klær og utstyr*

- Bekledning, hvordan holde seg tørr og varm om vinteren.

* *Hvordan ferdes*

- Hvordan ferdes om vinteren? På ski, til fots.
- Orientering vinterstid.
- Naturvett og sikkerhet

Kanotur på våren

Ved Losby i Lørenskog finner vi en del av Østmarka som egner seg svært godt til å ferdes til vanns. Vi bruker området til kanotur med to overnattinger. Vi har også prøvd oss litt med kano i Leira som renner gjennom Frogner, et steinkast fra skolen. Naturlige læringsemner har vært;

* *Ly og leir*

- Rigging av kanoleir
- Bruk av enkelt kokeutstyr og tilbereding av mat.

* *Valg og bruk av klær og utstyr*

- Klargjøring av kanoer, vester, årer.
- Funksjonell og sikker bekledning til kanotur
- Valg og klargjøring av kokeapparat

* *Hvordan ferdes*

- Ferdsl med småbåt på skogsvann
- Pakking for kanotur
- Orientering langs vann og vassdrag.
- Naturvett og sikkerhet

Melvold Ungdomsskole og Frogner Friluftsförening.

Melvold Ungdomsskole har innledet et samarbeid med en lokal forening på Frogner I Sørums, Frogner Friluftsförening. Denne foreningen eier bl.a. 8 kanoer m/årer og vester og flere stormkjøkken. Alle medlemmene av foreningen disponerer dette utstyret gratis og ved å tegne medlemskap for elevene kan skolen benytte dette utstyret i undervisningssammenheng. Uten medlemskap er leien fortsatt svært rimelig. I tillegg til å gi foreningen et økonomisk grunnlag bidrar skolen til vedlikehold av utstyr. Et samarbeid til glede for begge parter.

Tre år progresjon.

En treårs- progresjon for elevene har gjerne sett slik ut:

8. klasse:

- Dagstur på vinteren. På ski eller til fots, avhengig av føre. Tema er pagodebål og enkel tilbereding av mat og drikke.
- Dagstur med kano på våren. Gruppevis tilbereding av varm mat. Bruk av stormkjøkken e.l. for å tilberede maten. Pakking for kanotur.

9. klasse:

- Tredagers vintertur, to overnattinger. Differensiert opplegg med ulik lengde fram til en basisleir. Basisleiren legges rett ved en lite koe som vi har tilgang på av sikkerhetsmessige hensyn. Overnatting i gapahuk og lavvo.

10. klasse:

- Høsten. Høsting av naturens ressurser. Bær og sopp som ingredienser i måltider underveis.

1 eller 2 overnattinger.

- Tredagers kanotur på våren. To overnattinger. Hvordan ferdes med kano på småvann.

Den siste turen fungerer også som en avslutningstur for klassen.

I forbindelse med alle turene er informasjonen til foresatte og elever svært viktig. Tid, sted og mål for turen skal presenteres. Gjerner også noe om organiseringsformen. Alle grupper avtales på forhånd. I forbindelse med kanotur etableres kanopar i god tid før avreise. To til tre kanopar går igjen sammen til en leirgruppe. Det avtales også før avreise. Det blir da mulig for elevene å koordinere utstyr og mat slik at parene og gruppa fungerer godt som enheter. Den individuelle planleggingen og gjennomføringen blir også lettere da. Det første året er gjerne informasjonen til elever og foresatte ganske detaljert med tanke på mat og utstyr, etter hvert blir mer og mer overlatt til elevenes erfaring og egen vurdering. Rekkefølgen på de ulike ferdene er derfor ikke tilfeldig. Progresjonen vil være en følge av både veiledning underveis og erfaringer elevene gjør på egenhånd. Første året florerer det gjerne med potetgull, siste året har mange med seg havregryn på eget initiativ.

Differensiering er svært sentralt i all vår undervisning i friluftsliv. Det stilles krav og elevene må ofte strekke seg litt for å utvide sitt mestringsnivå, men alle skal ha muligheten til å føle seg trygge, oppleve overskudd og ferdes med glede.

Kommentar:

Geir Grimelands innlegg var lagt som et tilbud den ene kvelden. De som deltok roste innlegget i høye toner og det ble en lang debatt. Denne er ikke tatt opp på tape og er derfor med i rapporten.

Juridiske perspektiver på ulykker i friluftsliv, sikkerhet og ansvar

Av Ivar Mytting, Norges idrettshøgskole

INNLEDNING

Hvor sikkert kan friluftsliv gjøres?

Muligheten for at det kan oppstå skader, uhell og ulykker i forbindelse med i undervisning og kurs i friluftsliv, er noe vi må leve med.

Selv en uskyldig tur i nærmiljøet kan inneholde hendelser som ender med skade på liv og helse for deltakere vi har ansvar for. Friluftslivet kan ikke gjøres *ufarlig*. Absolutt sikkerhet, forstått som fravær av risiko og full kontroll med såvel miljø som deltakere, er en situasjon som hverken er mulig og knapt nok ønskelig. En undervisningssituasjon som er tilrettelagt slik at alle farepotensialer kan kontrolleres og reguleres, kan knapt skje ute i naturen. En tur der livet til hver enkelt deltaker er regulert og kontrollert til minste detalj, ligger langt unna hva som er friluftsliv.

Sikkert nok!

Vi må heller stille spørsmålet om det er sikkert nok!

Det er vanskelig å se at vi skal avkreves å gjøre undervisningssituasjonene i friluftsliv *sikrere* enn det som preger dagliglivet og hverdagssituasjon til folk. Muligheten for det hendelige uhell må vi leve med. Skader og ulykker *bør* ikke skje, men de *kan skje* (jfr min artikkel om ulykker og holdninger..)

..men vi har ansvaret.

Men vi har et ansvar for at vi gjør det vi kan gjøre for å *forebygge* at et uhell eller ulykke skal skje (gjennom å forutse det som utgjør farene, å forberede deltakeren på det som er farlig), og til å *redusere* skadevirkningene hvis det allikevel skulle skje (bruk av sikkerhetsutstyr, forberedt kameratredning og førstehjelp).

Vi har et *moralsk* ansvar i det vi tar med deltakere på tur, enten det er i en obligatorisk sammenheng (skole) eller betalende deltakere som frivillig har gitt seg med.

Deltakerne har rett på å bli beskyttet mot urimelig risiko og påkjenning, utfordringer og krav må stå i forhold til evner og de må utstyres med forutsetninger som gjør at de kan håndtere de utfordringer de utsettes for, enten det er sikkerhetsutstyr eller prosedyrer for planlegging av og sikring i situasjonene....

DET JURIDISKE ANSVARET

Vi kan få et *juridisk* ansvar - vi kan bli trukket for domstolene og stilt til ansvar for våre handlinger.

I 1992 kom det til rettssak og dom i en sak der Oslo kommune ble tilkjent erstatningsansvar for at en skoleelev ble påført personskade under en obligatorisk fjelltur i Jotunheimen:

Skaden skjedde på veg ned fra en fjelltopp. En gruppe på 7-8 elever lå i forkant av resten av klassen, og var kommet bort fra stien i forbindelse med at de hadde lekt seg med å skli på snøflekker.

De valgte å ta en snarveg ned et bratt skrent idet de så stien lengre nede. En av kameratene løsnet ved et uhell en stein som traff medeleven i hodet. Han falt 2 -3 meter ned og ble liggende på en fjellhulle mellom 3-4 timer før ambulansehelikopteret kom til. Den 15 år gamle eleven pådro seg hodeskader som følge av ulykken.

I ettertid reiste gutten og hans pårørende erstatningskrav der påstanden var at ansvaret for ulykken lå hos skolens ledelse og lærere.

Først i Oslo Byrett og siden stadfestet i Eidsivating Lagmannsrett kom retten til at ansvaret utvilsomt lå hos skolen; skolen ved dens lærere hadde opptrådt uansvarlig -

“Det var etter lagmannsrettens syn ikke forsvarlig å tillate en del av elevene å begynne nedstigningen alene uten følge av lærer (...) det (må) være et minstekrav til kontroll at elevene holdes noenlunde samlet, slik at det ikke ville ta lang tid å få kontakt med en av lærerne hvis uhellet skulle inntreffe. Det var en feilvurdering fra først av at det ikke ble ordnet slik at en lærer gikk foran sammen med de av elevene som ønsket å holde større tempo og at en lærer gikk bak for å påse at ingen av elevene ble hengene etter. Selv om værforholdene denne dagen var meget gode og klasselæreren kjente elevene godt, var det ikke forsvarlig å gi opp de kontrollmuligheter som forelå under henvisning til at det var ønskelig å vise elevene tillit.

Lagmannsretten er enig med byretten når den uttaler at det ikke kan stilles samme krav til aktsomhet hos 15-åringene som til voksne når det gjelder å vurdere hva som kan være farlig under en fjelltur. Det er både spennende og morsomt å skli på sneflekker, og ungdommer kan fort komme på den tanke at det ikke kan være så farlig å ta en snarvei.”

(Dom av 17. desember 1992 i ankesak nr 91-02269 A, ved Eidsivating Lagmannsrett)

Gutten var elev ved Ruseløkka skole i Oslo, og Oslo kommune ble tildelt erstatningsansvar og også dømt til å betale saksomkostninger.

Merk at det her er kommunen som blir dømt, og ikke den enkelte lærer eller ansvarlige skoleleder.

Kommunen ble dømt som *arbeidsgiver*, ut fra prinsippet om objektivt ansvar (se nedenfor).

Men ved grovere tilfeller av uaktsomhet enn den her nevnte sak, kan føre til selvstendig erstatningsansvar for læreren/turlederen, og jussen åpner også for at det kan bli tatt ut påtale og ført rettssak med evt. fengselsstraff der andre er påført skade på liv og helse.

NÅR KAN VI BLI STILT TIL ANSVAR?

Muligheten av å bli holdt juridisk ansvarlig, endog dømt og straffet, ser de fleste på som en hypotetisk situasjon. Likevel er det en situasjon mange bekymrer seg for, og med en utvikling som synes å gå i retning av at flere ulykker har fått rettslig etterspill, er det grunn til å gå inn i lovverk og rettspraksis for å prøve å rydde i spørsmålet om når og på hvilken måte vi juridisk kan trekkes til ansvar.

Stilt overfor en rettssak, må vi skille mellom

- **Strafferett**

For å bli offentlig påtalt og straffet skal vi ha gjort svært grove forseelser.

Straffeansvaret bygger på subjektiv skyld - at en persons handlinger har voldt skade, og at denne handlingen er gjort med vilje eller med grov uaktsomhet, og er brudd på en skreven lov (se nedenfor).

For den som har med en gruppe ut - på tur, i undervisning, på kurs - skal det svært mye til for at et uhell eller en ulykke vil føre til tiltale og dom, og det finnes da nesten ikke rettspraksis fra slike saker.

En av de få tilfeller i nyere tid der straffeforfølgelse har vært vurdert, var etter en drukningsulykke ved Kongsberg videregående skole, der det ble levert en anmeldelse mot skolens ledelse og lærere: Tre elever som hadde fått fritak fra

en obligatorisk tur i starten av høstsemesteret på at det kolliderte med viktig fotballkamp. For å "ta igjen" turen, dro de tre seinere på høsten alene på padletur på Eikeren. Det var blitt oktober, 12 grader i vannet og det blåste kraftig. Turen endte med at kanoen veltet, og en av guttene ble liggende i sjøen og var omkommet da han ble funnet

Anmeldelsen fra guttens pårørende førte til etterforskning, men saken ble henlagt av påtalemyndighetene og kom ikke opp for domstolene.

- **Erstatningsrett.**

Saken fra Ruseløkka var en erstatningssak, der gutten og guttens pårørende krever erstatning fra den de mener å stå ansvarlig for ulykken, og der rettsapparatet brukes til å avgjøre om det er juridisk grunnlag for dette etter Skadeserstatningsloven.

Men det skal lite til før det *kan* bli reist erstatningskrav - at den som er ansvarlig for en tur får krav om å betale erstatning for skader som deltakere har lidt.

Tendensen synes å gå i retning av flere rettssaker, og endret rettspraksis. Domstolene har lettere for å ilegge erstatningsansvar for skader som skyldes det mange oppfatter som hendelige uhell.

Til nå har den vanlige oppfatningen blant folk i Norge vært, at i naturen kan du ikke gjøre alt trygt og fjerne alle faremomenter. Den som begir seg ut aksepterer på sett og vis muligheten at et uhell kan skje og at en skade kan inntreffe. Det at det nå begynner å dukke opp rettssaker også innen "vårt" livsområde, er trolig både en "smitte" fra andre samfunnsområder jfr rettssaker mot helsevesenet der vi beveger oss mot "amerikanske tilstander", og en dreining i befolkningen i forhold til aksept av at feil og uhell skjer, uten at noen må stilles til ansvar.

En annen viktig grunn er hensynet til den skadelidtes økonomiske situasjon: Studenter og skoleelever er dekket av Yrkesskadeforsikringen, dvs at det på visse vilkår ytes erstatning for skader som er påført i undervisningen, uavhengig av årsak. Disse ytelsene vil i en del tilfeller være beskjedne i forhold til de ulemper og kostnader som påføres. Det er en tendens til at rettspraksis endres til i større grad å ilegge erstatningsansvar for å heve den økonomiske kompensasjonen til et nivå som står i forhold til den situasjon den skadelidte må leve med etter skaden. Dette er spesielt uttalt der ansvaret kan plasseres hos en part som er "betalingssterk", slik som ved ulykker i skoleverket, militærtjeneste o.l.

HVA SIER LOVEN?

Som nevnt, må vi skjelle mellom straffeansvar og erstatningsansvar.

Erstatningsansvaret forutsetter at

- det er voldt skade og/eller lidt et økonomisk tap
- skadevolderens handling må være årsak til skaden
- det foreligger ansvarsgrunnlag: noen er å bebreide for den skade som er voldt, *skyldansvar*

ansvar uten skyld, *objektivt ansvar*

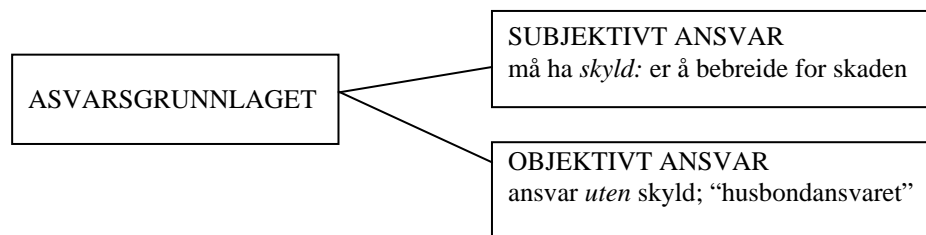
Ansvarsgrunnlag.

Den juridiske forpliktelse til å betale erstatning for den skade som er lidt, er at det foreligger et ansvarsgrunnlag.

Hovedregelen i norsk erstatningsrett er at skadevolderen må ha utvist skyld (*culpa*), må kunne bebreides, for å ha erstatningsansvar.

Dette ansvarsgrunnlaget kalles skyldansvar eller *subjektivt ansvar*.

Men i en rekke tilfeller vil en også få erstatningsansvar uten at det er utvist skyld, *objektivt ansvar*.

SUBJEKTIVT ANSVAR (skyldansvar).

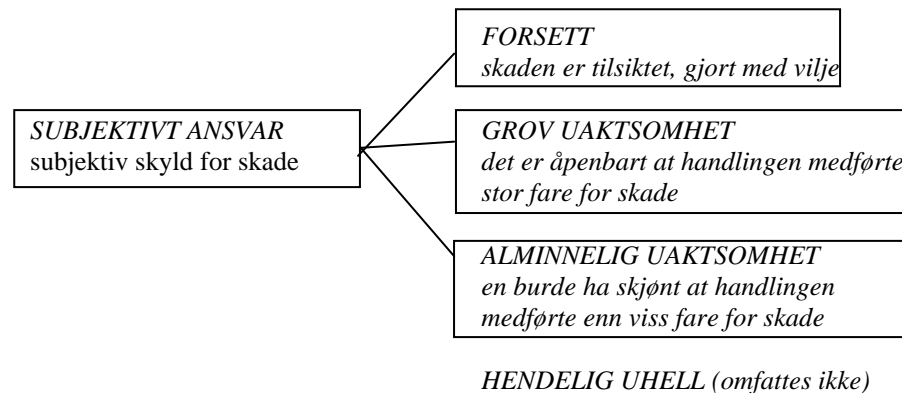
Skyldansvaret knyttes til vurderingen om noen er å bebreide for handlingen som er årsak til skaden (jfr tidligere om kravet til årsakssammenheng).

Å "bebreide" er noen som har gått ut over de krav til forsiktighet og omtanke som det er grunn til å forvente i den situasjonen skaden oppsto.

Vurdering gjøres ut fra *aktsomhetsnormer*: om du er å bebreide er om du går ut over det en normal person hadde opptrådt i sammen situasjon (*bonus pater familias* - "så aktsomt og forsvarlig som en god familiefar hadde opptrådt").

Aktsomhetsnormen er *objektiv* d v s at den ser bort fra om den som volder skaden er spesielt dyktig eller kvalifisert. Eller motsatt, om vedkommende er indisponert, trett, dum eller uerfaren. Men det tas utgangspunkt i den virksomhet som drives - vedkommendes *livsområde*; dvs yrke, fagmiljø, arbeidsmiljø o l og hva som er den normale standard for aktsomhet vurderes i forhold til den standard det er grunn til å kreve hos folk innen dette området - i vårt tilfelle lærer /turleder /instruktør/vegleder i friluftsliv.

Det vesentlige skille går mellom uaktsomhet og hendelige uhell. Som hovedregel skal det *ikke* betales erstatning for skader som har oppstått uten at det har vært utvist skyld (forsett eller uaktsomhet). Det er i denne sammenheng mindre viktig om handlingen som fører til skyld har vært begått forsettelig, grovt uaktsomt eller ved simpel (alminnelig, vanlig) uaktsomhet:

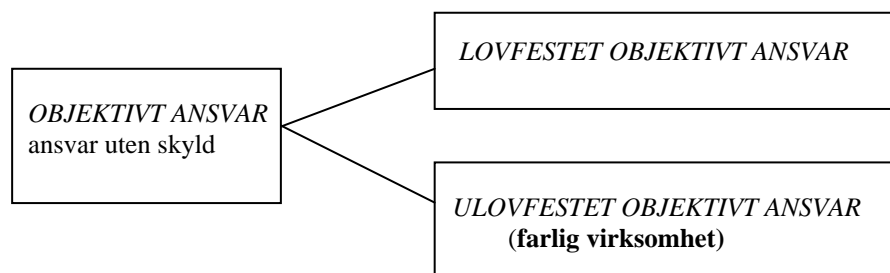

OBJEKTIVT ANSVAR (ansvar uten skyld).

Dette ansvaret er fastsatt gjennom sedvane og praksis fra langt tilbake:

Husbondansvaret - en mann er ansvarlig for de skadene han selv, hans folk, dyr eller ting voldt, uten hensyn til skyld - går tilbake på eldre germansk rett. Det hviler i dag på den betraktning at i det moderne samfunnet finnes det en rekke

områder der virksomheter (foretak, bedrifter, organisasjoner) utøver en aktivitet som innebærer en risiko for skader og skademuligheter for ansatte og omgivelser: Det ses som rimelig at utøveren av slike virksomheter skal bære risikoen og ta det økonomiske ansvaret for eventuelle skader, selv om det ikke er utvist skyld. Det objektive ansvaret er utviklet gjennom rettspraksis, men er direkte lovfestet på en del områder.

Arbeidsgiveransvaret

Et slikt **lovfeste objektivt** ansvar er *arbeidsgiveransvaret*:

Den som ansetter folk i arbeid og har den økonomiske interessen i virksomheten, også bør bære risikoen for de skader folkene måtte volde.

Det er arbeidsgiveren som fastlegger organisasjonen, fordeler arbeidsoppgavene og fører kontroll med virksomheten, og som derfor er ansvarlig for de sikkerhetstiltak han setter i verk.

Dessuten kan arbeidsgiveren tegne ansvarsforsikring som også dekker de ansattes feil.

Fra den skadelidtes synspunkt er det en fordel å kunne forholde seg til arbeidsgiveren (organisasjonen, bedriften) framfor å måtte rette krav om erstatning mot en ansatt/underordnet som ofte savner midler til å dekke skaden.

? Arbeidsgiveransvar

! Skadeserstatningsloven §2-1
loven uttrykker de nødvendige vilkår for at arbeidsgiveransvar foreligger

? Arbeidsgiver har et objektivt ansvar for sine ansattes skadevoldende handlinger

! **Vilkår:**
1. Den ansatte må ha utvist skyld
2. Må ha skjedd i tjenesten
3. Må foreligge ansettelsesforhold
4. Skaden må ha oppstått som naturlig del av arbeidsutførelsen

Ansettelsesforhold.

Det må likevel foreligge et ansettelsesforhold: Ansvaret gjelder for både fast ansatte, for korttidsansatte eller for et enkelt oppdrag.

Merk at det ikke fritar for ansvar om en arbeidstaker overskrider de instruksjoner som arbeidsgiveren har gitt: det kan tvert i mot være en grunn til at arbeidsgiveren blir ansvarlig.

I forhold til vurdering av aktsomhetsnormen, vil skrevne regler (instruks, sikkerhetsforskrifter o l) som foreligger ha særlig betydning for hva som legges til grunn for standard m h t normal handling.

Å handle mot instruks betyr da å gå ut over det som forventes som normal-atferden. Det samme gjelder om tap eller skade skyldes uredelig forhold fra den underordnedes side . I begge tilfeller påvises det at det er opptrådt uforsvarlig og dermed innfrir kravet om skyld hos arbeidstaker, som igjen utløser arbeidsgiveransvaret..

REGRESS

Arbeidsgiveren har likevel mulighet for å gjøre arbeidstakeren ansvarlig i neste omgang. Han kan kreve arbeidstakeren for hele eller deler av den idømte erstatning. Det vil si at du krever å få igjen penger som du har vært nødt til å betale som følge av den annens feil eller uredelighet - såkalt *regress*.

Dessuten kan arbeidsgiveren gå til sak for å få fradømt vedkommende stillingen. **Arbeidsmiljøloven** (§66) har vilkår om avskjed når de grove pliktbrudd eller andre vesentlig misligholdelse av arbeidsavtalen.

Avhengig av forseelsens art, kan en handling hos en ansatt som i første omgang utløser erstatningsansvar hos arbeidsgiver (objektivt ansvar), i neste omgang bli påfulgt av straffeprosess mot arbeidstakeren og føre til domsileggelse med fengsel eller bøter, evt fradømming av stillingen etter straffeloven.

RETTSPRAKSIS

I den omtalte Ruseløkkasaken rettes kravet mot Oslo kommune i egenskap av arbeidsgiver for de ansatte lærerne, og byretten fant at *“Etter dette må arbeidsgiver, Oslo kommune, kjennes erstatningsansvarlig for den personskade som saksøker p g a uaktsomhet fra Ruseløkka skoles side under obligatorisk fjelltur”* (Oslo Byrett sak 90-03576 A/50, s 17)

Men det er ikke slik at arbeidsgiveransvaret omfatter enhver skade som er oppstått, er en elev/ kursdeltaker kommet til skade ved et *hendelig uhell*, faller ansvaret bort.

I Ruseløkka- saken anføres det at *“...mange av de momenter som tillegges stor betydning i de tilfelle lovgivning og rettspraksis fastslår objektivt ansvar, foreligger også i denne saken. Turen til Surtningssui er ikke ufarlig. At det inntreffer personskader i høyfjellet er både typisk og påregnelig. Det foreligger en vedvarende risiko. Det er også ekstraordinære skademuligheter ved at stein kan løsne m.m. Skolen kunne lett ha gjennomført tiltak som mer effektivt ville redusert skademulighetene. Det var mulig å tegne ansvarsforsikring, noe skolen også har gjort. Disse momenter bør det tas hensyn til når man skal trekke grensen mellom uaktsomhet og hendelig uhell. Det må derfor legges en streng aktsomhetsnorm til grunn for vurderingen av om noen fra skolen har opptrådt uaktsomt.* (Eidsivating lagmannsrett, sak 91-02269 A, s 6)

I en sak for Jæren herredsrett gjaldt erstatningssøksmålet uaktsomhet i forbindelse med skikjøring i en alpinbakke under leirskoleopphold:

I januar 1995 skjedde en tragisk ulykke i alpinbakken ved Gullingen leirskole i Suldal kommune. En av elevene fra Sola ungdomsskole mistet kontrollen på skiene, kjørte ut av bakken og braste med stor fart inn i et tre. etter flere opplivningsforsøk ble det ikke lenge etter konstatert at eleven var død. I mars 1998 ble saken prøvd for Jæren herredsrett, etter at foreldrene til gutten hadde tatt ut erstatningssøksmål mot Sola kommune. Tiltalen mot kommunen dreide seg om påstand om omsorgssvikt og uaktsomhet med døden til følge. Fra saksøker ble det prosedert på at værforholdene var slik at det kunne stilles spørsmål om det var forsvarlig å kjøre i alpinbakken, om hvorfor det ikke var noen lærer i bakken da ulykken skjedde, og om skolen ikke burde ha sjekket om bindingene var tilpasset gutten, som ved anledningen kjørte på lånte ski.

Retten gav *ikke* saksøker medhold i erstatningssøksmålet. Men Sola kommune (elevens hjemkommune) får likevel relativt sterk kritikk i dommen. Det er verdt å merke seg at retten kom fram til at alpinkjøringen ikke var forsvarlig i forhold til det man med rimelighet kan forvente. Men samtidig konstateres det at guttens fall i bakken ikke var et resultat av de “mangelfulle rutinene” (kravet om årsaksforhold, min merknad). En fant heller ikke grunn til å tro at ulykken kunne vært unngått dersom mer “forsvarlige rutiner” var blitt fulgt (ulykken var et hendelig uhell, min merknad). Dermed fastslo retten at det ikke foreligger erstatningsbetinget uaktsomhet fra Sola kommune.

Verdt å merke seg fra dommen, er rettens begrunnelse for at de ser på rutinene som mangelfulle:

Det var en mangel ved opplegget at elevene ikke fikk en skikkelig formaning med seg i bakken.

De burde fått skikkelig informasjon om de forskjellige farene ved alpinkjøring. Dessuten burde det kunne forlanges at minst en lærer var med opp i bakken. (Fra en artikkel i UTESKOLE 1998/2)

Når den skadelidte selv er skyld i skaden.

Likeså vil erstatningskravet falle bort, evt bli redusert når den skadelidte selv kan ha medvirket til skaden (§5-1 i Erstatningsloven)

I Ruseløkka- saken ble dette vurdert slik:

“.. kommunen (har) anført at (eleven) har medvirket til skaden ved ikke å følge den merkede ruten, og bevisst ta en snarvei ned en skrent, til tross for at det forelå et trygt alternativ ved å gå tilbake til stien.

Lagmannsretten er enig i at skaden ikke ville ha inntruffet hvis (eleven) hadde fulgt pålegget om å følge stien. Den direkte foranledning til skaden var imidlertid at en medelev, som gikk bak (eleven), var så uheldig å løsne en sten som traff (eleven) i hodet. Det er i denne konkrete situasjon vanskelig å bebreide (eleven) at han ikke innså at snarveien innebar særlig fare for steinsprang. Lagmannsretten viser til det som tidligere er sagt om hva man rimeligvis kan forlange av 15-åringer på fjellturer i så måte.” (IBID s 10)

Her forelå det altså ikke vilkår som gjør at den skadelidte selv må ta ansvaret for at skaden har skjedd.

Det er i alle tilfelle den skadelidte som har bevisbyrden

Erstatningsretten er *privat rett*, erstatningskrav framsettes av private og avgjøres av domstolene. (Dette i motsetning til *offentlig rett* der det er påtalemyndighetene som avgjør om det skal reises sak - slik tilfellet vil være i en straffesak)

Ruseløkka- saken ble forhandlet i byretten over to dager der det ble avgitt forklaringer og avhørt tilsammen 13 vitner, ankeforhandlingene ble ført over to dager med i alt 19 vitner. Saksomkostningene for saksøker, kr 76 654 i byretten og kr 52 000 i lagmannsretten, ble tilkjent Oslo Kommune; som oftest må omkostningene til advokater m m bæres av den tapende part.

TENDENSEN I RETTSPRAKSIS

Lovene har en generell utforming og setter de prinsipper retten skal legge til grunn. De må stadig tolkes når nye saker kommer opp. Viktig for domstolenes avgjørelse, er den rettspraksis som foreligger på området: Lovanvendelsen i tidligere og lignende saker legges til grunn for domspremissene når nye saker prøves.

Formelt skal det ut fra arbeidsgiveransvaret (lovfestet objektivt ansvar) foreligge skyld hos en ansatt. I en rekke tilfeller er det vanskelig å påvise skyld hos noen bestemt arbeidstaker. Det kan være vanskelig å påvise hvem som har gjort feilen, men *at* en feil er gjort et eller annet sted, er nokså klart. (jfr erstatningssaker på grunnlag av feilbehandling i sykehus - ingen enkelthandling er nok til å påfører skaden, men summen av handlinger gjør, og dermed må sykehuseieren ta ansvar). Som nevnt går tendensen klart i retning av at det idømmes et rent objektivt ansvar på grunnlag av det som mange ville oppfatte som hendelige uhell. Dette er trolig konsekvens av at de tap som er blitt påført ikke står i forhold til de ytelser som utbetales over yrkesskadetrygden og at det ikke er andre forsikringsordninger som den skadelidte har kunnet utløse.

Ulovfestet objektivt ansvar.

I forbindelse med en del virksomhet hvor det forekommer særlig stor sannsynlighet for at uhell, ulykker og skader kan skje, foreligger en rettspraksis der ansvaret følger selv om ingen påviselige feil er begått, eller noen kan sies å ha skyld for de inntrufne. Så langt har dette vært gjort gjeldende for f eks sprengstoffabrikker og lignende “farlig virksomhet”. Ett spørsmål som til nå ikke er vurdert er om f eks firmaer som gir kurs i fjellklatring vil kunne bli underlagt tilsvarende betraktninger.

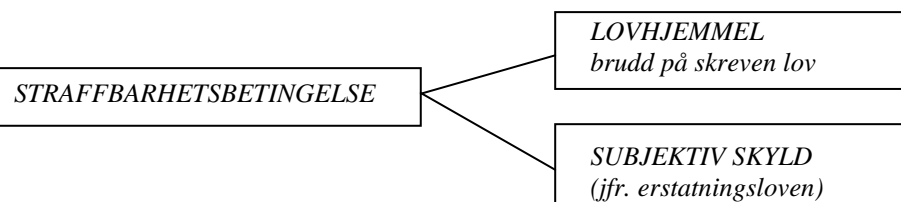
Uansett ser en tendensen til at det ilegges rent objektivt ansvar: Selv om ingen arbeidstaker har gjort noe som er å bebreide og/eller skadehendingen vanskelig kunne vært unngått med rimelig innsats fra ansvarlig eller arbeidstakere, idømmes arbeidsgiver ansvar for *at* det har skjedd.

STRAFFEANSVAR

I motsetning til **erstatningsretten** kan ingen enkeltperson bli idømt objektivt ansvar i en straffesak.

Straffeansvaret er *subjektivt*, vi må personlig kunne bebreides for den voldede skade og være skyld i denne, samtidig som det foreligger et lovbrudd:

For at en person kan straffes må det foreligge vilkår for straff

Kriteriet om *lovhjemmel* betyr at den skaden vi har ansvar for må skje i tilknytning til at vi bryter Norsk Lov, at vi handler i strid med en eller annen lovparagraf (sammenlign med f eks tiltale og straff i en del trafikkskadesaker - hendelser som de fleste vil regne som “hendelige uhell” i det de ikke var til å unngå (f eks overkjørsler av barn som plutselig og uventet springer ut i vegen), men der sjåføren kan sies å brutt bestemmelser i vegtrafikkloven (avpasse farten etter forholdene, særskilt aktsomhet i områder der en kan regne med at barn leker osv), og der straffebud følger av Straffelovens bestemmelser om den som forvolder skade ved bruk av motorvogn.

Motsatt kan det være tilfeller der dommeren finner at handlingen i høy grad fortjener straff, men han må likevel frifinne hvis han ikke finner hjemmel i loven for å dømme, dvs prinsippet om at *ingen kan straffes uten etter lov*.

Det må altså finnes et straffebud som passer på handlingen.

I tillegg må det påvises at handlingen er foretatt med *subjektiv skyld*. Etter straffeloven kreves det *forsett*, at handlingene er utført med hensikt, eller det er klart hva som blir følgen, evt har tenkt seg følgen som overveiende sannsynlig. Skyldes skaden *uaktsomhet* må handlingen bli straffbar bare når dette er uttrykkelig sagt i straffebudet (jfr “uaktsomt drap”). Men mange av straffebudene finnes utenfor straffeloven, straffebestemmelser finnes i de såkalte spesiallovene, f eks vegtrafikkloven, arbeidsmiljøloven m fl, og her vil ofte loven likestille forsett med uaktsomhet

Merk at i følge Straffeloven omfatter skyldansvaret ikke bare den egne, aktive handling men også

unnlattelse; *la være å gripe inn i noe som fører til skadevoldende hending*.

RETTSPRAKSIS I STRAFFESAKER

Imidlertid; i praksis skal det i “vår situasjon” svært mye til for å bli straffet:

Rettspraksis på sammenlignbare områder tilsier at det da dreier seg om situasjoner hvor vi nærmest må tvinge fram skadehendelsen.

Som “arbeidstaker”, i rollen som lærer/turleder/instruktør/vegleder vil de aktuelle situasjonene være avgrenset til to områder:

- straffelovens kapittel 22 som omhandler *Forbrytelser mot liv legeme og helbred* gir straffebud for den som påfører en annen legemsskade, eventuelt med døden til følge. Straffen er bøter eller fengselsstraff.

Situasjonene som her kan føre til straffeforfølgelse krever at “vi legger hånd” på andre, og altså helt ulik de situasjoner som kan gi ansvar etter erstatningsretten (en deltaker som omkommer i skredulykke på grunn av et uvettig veivalg vi har gjort med gruppa kvalifiserer ikke til straff) Til sammenligning kan det nevnes fra rettspraksis at det har vært reist tiltale og felt dom over person som har kjørt “villmann” i slalåmbakken og kjørt på og skadet andre (uaktsomt drap). Skulle en handling føre til påtale ville det være en situasjon der læreren/lederen pålegger, nærmest som tvang, en elev/

deltaker til å utføre en handling som en vet kan føre til skade, og hvor dette er åpenbart sannsynlig, d v s at det skjer med forsett (overtale en elev til mot sin vilje å balansere/klatre bortover en smal egg med stup på begge sider, uten tausikring og uten at eleven har ferdighet eller forutsetning for å mestre det, og eleven faller og en skade skjer..)

- *Forseelser i den offentlige Tjeneste (grov uforstand i tjenesten)*
§324
inneholder straffebud om den som *forsettlig* unnlater å utføre plikter eller overtrår plikter, eller viser *skjødesløshet* ved utføring av plikter

§ 325

setter straff for den som viser *grov uforstand i tjenesten*

Straffen er med *bøter eller tap av tjenesten*, og gjelder for offentlig tjenestemann.

Hvem som er offentlig tjenestemann er imidlertid uklart; de som er underlagt *Tjenestemannsloven* (f eks ansatte ved høyskoler og universitet - ansatt og betalt av staten) er det udiskutabelt, mens det hersker tvil om lærere i grunnskole og videregående skole inkluderes.

Ved den nevnte kanoulykken som rammet elever ved Kongsberg videregående skole, ble anmeldelsen levert med hjemmel i dette kapitlet i straffeloven, men saken ble avvist uten at dette spørsmålet kom til avklaring.

Hva som kvalifiserer for grov uforstand kan bare framgå av rettspraksis. Av mangel på sådan i for oss relevante tilfeller, vil vi tro at vurderingen ligger på linje med det som er dommen i en sak for Hardanger herredsrett:

Her var tiltalen riktignok etter den militære straffelov der et befal ble tiltalt for å ha gjort seg skyldig i “*forsømmelighet eller skjodesløshet ved utførelsen av sine tjenesteplikter, derved at nogens død er forvoldt*”.

Tiltalte var øvingsleder for en vinterøvelse, der et skred begravde 17 soldater og drepte en. Ut fra vurderingen til sakkyndig skredfaglig vitner, var leiren lagt i ett typisk skredfarlig terreng under vær og snøforhold som bygde seg opp til en situasjon med stor og åpenbar skredfare. Det måtte derfor regnes som sannsynlig at et skred ville gå der soldatene var forlagt. I tiltalen inngår at han ikke hadde overholdt flere av de skrevne sikkerhetsbestemmelsene som eksplisitt nevner tiltak i forhold til skredfare under slike øvelser.

Herredsretten kom likevel til frifinnelse: (“*..finner retten at det ikke kunne forventes av tiltalte at han under planleggingen av øvelsen kunne være istand til å*

vurdere Tussagjelet som et skredfarlig område og som et område som ved etablering og mens troppen lå i bivuakk, krevde en særskilt og kontinuerlig oppfølging med hensyn til skredfare ved endring i værforholdene”.)

Det er grunn til å tro at vurderingene ville være den samme i en sak mot offentlig tjenestemann etter §324 eller 325

NB! Ingen enkeltperson kan strafferettslig idømmes *objektivt ansvar*.

I rollen som arbeidsgiver eller ansvarlig for foretak, vil det ikke skille i forhold til den framstilling som er gitt ovenfor: det vil være våre individuelle handlinger som ligger til grunn, og som altså må kvalifisere for brudd på straffebud og innebære subjektiv skyld.

PRODUKTKONTROLLOVEN

i de seinere år er det tilkommet en rekke lover og forskrifter som griper inn i vårt arbeidsfelt og som konsekvens fører til en skjerping av de juridiske ansvarsforholdene

Lov om kontroll med produkter og forbrukertjenester (produktkontrollloven) kan få betydning for mange som jobber med friluftsliv.

“Denne lov har til formål å forebygge at et produkt medfører helseskade, eller miljøforstyrrelse i form av forstyrrelse av økosystemer, eller støy og lignende.

Loven har videre til formål å forebygge at forbrukertjenester medfører helseskade” (§1).

Det er usikkert om denne lovparagrafen kan brukes når f eks at en ulykke (*helseskade*) oppstår i forbindelse med et kurs i fjellklatring (*forbrukertjeneste*).

“Den som eier eller leder virksomhet som tilbyr forbrukertjenester, plikter også å skaffe seg slik kunnskap som er nødvendig for å kunne vurdere faren for helseskade”

(3. ledd §3 om Aktsomhetsplikt).

En fortolkning av loven er at det er lovstridig å gi opplæring uten den nødvendige kunnskap og forebyggende tiltak er ivaretatt. Loven forplikter også *bruker* (min utheving) av produkter/utstyr til aktsomhet og forebygging av helseskader. D v s at det kvalifiserer for straff om en ansetter folk uten nødvendig kompetanse, eller bruker utstyr feil og ulykker og skader oppstår som følge av dette. *Om* loven kan anvendes slik er usikkert, da det mangler rettspraksis.

I tillegg er det kommet forskrifter som regulerer aktiviteten innen en del spesifikke områder, f eks dykking og rafting, hvorav de fleste på vårt område sorterer under *Barne- og familiedepartementet* og *Produkt- og elektrisitetstilsynet*. Slike forskrifter er det ikke bare eiere og ansvarlige av slik virksomhet som bør gjøre seg kjent med, men også de som kjøper turer eller leier guider for grupper eller klasser de har et ansvar for. F eks er rafting en ofte brukt aktivitet i videregående skole

KAN VI FRASKRIVE OSS ANSVAR?

På Raftingturer o l der det betales for kurs eller tur, vil deltakerne ofte bli avkrevd underskrift på at deltakelse skjer på eget ansvar. Det samme gjelder når skolen eller læreren inngår avtaler med eksterne kursholdere.

Betyr så dette at vi i rollen som ansvarlig for aktiviteten, kan sikre oss mot å få erstatnings- eller straffeansvar dersom det skjer en ulykke (arbeidsgiveransvaret/objektivt ansvar). Eller at vi i rollen som skadelidt, ikke når fram med et erstatningskrav uansett årsak til den skade som er oppstått?

Lov om avslutning av avtaler, om fuldmakter og om ugyldige viljeserklæringer åpner for at slike avtaler kan bli kjent ugyldige når klare brudd på sikkerhetsregler eller aktsomhetsplikt foreligger.

En fullstendig ansvarsfraskrivelse basert på en inngått avtale kan i praksis kjennes ugyldig under forhold som ellers ville rammes av erstatningsloven. Er en ulykke skjedd og noen er å bebreide for denne (brudd på aktsomhetsnormene), vil det kunne føre til erstatningsansvar uansett.

Den viktigste effekten av en slik underskrift er at en har sikret seg og kan dokumentere at deltakerne er gjort kjent med at virksomheten innebærer risiko og at skader er påregnelig:

Ofte vil underskriften være knyttet til at avtaleteksten er gjennomlest, og denne inneholder oftest også et sett med regler som en forplikter seg til å følge. Slik vil en også sikre og dokumentere at regler og rutiner er kjent av deltakeren før aktiviteten starter.

Begge deler er viktige moment når et evt. erstatningskrav vurderes. Fra rettspraksis ser en tydelig at dette tillegges stor betydning. Det vil regnes som et *tiltak for å redusere skademulighet* når deltakeren er gjort kjent med *at* det kan være farlig, *hva* som er farlig, og et sett med regler som kan bidra til å *unngå* at det blir farlig.

Obligatorisk eller av fri vilje?

Vidre er det et skille mellom når deltakelse i virksomhet er obligatorisk og når det skjer frivillig, med viten og vilje.

Den som frivillig deltar på kurs og turer med kjent risiko, "aksepterer" muligheten for uhell og skader. Kravet til å utløse erstatningsansvar vil ligge høyere enn der det dreier seg om obligatorisk deltakelse eller hvor det ikke er gitt noe valg.

Alder

Det samme vil gjelde der deltakerenes alder er lav. Jo yngre, jo mindre forutsetninger for å oppfatte og vurdere farer, og å forhold seg til de.

M h t virksomhet i skoleverket vil et avgjørende skille vil gå mellom elever i grunnskolen (obligatorisk) og elever i videregående skole (rett men ikke plikt) folkehøgskole og høyskole/universitet.

Ut fra alder alene, vil vurderingene trolig skille mellom de som er over/under 17-18 år.

SPESIELT OM LEIRSKOLE

Ved elevskader som oppstår under leirskoleopphold, vil det ofte bli et spørsmål om hvem som har ansvaret - skolens ledelse og lærere (hjemkommunen), leirskolens ledelse og lærere (vertskommunen) elevens foresatte og/eller den enkelte elev selv?

Nedenfor er det gjengitt fra en artikkel av lederen i Norsk Leirskoleforening, der det er gjort rede for hvordan rettspraksis forholder seg spørsmålet

Et leirskoleopphold foregår i hjemmeskolens regi og er ordinær undervisning hjemlet i opplæringsloven. Elevene er yrkesskadetrygdet i h h t folketrygdlovens bestemmelser..

Det faktum at vertskommunen bistår med egne lærekrefter (leirskolelærere) og godkjenner det pedagogiske opplegget, er en praktisk ordning som ikke kan være avgjørende i relasjon til folketrygdens regler på dette området.

Det rettslige ansvaret for elevene ligger på hjemmeskolen og dens ledelse.

Et erstatningsansvar ved en ulykke gjøres gjeldende overfor hjemkommunen, og størrelsen på slik erstatning vil da avhenge av skadens art og eventuelt graden av uaktsomhet fra klasselærers side. Erstatningsrettens oppgave når det gjelder personskader er her som ellers i skoleverket, å supplere de ytelser eventuell trygd gir den skadelidte

Selv om hjemmekommunen sitter med det formelt overordnede ansvar, *kan* også leirskolens og dens personale bli stilt erstatningsrettslig ansvarlig: Er handlemåten til f eks leirskolelæreren uforvarlig, eller de rutinene leirskolen har presentert for brukerne mangelfulle, og det inntreffer en skade, vil det ut fra de vanlige rettsprinsippene kunne bli læreren og evt også leirskolen, og i neste omgang vertskommunene som blir stilt til ansvar.

Avgjørende er om en har gode sikkerhetsrutiner, og at elevene er gjort kjent med disse i forkant av de ulike aktivitetene. Hendige uhell vil likevel kunne skje. men hvis uhellet er ute, er det av stor betydning for leirskolen å kunne dokumentere tilfredstillende informasjons-, kontroll og sikkerhetsrutiner, og at disse er blitt fulgt av hele personalet.

Arbeidsgiver har et objektivt ansvar for skade arbeidstaker volder forsettlig eller uaktsomt under utøvelse av arbeid eller tjeneste.

Det må vanligvis kunne forventes at en leirskolelærer har bredere erfaring enn klasselærer til f eks å ta med elever ut i båt eller på tur i vinterfjellet. Det stilles også bestemte krav til leirskolelærer ved tilsetning.

En må på dette grunnlag kunne trekke den slutning at leirskolelærer er hovedansvarlig for gjennomføringen av undervisning på leirskolested, og at vertskommunen kan bli gjort ansvarlig for skade dersom leirskolelærer har handlet uaktsomt eller unnlatt å gripe inn for å avverge skade der dette ville ha vært mulig. Vertskommunen kan også bli gjort ansvarlig dersom den ikke har iaktatt aktsomhetskravet ved godkjenning av leirskoleplanen, eller f eks tilsatt lærere uten den nødvendige kompetanse for å gjennomføre opplegget på en forsvarlig måte.

Hvis en skole benytter seg av leirskolesteder uten godkjent pedagogisk personale, vil ansvaret ikke kunne gjøres gjeldende overfor andre enn klasselærer og hans arbeidsgiver.

(Fra *Ansvar ved faste leirskoler?* Uteskole 1998:3)

OPPSUMMERENDE

Arbeidstakere

I egenskap av arbeidstaker og ansatt, det være seg i skoleverket eller i privat tjenesteyting, skal det begås svært grove tabber før vi risikerer et selvstendig erstatningssøksmål, eller å bli stilt under påtale i straffesak.

For å risikere en *straffesak*, må vi ha gjort oss skyld i så grove overtramp, og gått til de grader på tvers av det som er vanlig å gjøre på vårt felt, at et rettslig etterspill vil være "fortjent". I tillegg til en forsettlig eller særdeles grov uaktsom

handling som åpenbart måtte føre til en ulykke/skade, må det altså i tillegg påvises at et lovbrudd foreligger.

Holder vi oss til “vanlige” tur og friluftslivsaktiviteter, og ellers har den kompetanse som en bør ha for å drive med særlig risikoutsatte virksomheter, er det lite sannsynlig med tiltale og straff.

Her er det likevel grunn til å rette en advarsel mot de som ukritisk og uten selv ha bakgrunn setter igang med risikoaktiviteter, slik en ser det gjøres med f.eks. klatring. Her vil mangel på kompetanse kunne lede til handlinger som får katastrofale følger, og hvor lovverket nå er slik at det trolig fanger opp en slik virksomhet med aktuelle straffebud.

Det er viktig at de som leier inn tjenester forsikrer seg om at de som yter denne har nødvendig formell og reel kompetanse. Det *kan* bli den som har det formelle ansvaret for deltakerne som blir gjort ansvarlig for feil den innleide tjenesten har gjort når det er åpenbare mangler i forutsetningene m h t kompetanse hos denne.

Tilsvarende vil forutsetningene for å bli rammet av et selvstendig erstatningskrav eller regress ligge på samme nivå.

I erstatningsaker vil derimot arbeidsgiveransvaret kunne utløses ved hendinger som mange vil oppleve som hendelige uhell.

Men for at retten skal kunne ilegge erstatningsansvar etter loven, skal det påvises at det er opptrådt uforsvarlig og uaktsomt av noen arbeidstaker. Som i Ruseløkka saken må vi i egenskap av den læreren/turlederen/instruktøren som var involvert i ulykkeshendingen, være forberedt på å stå i retten og få våre handlinger vurdert som uaktsomme, der vi føler at vi ikke kunne gjort noe annerledes, eller at det aktsomhetskravet som retten legger til grunn, oppleves som urimelig strengt.

Selv om det for de fleste vil oppleves som en belastning, må det likevel ikke skremme oss fra å gjennomføre turer og kurs der uhell og skader *kan* skje, og med et rettslig etterspill der vi trekkes inn i en rettsal som en nødvendighet for at erstatningskrav mot arbeidsgiveren kan prøves.

Arbeidsgiver og ansvarlig for foretak

Som ansvarlig for virksomhet og i egenskap av arbeidsgiver, er risikoen betydelig for at skader på deltakere under turer og kurs kan føre oss til rettsalen.

Rettspraksis nærmer seg at objektivt ansvar blir gjort gjeldende; at en gjøres erstatningsansvarlig selv når det som er gjort av de ansatte er vanskelig å bebreide.

Det er all grunn til å sikre seg økonomisk mot erstatningskrav, og dette skjer enklest gjennom å tegne ansvarsforsikring. (I tillegg forutsetter en at en har etablert og jevnlig revurderer rutiner som forebygger at ulykker og skader skjer).

Her roper vi varsko mot alle de mer eller mindre seriøse firmaer og privatpersoner som driver i gråsonen:

Mange har oppdagat et voksende kursmarked og økt betalingsvillighet for kurs og føring. Alt fra studenter som føler de har “peiling” og som tilbyr seg å lage “kurs” for kompiser som de kjenner som trener et lag (klatrekurs for alpingruppa som alternativ barmarkstrening o l), til etablering av firma av turglade folk som prøver å gjøre levebrød ut av hobbyen sin. (breføring mot betaling, “opplevelseturer” med kajakk og kano o l ..)

Formelt vil mange være i en posisjon der objektivt ansvar kan bli hevdet, eller skyldansvar påstås.

Uten å ha tegnet ansvarsforsikring, vil en løpe en stor økonomisk risiko i slike tilfeller.

TEGN FORSIKRING!

Alle som driver privat tjenesteyting må sikre virksomheten med forsikringsordninger:

1. Ulykkesforsikring som dekker død og uførhet hos deltakere
2. Ulykkesforsikring som dekker død og uførhet hos ansatte
3. Ansvarsforsikring for skade på tredje part

I skoleverket er situasjonen den at lærere såvel som studenter og skoleelever er skutt inn under Yrkesskadetrygden, dvs at det ytes trygdestønader ved skade uansett årsak til denne, og uten at det må påvises noen feil eller uaktsomhet (unntak finnes dog; å volde skade på seg selv, ved bruk av rusmiddel o l)

For vegledere og instruktører som ofte oppholder seg i gråsoner, med egne turer og utflukter utenom “arbeidstiden” og/eller sammenhengende i tid før under eller etter en kurs og undervisningsperiode, og som i slike situasjoner kan komme ut for skade, må vurdere å tegne egen individuell ulykkesforsikring.

HVA BØR VI GJØRE FOR Å FOREBYGGE ET JURIDISK ANSVAR ?

(og som samtidig er tiltak som gjør at ulykker unngås)

Gjennomgang av rettspraksis tilsier at følgende punkter står sentralt i vurdering av om de ansvarlige/involverte i en ulykkeshending har opptrådt aktsomt

(De fleste av disse punktene vil være i henhold til Arbeidsmiljølovens krav om internkontroll).

- Sørg for at det er etablert *sikkerhetsrutiner*. (merk at Arbeidsmiljøloven krever at det kan dokumenteres at det utføres systematisk, målrettet arbeide for å ivareta sikkerheten).

Det bør finnes prosedyrer for planlegging, organisering og gjennomføring av turer og kurs.

(Jeg viser til artiklene om sikkerhet i vinterfjellet og sikkerhet ved padling som eksempel på mønster og moment som kan inngå).

Min anbefaling er likevel at en er forsiktig med å lage for detaljerte, skriftlige regler. Fordi at det kan bli for rigid og umulig å forholde seg til i en del situasjoner (en rekke valg og handlinger vil være situasjonsbetinget, det er verken mulig eller ønskelig å lage et regelverk som skal kunne følges i ett og alt), og fordi at når ting er nedfelt skriftlig, vil et brudd på denne regelen kunne være en bekreftelse på at det er handlet feil.

Prøv å finn fram til funksjonelle prosedyrer som sikrer at kritiske momenter er tenkt gjennom og at forebyggende tiltak iverksatt, samt at det finnes en plan for handling hvis et uhell likevel skulle skje.

- Gjør regler og rutiner kjent for deltakerne.
- Dersom det er skrevne eller uskrevne regler for hva deltakere skal/ikke skal gjøre, må deltakeren på forhånd blitt gjort kjent med disse. (alltid ha på redningsvest, alltid padle to og to kanoer sammen o l)
- Gi deltakerne nødvendig opplæring
 - ferdighet til å mestre de utfordringer som kreves (ha lært grunnleggende padletek og manøvrer før de setter ut i krevende stryk ..)
 - lære å bruke utstyr (en kasteline er ingen sikkerhet før det er trent i å anvende den..)
- Bruk *godkjent* utstyr; j fr at det i en rekke aktiviteter nå er utstyr der godkjenningsordninger og merking foreligger
- Bruk utstyret rett (tau og sikringsmidlene i klatring gir ingen sikring uten at det brukes på rett måte..)
- Ha rutiner for handling ved uhell og ulykker (varslingsrutiner m m)
- Sørg for at ansatte eller innleid personell har nødvendig formell og reell kompetanse

Spesielt for ansatte (lærer/turleder/instruktører/vegledere)

- Sørg for at overordnet/ansvarlig er *informert* om det opplegget som er planlagt; som oftest er det tilstrekkelig at det er gjort kjent: hvis ingen innsigelse foreligger er det å regne som akseptert og godkjent.

I skoleverket og spesielt grunnskolen (obligatorisk skolegang/elever som ikke er myndige); sørg for at det på forhånd er sendt informasjon til heimen/de foresatte .

Litteratur

- Norges Lover
- Knoph, R.: Knophs oversikt over Norges rett (9. utg.) Universitetsforlaget 1987
- Rudaa, S.: Kan skolen lastes for dødsulykken på Gullingen leirskole i: UTESKOLE 2/1998
- Rudaa, S.: Ansvaret ved faste leirksoler? i.: UTESKOLE 3/1998
- dommer: Oslo byrett, sak nr 90-03576 A/50
- Hardanger herredsrett, sak nr 95-00029 M.
- Eidsivating lagmannsrett, ankesak nr 91-02269 A
- Norges høyesterett, sak lnr 41/1997 nr 192/1996

Kommentarer under innlegg av Ivar Myttings

Børge Dahle:

(...) Jeg refererer til løssnøkjøring på telemarkski på Oppdal, der jeg mener graden av uaktsomhet har vært klar, innenfor skolens område i skoletid. (...) Jeg mener det er klart at hvis elever blir tatt av snøskred, så har det blitt utvist uaktsomhet. Jeg tror også jeg vil stå prinsipielt på at dersom noen drukner, f.eks i kanovelt, så

har det blitt utvist uaktsomhet fra den som er ansvarlig. Hvis vi går inn og tar en del slike spørsmål, det er det jeg synes vi må gjøre her, å finne grensen mellom hva som er aktsomhet og uaktsomhet. Så må man innstille virksomheten i forhold til det. (...) Dette kan selvfølgelig være vanskelig, det er mange som har vært opp i ulike situasjoner, men hvis vi må ta ansvar for vår virksomhet, må vi tørre å gå inn og ta klare standpunkt; hva er aktsomhet, og hva er uaktsomhet. Jeg mener altså at det er klart uaktsomt hvis noen elever jeg har ansvar for, blir tatt i snøskred.

Kirsten Bache Dahl

...Jeg er **ikke** villig til å gå inn å si at dersom elever blir tatt av snøskred, så er det utvist grov uaktsomhet uansett. Jeg kan bli tatt av snøskred når jeg sitter hjemme i stua mi, ikke sant, her må en altså være litt forsiktig. Jeg er forøvrig helt enig i den vurderingen Bischoff gjør i forbindelse med kanoulykken på Eikeren. Vi er bare nødt til å gå inn i hvert enkelt tilfelle, og vurdere det der og da, i forhold til alle rammer og omstendigheter.

Børge Dahle:

Jeg er uenig. ...når man har ansvar for en gruppe elever i fjellet så mener jeg at det fins klare krav til om læreren er i stand til å avgjøre om de begir seg inn i skredfarlig område eller ikke. Det mener jeg er et minimumskrav, hvis man da begir seg inn i et område som er skredfarlig, og det går skred, så mener jeg man har opptatt uaktsomt. Det synes jeg er ganske viktig for oss, når du driver den virksomheten her, og utdanner folk, og dette må man ha klare synspunkter på. For vi vil komme opp i sånne saker, der vi blir konfrontert med hva kollegaer og andre har gjort, og jeg synes det er viktig å ha klare meninger om det. Og dette med skred er den greieste saken å diskutere.

Spørsmål og kommentarer etter innlegg av Ivar Mytting

Børge Dahle:

...Jurister kjenner ikke dette fagområdet like godt som oss sakkyndige. Og vi må være med å legge hva som er aktsomt og uaktsomt. Og dette kan slå tilbake på oss selv, osv osv. Og derfor synes jeg det er viktig å diskutere i denne forsamlingen fordi når jeg nå skal gjennomføre vinterkurs med mine studenter, så er det helt avgjørende for meg hva vi snakker om her i forhold til hva jeg skal legge inn i

dette kurset, hvor jeg arrangerer kurset, og hvilken sikkerhet osv osv. Og jeg kan ikke med min beste forståelse være med på at vi arrangerer kurs, i vinterfjellet med barn i barneskole, i obligatorisk skoleopplegg, å trekke dem inn i områder der det er skredfarlig, hvis vi vet at det er skredfare. Det vil jeg se på som et kjempe problem. Og da vil dette også være ganske betydningsfullt, for meg hvordan jeg nå forbereder mine studenter på å skulle ta et ansvar i en sånn situasjon, og selvfølgelig andre tilsvarende situasjoner. Jeg tror vi er den rette forsamlingen til å si hva det er vi mener er aktsomt og uaktsomt.

Ivar Mytting:

...hvis vi vet at det er skredfarlig, betyr det at terrenget kan brukes hvis vi vet at det ikke er skredfarlig?

Børge Dahle:

...ja.

Ivar Mytting:

...men **vet** vi når det skredfarlig, altså?

Børge Dahle:

Ja! Det synes jeg vi bør vite. Man bør operere med en sånn sikkerhetsmargin, at man vet at det ikke er skredfarlig. Og det mener jeg vi har såpass mye kunnskap og erfaring på til å kunne avgjøre. Hvis noen mener dette er tull, så synes jeg dere skal sjekke opp deres egen bakgrunn for å drive denne type kurs!

Nils Faarlund

Sikkerheten er for viktig til å overlate til ingeniørene. Sikkerheten er for viktig til å overlate den til juristene. Sikkerheten er en side ved friluftslivet, etter tradisjonen, men det er ikke friluftsliv. Jeg vil advare sterkt mot nå å la juristene få lede oss for mye. Jeg heller nok mye til Børges syn her, og jeg minner om at vi trenger profesjonelle i dette feltet. Jeg er ikke enig i at denne forsamlingen er fulltallig til å representere de profesjonelle da, men jeg synes det er veldig viktig at dette har kommet i gang, og at vi også nå har kommet til dette tema. Så etter som jeg da kan regne meg skyldig for at ordføreren ble skyldig i Ruseløkka-saken, så vil jeg si at min hensikt med å vitne der, var å understreke hvor verdifull og viktig og krevende det er å være veileder i friluftsliv, og at Ruseløkka skole til de grader hadde da undervurdert hvor viktig dette var. Og at ordføreren hadde opptatt uaktsomt da han valgte disse lærerne til å ha disse oppgavene, og at rektor og skolestyret hadde vært uaktsomme, de hadde ikke stilt krav til kvaliteten og

kyndigheten til disse lærerne, og det møsteret som disse fulgte. Dette mener jeg er under enhver kritikk (...) Da det ble innført friluftslivsveiledning på Idrettshøyskolen, så var det slik at gruppene skulle være 6-7-8 stk, og ha sin turplan - man skulle ha en kyndig veileder. (...) Her hadde da læreren gått bak, og dette var den første turen de virkelig gjorde. (...) Man kunne innarbeidet de gode vanene, og de kunne innarbeidet disse ritualene. Og jeg mener denne saken er en viktig prinsippsak, for all del; vi kan ikke sitte her og vente på at juristene skal bestemme hvordan vi skal gå frem. Det er vi som må føre an, og da må vi i høyeste grad referere til hva det er vi ønsker å levendegjøre med dette friluftslivet.

Øvind Thomassen:

På spørsmål til Børge Dahle; mener du at det er uaktsomt å ferdes i lende der det er snø, som er brattere enn 25 grader, uansett?

Børge Dahle:

Ja, fra min 30 års praksis i vinterfjellet, og med tusenvis av elever, så vil nok elevene ha følt at friheten har vært relativt stor. Og de som har vært med meg på tur, de vet godt at jeg går i bratt lende, der det kan gå skred, og der det er snø. Men det som jeg da sa - min sikkerhet er da, at dette er mitt pedagogiske rom. Dette området bor jeg i, jeg kjenner været, jeg kjenner snøforholdene, gjennom hele vinteren, jeg har meget godt overblikk over det som skjer der. Jeg mener at vi kan vurdere at i dette området her kan det muligens gå skred, under spesielle værforhold, men med de værforholdene som har vært nå, så ser jeg det som så lite sannsynlig at det går skred, at jeg velger å bruke dette området allikevel. Det går da på min vurdering av det, kjennskap til snøforhold og alt dette her. Det mener jeg er de kravene som må stilles. Hvis jeg er usikker- og det er jeg ofte så har jeg to valg: jeg bør ikke gå inn i området, eller, jeg kan godt opptre uaktsomt i denne situasjonen, og gå inn i området. Det siste har jeg gjort, når jeg har vært på tur med meg selv, evt med venner, så vet jeg at jeg opptre uaktsomt for å komme opp på enkelte fjell. Det er en helt annen sak når jeg har med meg folk jeg har ansvar for, og denne diskusjonen må vi ofte ta med studentene.

Øvind Thomassen:

Jeg synes det er en skremmende lite ydmyk holdning til et felt som skred - å kunne si at jeg behersker 100% å avgjøre når det er skredfarlig i et lende som er brattere enn 25 grader.

Børge Dahle:

Men jeg sier jo også det at hvis jeg er usikker, så vurderer jeg det som at det er muligheter for skred.

Øvind Thomassen:

Jeg lærte på mitt NF-godkjente skredkurs at i 2/3 av tilfellene, kun 2/3 av tilfellene, så kan de beste skredexpertene som fins i verden avgjøre om det går et skred. Og når du påstår du kan si med 100% sikkerhet, så synes jeg det er en skremmende holdning. Attpåtil når du vil si at hver plass det går et skred, så har skolen utvist uaktsomhet. Dette blir veldig svart hvitt.

Børge Dahle:

Men se dette i forhold til hva som er den pedagogiske handlingen i forhold til dette her.

Søren Andkjær:

Jeg synes også det er litt problematisk det du sier, du setter likhetsstrek mellom det - hvis det skjer et uhell, så er det skjedd en uaktsomhet eller en uaktsom pedagogisk hendelse. Det oppfatter jeg som at du forneker det som heter hendelig uhell, og det tror jeg ikke på. Jeg synes det nærmer seg et sånt ingeniørsyn på situasjonen, hvor man kan forutse alt ved beregninger og matmatikk eller hva det nå er, du bruker også erfaring naturligvis. Men jeg tror ikke alltid på man kan styre situasjonen når man er ute i naturen, det er ting der man ikke kan styre eller forutse, og det samme gjelder elevgruppen, som også kan være ukontrollerbar, og foreta seg uventede ting. Det er litt kaos som man ikke alltid kan kontrollere. Det med ydmykhet og ingeniør - den ligger der.

Børge Dahle:

Man må ikke trekke dette for langt. Selvfølgelig skjer det hendelige uhell- men nå diskuterer vi kun dette med skred- og der mener jeg at man bør holde seg i forhold til en sikkerhetsmargin, for det går nemlig ikke skred på flat mark! (...) Skal man gå inn i et område der man ikke har retrettmuligheter hvis det oppstår et annet vær? Hva er helhetstenkningen i forhold til det vi har diskutert nå de tre dagene her? Det er for meg skremmende.

Søren Andkjær:

Men aksepterer du et hendelig uhell?

Børge Dahle:

Ja, selvfølgelig! Et hendelig uhell er det hvis jeg har med meg elever, og de bryter den avtalen vi har hatt, og går inn i et skredfarlig område, og hvis noe skjer så er det et uhell. Da er det ikke jeg som har opptrått uaktsomt. Men jeg synes vi skal ha god sikkerhetsmargin.

Nils Faarlund:

Jeg viser da til boka "Snø, snøskred og Redningstjeneste" som er Norges Røde Kors Hjelpekorps' håndbok for helhetlig og balansert redningstjeneste, dvs at det skadeforebyggende arbeide går hånd i hånd med rednings-tjenesteinnsatsen. Og her står det at det er mulig for den som er kjent med natur, å avgjøre hvor det **kan** gå skred. (...) Overskriften i innledningen til det skadeforebyggende arbeide i boka, er "Det gjelder å være leug".(...)

Sikkerhet og læring

Av Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark

Sikkerhet kan ikke kun betraktes isolert sett men en må også se på sammenhengen mellom sikkerhet og sentrale pedagogiske momenter vi forholder oss til som lærere i forbindelse med undervisning i skolen.

Jeg kunne tenke meg å skissere to ytterpunkt. Det ene hvor vi har prioritert sikkerheten så høyt at enhver mulighet for at noe som helst kan skje er eliminert. Vi følger til punkt og prikke oppsatte sikkerhets rutiner og prosedyrer, vi tar ingen snarveier. Den andre ytterlighet er da situasjonen hvor "alt kan skje". Der hvor en dyrker spenningen, opplevelsen. På grensen til det uansvarlige, dumdristige, hvor det trengs en god porsjon hell for at det ikke skal gå galt.

Begge er håpløse ut fra et læringsperspektiv.

Den første er preget av det alvorlige prosjekt, her har vi faktisk tatt bort enhver mulighet for opplevelse av løshet, frihet, det lekende og utforskende. Den totale sikkerhet er lik med kjedsomhet og i seg bærer den et skjult budskap; "du kan ingenting". Den fuldstendig sikre situasjon kan være begrensende, angst skapende og selvtilitsrøvende. I opplæringssituasjoner fokuseres på det vi **ikke** kan og ikke bør, det skaper det usikkerhet hos deltakerne, de mister troen på egen mestringsevne. Jeg vil påstå at læringen uteblir et langt stykke hen ad veien - læringen er erstattet av en misforstått og overdreven respekt for sikkerheten og miljøet vi ferdes i. Dette gjelder naturligvis primært den undervisningen hvor sikkerheten er sentral og *ikke* undervisning generelt. Det meste undervisning om natur- og kulturtema er feks ganske sikker i dette perspektiv men er jo på ingen måte preget av den situasjonen jeg har beskrevet her. Det handler om undervisning som er rettet mot å lære seg komplekse ferdigheter innen et naturmiljø - kysten, vann og vassdrag, vinterfjell, bre mm.

I det andre tilfelle kan det vel være at den objektive sikkerheten for deltakerne er tilstede der og da, men en kan spørre seg hva vitsen er? - hva skjer med læringen? Det har veldig lett for å bli *ren* opplevelse uten noe videre refleksjon og læring. Når fokus er rettet kun mot opplevelsen formidles et skjult budskap om at "dette er peanuts". Er situasjonen slik at grensen for det sikre er overskredet og usikkerhet og angst preger opplevelsen uteblir også læringen.

Sikkerhet må ses i relasjon til læringsmål og rammer. Ofte ser vi opplegg for skoleelever som er basert kun på opplevelsen som mål; en går på ski over Hardangervidda - 3 mil om dagen - Hvorfor? Vi kan godt gjøre heftige ting sikkert med en gruppe - seile over Kattegat i stiv kuling fra sydvest med en gruppe uerfarne - og ting går greit - "alle syns det var en fin tur" - MEN hvorfor? Hva var det de skulle lære? og lærte de det?

Legger vi turen eller aktivitetene opp etter hva vi som lærere kan få elevene sikkert igjennom må vi også ha klart for oss den skjulte læring som ligger i det. Med alt for bratt eller manglende progresjon i læringssituasjonen risikerer vi at frarøve elevene muligheten for å få de nødvendige ferdigheter for å kunne holde på på egen hånd. Det er kort vei til et friluftsliv elevene ikke selv har forutsetninger for å drive med etterpå.

Det finns mange skjær i sjøen på dette område og det finns som jeg ser det ingen fasitsvar, det finns ikke en objektiv sikkerhets standart som bør følges. I opplærings situasjoner er det avgjørende hvordan faktorene spiller sammen, altså hva målet med turen/undervisningen er, hvilket erfarings nivå deltakerne har, hvilken progresjon en bør legge opp, hvor sterkt læring vektet i forhold til ren opplevelse, hvilken type læring det er tale om etc.

Den optimale lærings situasjon er vanskelig å oppnå, men allikevel må vi diskutere og reflektere over hvilke faktorer som spiller samme og hvordan disse påvirker hverandre. Når vi taler om sikkerhet i undervisningssituasjoner må vi bla. sette dette i relasjon til faktorer som elevenes forutsetninger, læringsmål og rammer, progresjon og opplevelse.

Alle aktiviteter inneholder et læringspotensiale (også de heftige opplegg), men de krever alle bevisste mål og en bevisst pedagogisk refleksjon for at læringspotensialet utnyttes. Vi må oppdra våre studenter til å reflektere over læringsmål og læringspotensiale i de aktivitetene de velger i deres undervisningssituasjoner - hva skal elevene lære og hvorfor?

Sikkerhet handler også om valg av progresjon i forhold til elevenes forutsetninger, i forhold til målene for undervisningen, tiden en har til rådighet og så videre. Fokuserer vi ensidig på et endeligt mål som kanskje er satt for høyt i forhold til målgruppen, eller tiden vi har til rådighet risikerer vi å forsere læringen ut over elevenes evne og dermed stiger muligheten for at noe går galt. Det må være en overensstemmelse mellom faktorene og det må være en fleksibilitet i opplegget som gjør at vi alltid kan justere.

Som lærere og veiledere må vi faktisk tilsidesette egne ønsker og lyster og ta utgangspunkt i den oppgaven vi står over for.

Opplevelsesaspektet

Nu gjentar jeg meg selv : hvis vi *bokstavelig talt* kun skal drive med aktiviteter og handle ut fra et perspektiv om fullstendig sikkerhet, og kun etter det vi evner allerede så mister vi læringspotensiale i det vi gjør. Derfor blir det feil å håndheve dette prinsipp på den måten vi har gjort hittil. Diskusjonen må nyanseres og vi må bevege oss mot en tenkning som er fokusert på pedagogisk refleksjon og tar utgangspunkt i erfaring og konsekvenstenkning.

Opplevelsesaspektet er en vesentlig del av al læring, det må kilde litt i maven, det må være noe å strekke seg etter. Friheten, leiken, galskapen gir læringen et løsere preg som etterlater større mulighet for den enkelte til å prøve ut og gjøre seg erfaringer - uten risikoen for å mislykkes. Ønsker vi at de vi har med oss skal utvikle seg må vi diskutere hvordan, vi må være bevisste på hvilke opplevelser vi ønsker de skal få.

Avsluttende kommentarer

Annette Bischoff:

Jeg har faktisk tenkt litt på det der med at vi har snakket om den nordiske friluftslivstradisjon og de føringer der ligger der hva angår sikkerhetstenkning og sett det som et motstykke til det Børge har opplevd i New Zealand og Nalle har beskrevet omkring den amerikanske tradisjon, men jeg tror at hvis vi skal kunne "slå i bordet" som Nils siger så må vi også turde være mere presise på hva det er den sikkerhetstenkning som ligger i den nordiske tradisjonen egentlig rommer. Og da ikke i form av standardiserte dokumenter som NF-standarten for klatring eller en del av det som ble presentert i går hvor en hadde gått meget i detaljer. Vi er nødt til å tydeliggjøre *hvilke prosesser* som fører frem til at noe er sikkert! Tydeliggjøre hvordan vi håndterer det i opplæring av våre studenter. Vi må turde tydeliggjøre *hva* det ligger i de utsagn vi bruker omkring sikkerheten; hva er det å fare varlig? Hva er det å dra på tur etter evne?

Jeg tror ikke vi skal være bange for den tydeliggjøring som kan ligge i det, tvertimot vil det være en styrke i diskusjonen videre. En tydeliggjøring er ikke nødvendigvis ingeniørmessig - men den er nødvendigvis analytisk - vi må sikre oss at vi i diskusjonen beveger oss bort fra å repeterer floskler. Vi må klarer å gå på prosessen.

Her vil jeg godt lige trekke et eksempel frem for å problematisere dette i forhold til hvordan en kan jobbe konkret. Når jeg arbeider med mine studenter og de f.eks. skal på tur i mindre grupper på egen hånd i vinterfjellet så ligger sikkerheten i prosessen som går forut for opplegget. Måten jeg kan sikre meg at de har tenkt hvis de skal ut på tur alene ligger i den prosess de skal igjennom før turen. Den må være av et vist omfang og omhandle sentrale elementer for at jeg stoler på at de er reflekterte nok til at de håndterer de situasjoner de kommer opp i - altså at de etterlever de normene som ligger iboende tur etter evne, at fare varlig, at de er kjent i deres område - alle de tingene vi har snakket om hele seminaret. Og da må jeg tilrettelegge en prosess som gjør at de kommer i hus uten at jeg er nødt til å stå der med et regelsett Det vil si jeg er nødt til å arbeide problemorientert, ha en prosess som går over relativt lang tid, hvor jeg kan stå der på sidelinien og stille spørsmål, men være med i prosessen. Det er min eneste sikkerhet, men da tør jeg godt gi dem det ansvaret for da har jeg selvfølgelig sikret meg i den måte jeg har lagt opp ting, den prosessen de har gått igjennom - derfor må vi fokusere på prosessen ikke produktet (- reglen, mønsteret, rutinen, ritualet).